श्रीयशोभारती-जैन-प्रकाशन-पुष्पम्-८

पूज्य-न्यायविशारद-न्यायाचार्य-महोपाध्याय-
श्रीमद्यशोविजय-गणिवर्यविरचित-

१. १०८ बोलसंग्रह ।
२. श्रद्धानजल्पपट्टक ।
३. अढारसहस्रशीलांगरथ ।
४. कूपदृष्टान्तविशदीकरण ।
५. कायस्थितिस्तवन ।

* पंचग्रन्थी *

श्रीयशोभारती जैन-प्रकाशन पुष्पम्-८

पूज्य-न्यायविशारद-न्यायाचार्य-महोपाध्याय-

श्रीमद् यशोविजय-गणिवर्यविरचित-

१. १०८ बोलसंग्रह ।

२. श्रद्धानजल्पपट्टक ।

३. अढारसहसशीलांगरथ ।

४. कूपदृष्टान्तविशदीकरण ।

५. कायस्थितिस्तवन

* पंचग्रन्थि *

[पांच ग्रन्थोका संग्रह]

-: संयोजक : संशोधक : सम्पादकश्च :-

आचार्यश्रीयशोदेवसूरीश्वरजीमहाराजः ।

[भूतपूर्व मुनिश्रीयशोविजयजीमहाराजः-

सोहित्यकला-रत्नम्]

प्रकाशका :

श्रीयशोभारतीजैनप्रकाशन-समितिः-बम्बई ।

प्रकाशिका—

यशोभारतीजैनप्रकाशनसमिति

ठि० जे. चित्तरंजन एन्ड कुं.

३१२, मेकर भवन नं. ३.

२१, न्यू मरीनलेन्स, बम्बई—४०००२०

प्रथमावृत्ति—

प्रति ५००

मूल्य–६ रुपीया

वीर सं. २५०६] वि. सं २०३६ [ई. स. १९८०

सर्व अधिकार प्रकाशकने आधीन छे ।

प्राप्तिस्थान—

१. यशोभारती जैन प्रकाशन समिति

C/o. जे. चित्तरंजन एन्ड कुं.

३१२, मेकर भवन नं. ३.

२१, न्यूमरीनलेन्स,

बम्बई–४०००२० (महाराष्ट्र)

२. कान्तिलाल डी. कोरा

C/o. महावीर जैन विद्यालय,

अगस्त क्रान्ति मार्ग.

ठि० गोवालीया टेन्क,

बम्बई–४०००२६ (महाराष्ट्र)

मुद्रकः—निराला प्रीन्टर्स दिल्ही

Shri Yashobharati Jain Publication Series-7

By

Pujya-Nyay-Vishard-Nyayacharya Mahopadhyay

Shrimad Yashovijayaji Ganivarya

1. 108 BolSanghrah
2. Shraduanjalp-pattak
3. AdharSahasShilangrath
4. KupdrashtantVishadiKaran
5. KaySthitiStavan

★

Panch Granthi

Edited & Compiled by

Acharya Shri Yashodevsurisvariji Maharaj

(Ex. :- Jain Muni Yashovijayaji Maharaj-
Sahitya Kala Ratna)

Publisher :-

Shri yashobharati Jain prakashan Samiti

BOMBAY.

Publisher—

Shri Yashobharati Jain Prakashan Samiti

C/o. M/s J Chittaranjan & Co.

312, Maker Bhawan, III

21, New Marine Lines, **BOMBAY** 400020

First Edition—

Copies **500**/

Price Rs **6-00 (Rupees Six Only)**

Vir Samvat 2506] Vikram Samvat 2036 [A. D. 1980

(All Rights Reserved with Publishers)

Distribution Centers :—

1. **Shri Yashobharati Jain Prakashan Samiti**

C/o M/s. J. Chittaranjan & Co

312, Maker Bhawan No. 3.

21, New Marine Lines, **BOMBAY**-4000020

2. **Kantilal D. Kora**

C/o Mahavir Jain Vidhyalaya

August Kranti Marg, Govaliya Tank

BOMBAY-400026.

Printers :—NIRALA PRINTERS

DELHI.

પ્રકાશકીય નિવેદન

પૂજ્યપાદાચાર્ય સ્વ. શ્રી વિજયમોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પરમ પૂજ્યાચાર્ય શ્રી વિજયપ્રતાપસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પરમ પૂજ્યાચાર્ય શ્રીમાન વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના શુભાશીર્વાદો સાથે પૂજ્ય મુનિપ્રવર શ્રી યશોવિજયજી (હાલ આચાર્ય યશોદેવસૂરિજી) મહારાજની પ્રેરણાથી સ્થપાયેલી યશોભારતી જૈન પ્રકાશન સમિતિ તરફથી યશોભારતીના આઠમા પુષ્પ રૂપે ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી વિરચિત નાની નાની પાંચ કૃતિઓ પ્રગટ કરી રહ્યા છીએ, જેનાં નામ નીચે મુજબ છે.

૧. ૧૦૮ બોલ સંગ્રહ

૨. શ્રદ્ધાન જલ્પ પટ્ટક

૩. અઢાર સહસ્ર શીલાંગાદિ રથ

૪. કૂપદૃષ્ટાન્ત વિશદીકરણ

૫. કાય સ્થિતિ સ્તવન

આ પાંચ કૃતિવાળા પુસ્તકનો વહેવાર સહેલો પડે એ માટે આ પુસ્તકનું બીજું નામ **પંચગ્રન્થિ** રાખ્યું છે. જેમ છઠ્ઠા પુસ્તકનું અપરનામ **નવગ્રન્થિ** રાખ્યું, સાતમાનું **ગ્રન્થત્રયી** રાખ્યું તેમ.

આ ગ્રન્થ પ્રકાશિત થતાં નવ ગ્રન્થોમાં શરૂ થયેલી શ્રેણીની તમામ કૃતિઓનું પ્રકાશન પૂર્ણ થતાં અમો સહુ ટ્રસ્ટીઓને અનહદ આનંદ થાય છે, એક મહાપુરુષની સેવા, શ્રુતની ભક્તિ કરવાની પુણ્ય તક

પૂજ્ય ગુરુદેવના કારણે મળી તેથી આનંદ માનવા સાથે પૂજ્યશ્રીજીનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

હંમેશાંને માટે તબિયતના પ્રતિકૂળ સંજોગોની જોરદાર ભરતીઓ આવી, ત્રણ ત્રણ વાર લાંબી માંદગી ઉપરાઉપરી ભોગવી, તન મન અને મસ્તિષ્કને ઘણો જ ધક્કો પહોંચ્યો હોવા છતાં, શાસન પ્રભાવનાની, નવી પ્રજા માટે કંઈ નવું આપવાની અને જૈન ધર્મનું ગૌરવ વધે, પ્રચાર વધે, નવી પેઢી ધર્માભિમુખ બની રહે એ માટેની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાંય ઉપાધ્યાયજી ભગવાન અને તેમની વાણી પ્રત્યેની અપાર ભક્તિ અને મમતાના કારણે, ગમે તે ભોગે નિરાશ થયા વિના પૂરા આશાવાદી રહીને સમય ફાળવતા રહી, પુરુષાર્થની જ્યોત એવી જલતી રાખી કે આજે એકલા હાથે પણ પોતાનું ધારેલું કાર્ય અને કરેલો નિર્ધાર પાર પાડી શક્યા. આ માટે સંસ્થાના સ્થાપક પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી યશોદેવસૂરિજી મહારાજને ધન્યવાદ આપવા રહ્યા.

શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય મોહનસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પરમ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય પ્રતાપસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય ધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ સહુના શુભાશીર્વાદનો ઘણો મોટો ફાળો આ કાર્યને પાર પાડવા પાછળ રહ્યો છે. માટે તેઓશ્રી પ્રત્યે નત મસ્તકે વંદન કરીએ છીએ.

તમામ કૃતિઓનો ટૂંકો પરિચય તેઓશ્રીએ લખી આપ્યો છે. વાંચકો જરૂર નજર કરી જાય.

પૂજ્ય આચાર્ય યશોદેવસૂરિજી, ઉપાધ્યાયજી માટે હજુ ઘણું ઘણું કરવા તમન્ના રાખે છે. ત્યારે પૂજ્યશ્રીની એ પુણ્યભાવના સફળ થાય એ જ પ્રાર્થના કરવી રહી!

જે. ચિત્તરંજન એન્ડ કું.
૨૧, ન્યૂમરીનલાઈન્સ મેકરભવન નં. ૩
મુંબઈ-૨૦

લિ.
પ્રકાશક સમિતિ

પાંચ ગ્રન્થો અંગેનું કંઈક સંપાદકીય

પૂ. ઉપાધ્યાયજીના પાંચ ગ્રન્થો અંગેની પુસ્તિકા ૧/૧૬ ક્રાઉન સાઈઝમાં પ્રસિદ્ધ કરી છે. ઉપાધ્યાયજીના નવ ગ્રન્થોની શરૂ કરેલી શ્રેણીમાં આ આઠમું પુષ્પ (વૉલ્યુમ) છે. કૃતિઓ નાની છે પણ વિવિધ દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે. ઉપાધ્યાયજી ભગવંતની નાની મોટી કોઈ પણ કૃતિને પ્રસિદ્ધિ આપવી, આ નિર્ણયના કારણે આ પાંચ કૃતિઓ છાપી છે. કૃતિઓ નાની હોવાથી ભેગી કરીને છાપી છે. પુસ્તકને પાંચ નામોથી ઓળખાવવામાં, બોલવામાં વિષમતા અને કષ્ટ હોવાથી આનું બીજું નામ **पंचग्रन्थि** પાડયું છે.

આ પાંચેય કૃતિનો પરિચય લખવાનો સમય મળશે કે કેમ તે ભય હતો પણ તેને ટૂંકમાં લખી નાંખ્યો અને તે પાંચેય કૃતિઓનો પરિચય રજૂ કરું છું. એમાં મેં શ્રદ્ધાન જલ્પ પદ્ધકની કૃતિના પરિચયમાં વર્તમાન સાધુ સંસ્થામાં, કયાંક કયાંક બહુધા શિષ્યના હૈયામાં જન્મ લેતી અહંભાવ, પ્રસિદ્ધિ અને મહત્ત્વાકાંક્ષાની ભૂખોના કારણે કેવી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે અને આના ઉપાય તરીકે શું કરવામાં આવતું હતું અને આજે પણ શું કરવું જોઈએ, તેનું ચિત્રણ–દિગ્દર્શન આપ્યું છે. તે સાધુ–સાધ્વીજીઓ વિનમ્ર હૈયે, આરાધક ભાવ રાખી જરૂર વાંચે।

પાલિતાણા ૨૦૩૮ — **યશોદેવસૂરિ**

૧. ૧૦૮ બોલ સંગ્રહ અંગેનો કિંચિંત પરિચય

પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ દ્વારા નિર્માણ થયેલા ૧૦૮ બોલની માત્ર એક જ પ્રતિ મલી, એમાંયે પ્રથમ પાનું ન હતું. આ પ્રતિ મૂળઆદર્શની (પાછળથી લખાયેલી) નકલ છે. મહાન દુર્ભાગ્ય એ છે કે એમની કૃતિની બીજી નકલ જ બહુ જ ઓછા ગ્રંથોની મળે છે. તાત્ત્વિક, ચર્ચાત્મક, દાર્શનિક, તાર્કિક ગ્રંથોની તો બીજી પ્રતિ મળી જ નથી. જે વધુ સંખ્યામાં મળે છે તે તેમની ગુજરાતી કૃતિઓની જ મળે છે. જેમાં રાસ, સ્તવનો, પદો વગેરે હોય છે. એટલે સ્વાભાવિક જ છે કે લોક-ભોગ્ય સાહિત્ય વધુ પ્રમાણમાં લખાય અને તાત્ત્વિક ને વિદ્વદ્ભોગ્ય કૃતિઓના ભણનારા પણ કેટલા ?

જૈન પરંપરામાં તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેની છૂટક છૂટક બાબતોના કરેલા સંગ્રહને **બોલ** શબ્દથી ઓળખાવાય છે. આ કૃતિ સત્તરમી અઢારમી શતાબ્દીમાં જે ગુજરાતી ભાષા બોલાતી–લખાતી તે જ ભાષામાં જ રચાએલી છે. એટલે મારી ઇચ્છા સત્તરમી સદીની ભાષાને એકવીશમી સદીમાં લાવી મૂકવાની પ્રબળ ઇચ્છા હતી. અને એથી થોડું ભાષાંતર લખ્યું પણ ખરું, પણ પછી મારા અન્ય વ્યસ્ત સંજોગોના કારણે સમય મેળવી ન શક્યો. જો તે થયું હોત તો આ ગ્રંથનું અધ્યયન સહુ કરી શકત. સહુને સંતોષ થાત. હવે અત્યારે

---

* સ્થાનકવાસી સમાજમાં બોલની જગ્યાએ ‘ થોકડા ’ શબ્દ વપરાય છે.

તો મારાં કામો જલદી પૂરાં કરવાનાં હોવાથી ભાષાંતરનો મોહ જતો કરી મૂળભાષામાં જ પ્રસિદ્ધ કરું છું. વિદ્વાનો—અભ્યાસીઓને આના વાંચનથી ઘણું નવું જાણવાનું અને પોતાની રૂઢ થયેલી કેટલીક માન્યતાઓ અંગે નવા અભિપ્રાયો જાણવા મળશે અને પોતાની દૃષ્ટિના ફલકને વધુ વિસ્તારી શકશે જે આજે અનિવાર્ય જરૂરી છે.

પ્રસ્તાવનામાં વિશદ સમીક્ષા ઝાઝા પ્રશ્નો લઈને કરવાની તમન્ના હતી પણ હવે ૧૦૮ બોલરૂપ પ્રશ્નો, સમાધાનોમાંથી ઉપાધ્યાયજીએ શાસ્ત્રાધારે જ આપેલા થોડાંક સમાધાનો રજૂ કરું—

પ્રશ્ન : ૧૭. કેટલાક કહે છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોમાં જે ગુણ દેખાતા હોય તેને ગુણ શબ્દથી કેમ ઓળખાવાય? આવો સવાલ કરનારાઓને પૂ. ઉપાધ્યાયજી જવાબ આપે છે કે ભાઈ! તારી વાત બરાબર નથી, મિથ્યાદૃષ્ટિના ગુણોને ગુણ કહેવાય જ નહિ કે તેને ગુણો હોતા નથી એવું જો તું કહીશ તો પહેલાં ગુણસ્થાનકનું નામ જ ઊડી જશે. પહેલું ગુણસ્થાનક મિથ્યાદૃષ્ટિઓનું છે અને તેમ હોવા છતાંય એ પહેલા સ્થાનકની આગળ ગુણ શબ્દ મૂકીને તેને ગુણસ્થાનક એટલે ગુણનું સ્થાન કહ્યું છે. જો ત્યાં રહેલાને ગુણો ન ઘટતા હોત તો ગુણસ્થાનક શબ્દ જ ન યોજાત. અને ગુણસ્થાનકની હરોળમાં તે દાખલ જ થયું ન હોત!

પ્રશ્ન : ૧૦. જૈનશાસ્ત્રની સુપાત્રદાન, જિનપૂજા, સામાયિક આદિ ક્રિયાઓ છે, તે જ માર્ગાનુસારિ (મોક્ષમાર્ગાનુકૂળ)પણાનું કારણ બને છે. એવી પ્રરૂપણા કેટલાક લોકો કરે છે, એવું કરીને તેઓ જૈનધર્મની જ ક્રિયાઓ કરે તે જ માર્ગાનુસારિ કહેવાય. તે સિવાયની કરે તેને ન કહેવાય. આવી માન્યતા રાખનારને ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

ભાઈ! આ વાત તારી અમુકઅંશે જ ઠીક છે પણ તે વાત એકાંતે ન સમજવી. ઉભય મત સંમત દયા, દાન, અહિંસા, સત્ય, નીતિ આદિ ધર્મો પણ માર્ગાનુસારિપણાનું કારણ બને જ છે અને

પુરાવામાં મહાન આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત 'યોગબિંદુ' ગ્રંથ રજૂ કરે છે.

પ્રશ્ન : ૨૨. જૈનધર્મની જ ક્રિયામાં અપુનર્બંધક હોય અને ઈતરકારોની જ હોય એના જવાબમાં ઉપાધ્યાયજી એમ કહે છે કે :—

ભાઈ! તારી આ સમજ બરાબર નથી. સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક-જૈન ભલે સ્વશાસ્ત્રસૂચિત ક્રિયા કરવા દ્વારા (યોગબિંદુના કથન મુજબ) ભલે અપુનર્બંધક બને; પણ બૌદ્ધઆદિ ધર્મની ક્રિયાઓ દ્વારા પણ અપુનર્બંધકપણું ઘટી શકે છે.

પ્રશ્ન : ૩૧. લૌકિક મિથ્યાત્વથી લોકોત્તર મિથ્યાત્વ વધારે ખરાબ એમ જેઓ કહે છે તે વાત એકાંતે બરાબર નથી. બંધની અપેક્ષાએ લૌકિક પણ ઘણું જ ખરાબ હોય છે. આ માટે યોગયબિન્દુનો પુરાવો આપતાં લખે છે કે ભિન્નગ્રંથિનું મિથ્યાત્વ હળવું અને અભિન્ન ગ્રંથિનું ભારે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન : ૯૮. વિધિ પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમા હોય તે જ વંદનીય-પૂજનીય બને છે, અને પાછી તે તપાગચ્છની જ હોવી જોઈએ અર્થાત્ બીજા ગચ્છથી પ્રતિષ્ઠિત ન હોવી જોઈએ.

ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે ભાઈ! તું આ વાત ક્યાંથી લાવ્યો? જો આ રીતે માણીશ તો બધે ઠેકાણે તને તપાગચ્છીય આચાર્યથી પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમા ક્યાંથી મળશે? અને નહિ મળે તો જિન-દર્શન દુર્લભ થઈ પડશે? આમ કહીને શ્રાદ્ધવિધિની સાક્ષી આપી છે. ને કહે છે કે આકૃતિ વંદનીય છે પછી એ આકૃતિ બનાવી છે કોણે? એ જોવાનું ન હોય. એમ કયા આચાર્યે તે પ્રતિષ્ઠિત કરી છે તે જોવાનું ન હોય. તીર્થંકરની વીતરાગ મુદ્રાસ્થિત મૂર્તિ દેખો એટલે તે વંદનીય–પૂજનીય થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન : ૯૯. બીજા ગચ્છનો વેષધારી વાંદવા યોગ્ય નહિ તેમ

ગચ્છાંતરની પ્રતિમા વાંદવા યોગ્ય નહિ? આવું કહેનારને ઉપાધ્યાયજી સમજાવે છે કે વેષના લિંગમાં ગુણદોષની વિચારણાને જરૂર સ્થાન છે, પણ પ્રતિમાની બાબતમાં તે વિચારને સ્થાન નથી. વંદન નિર્યુક્તિનો આધાર ટાંકીને કહે છે કે પ્રતિમા તો સર્વશુદ્ધરૂપે જ ગણાય, તેમાં દોષને કોઈ અવકાશ જ ન હોય.

થોડાક પ્રશ્નોની નોંધ આપી પરિચય પૂર્ણ કરું છું. અભ્યાસીઓ આ રચનાનું જરૂર અવલોકન કરે. એમાં મહત્ત્વની નોંધો જાણવા મળશે. યશોભારતીના છઠ્ઠા પુષ્પમાં આપેલી ઉપાધ્યાયજીની વિચારબિન્દુની કૃતિ પણ જોઈ જવા જેવી છે.

કૃતિના અન્તમાં લખ્યું છે કે 'હજુ આવા ઘણા બોલો વિચારવાના છે. તે સુવિહિત ગીતાર્થ સમક્ષ વિચારવા.' આ કથન સ્પષ્ટ જણાવે છે કે ઉત્સર્ગ–અપવાદમાર્ગ, નય, નિક્ષેપ અને તત્ત્વજ્ઞાનથી પૂર્ણ અનેકાન્ત દર્શનની વાતો, સાપેક્ષ દૃષ્ટિએ પૂર્વાપર અવિરોધભાવે ઘટાવવાની હોય છે અને એ જ્ઞાનવૃદ્ધો પરિણત આત્માઓ જ ઘટાવી શકે. માટે જ ગીતાર્થના ચરણે બેસી તત્ત્વ સમજવા કહ્યું છે, નહીંતર અધૂરી સમજણે ઊલટી ગડ બેસી જાય તો અનર્થ થઈ જાય. એવા અનર્થો આજે પણ જાણે અજાણે થતા રહ્યા છે.

બોલ ૧૦૮ લખ્યા હતા. આ રચનાની પ્રતિ ૧૭૪૪માં લખાણી છે એવું અંતમાં જણાવ્યું છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની રીતિ મુજબ આદિમાં ऎँ શબ્દ સંકલિત મંગલાચરણ નથી, પ્રશસ્તિમાં પણ ખાસ લખ્યું નથી છતાં લખાણ જોતાં બોલ ઉપાધ્યાયજીના છે એ નિર્વિવાદ બાબત છે. બોલ રચનાનો સમય જણાવ્યો નથી.

આ કૃતિ વિમલગચ્છના ઋદ્ધિવિમલજીના શિષ્ય કીર્તિવિજયજીએ કાગળ ઉપર ઉતરાવેલી છે.

૨૦૩૭ પાલિતાણા — યશોદેવસૂરિ

૨. શ્રદ્ધાનજલ્પપટ્ટક પરિચય અને તેના અનુસંધાનમાં શ્રમણોની વર્તમાન પરિસ્થિતિનું એકદર્શન

આ લેખને ગ્રન્થ ન કહેવાય, કેમકે બે પાનાંની જ સાવ નાનકડી આ રચના છે. ખરી રીતે તો આ એક પત્ર છે. અને તેથી છેલ્લે જ છાપવાનો હતો પણ સંજોગોના કારણે વચમાં છાપવો પડ્યો અને આગળ પાછળ ગ્રન્થકૃતિઓ છપાણી એટલે આને પણ ગ્રન્થના ક્લાસમાં જ ગણવી અનિવાર્ય હતી. એટલે આ પણ ગ્રન્થ તરીકે સ્થાનાપન્ન થવા પામી. વળી **પંચગ્રન્થિ** નામ આપવું હતું એટલે પછી આ કૃતિને ગ્રન્થ તરીકે બિરદાવવી જ પડે.

આ કૃતિ ક્યારે લખાણી તેનો ઉલ્લેખ (સામાન્ય રીતે જે) અન્તમાં કરાતો હોય છે તે પ્રારંભમાં જ કર્યો છે અને ત્યાં **संवत १७३८ वर्षे वैशाख सित, गुरो महोपाध्याय श्रीयशोविजय गणिभिः श्रद्धानजल्प पट्टकोलिख्यते। समस्त–परिणत समवाय योग्यं**! આ નોંધથી એક વાત બહુ જ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આ કૃતિનું લેખન ૧૭૩૮માં કર્યું છે. પણ આ પટ્ટક ક્યારે તૈયાર કર્યો તે વાત જાણવા મળતી નથી. ૧૭૩૮ માં લેખન થયું છે. એટલે કાલધર્મના નજીકના વર્ષમાં અને વયોવૃદ્ધ ઉંમરે થયું છે એ નક્કી છે, અને આવા પટ્ટકો લખવાનો અધિકાર મોટા ભાગે ત્યારે જ સાંપડતો હોય છે.

આ કૃતિનું નામ **श्रद्धानजल्प पट्टक** આવું અનોખુ રાખ્યું

છે. **श्रद्धानजल्प** આ નામ રાખવા પાછળ પણ સહુ સાધુઓ પોતાના હૈયાની હાર્દિક અપીલ તરફ ઉપેક્ષા ન કરે તે હતી. અને **पट्टक** શબ્દ એ જૈન પરંપરામાં આદેશવાચક તરીકે સદીઓથી વપરાતો આવ્યો છે. **पट्टक** ના પર્યાયવાચક તરીકે આદેશપત્ર, લેખપત્ર, આજ્ઞાપત્ર વગેરે ગણી શકાય. અન્તમાં **समस्त परिणत समवाय योग्य** શબ્દ વાપર્યો છે. આમાં **परिणत** શબ્દ બહુ જ સમજીને મુકાયેલો શબ્દ છે. ઉપાધ્યાયજીનો આ શબ્દ બીજી ઘણી બાબતોની ચાડી ખાય છે પણ ટૂંકમાં મુખ્ય મુદ્દાની વાત એ ધ્વનિત થાય છે કે આવા આદેશ પટ્ટકો અપરિણત આત્માઓને કરવા કરતાં પરિણત આત્માને અનુલક્ષીને કરાય તે વધુ જરૂરી છે. આવી બાબતો ઉછાંછળાં, ઉદ્ધત, સ્વછંદી સ્વભાવવાળાઓને કહેવાય નહિ. કહેવાય તો પોતાના સ્વભાવનું વધુ પ્રદર્શન કરે અને લેખનો આદર તો ન કરે પણ લેખની પૂરી અવગણના કરીને લેખક સામે બળવો જ પોકારે અને અનુચિત પરિસ્થિતિ સર્જાય; માટે ઠરેલ, સંયમ-જીવનથી સંસ્કારિત, ઘડાયેલાઓ આગળ જ આ વાત કરવા માગે છે.

હવે પટ્ટકમાં શું છે તે

શ્રમણ સંસ્કૃતિ હોય, વૈદિક યા બૌદ્ધ હોય પણ માનવ સ્વભાવ ન્યૂનાધિકપણે સર્વત્ર સમાન હોય છે. કેમ કે માનવજાતમાં કષાયભાવ (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ) સત્તામાં બેઠેલો જ હોય છે. આ ચાર પ્રકારમાં ઓછાવત્તા કષાયથી માનવજાત સતત પીડાતી હોય તો તે સહુથી વધુ **માન** કષાયથી જ. એટલે જરાતરા પોતાનો જાણે-અજાણે અનાદર, અપમાન કે ઉપેક્ષા થઈ છે કે થઈ રહી છે એમ લાગે કે તરત જ માનસર્પ ફણા ઊંચી કરી બેઠો થઈ જશે અને ફૂંફાડા મારતો થઈ જશે અને આખરે ડંખો મારવાનું પણ કામ કરશે અને અનુચિત, અનિચ્છનીય, વૈશલ્યજનક જાતજાતનાં તોફાનો, લવારાઓ, કૌભાંડો ઊભાં કરી ઊતરતી કક્ષાના સ્વભાવનો ભાગ

ભજવશે. આથી તે પોતાની જ જાતિનું અને સાથે પોતાના સહ-વાસીઓ અને આખા સમુદાયનું કેટલું અહિત કરતો હોય છે તે માન-કષાયમાંથી ઊભા થયેલા ક્રોધ, રોષ કષાયથી અંધ બની ગયેલો આત્મા ક્યાંથી જોઈ જ શકે? આમાં પછી સાધુ હોય કે સંસારી। અહીયાં વાત આપણે શ્રમણસંઘની કરવાની છે. શ્રમણ સંસ્કૃતિ તરીકે આજે બે સંસ્કૃતિઓ ઓળખાય છે: એક જૈન અને બૌદ્ધ. અનાદિકાળથી જૈન સંસ્કૃતિના મુખ્ય પ્રવર્તક કે પ્રવર્ધક તરીકે તીર્થંકર ભગવાનો જ હોય છે. જેમાં છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર હતા અને બૌદ્ધ સંસ્કૃતિના પ્રવર્તક મહાત્મા બુદ્ધ હતા. કષાયભાવો-ની નાનીમોટી આગો સર્વત્ર પ્રજ્વલતી જ હોય છે. ઇતિહાસના અભ્યાસીઓને ખ્યાલ હશે કે ખુદ મહાત્મા બુદ્ધને ઝેર કે બીજા કોઈ પ્રયોગ દ્વારા મારી નાંખવાના ઉપલી સપાટીએથી પ્રયત્નો એકથી વધુ વાર થયા હતા. અને ભગવાન મહાવીર માટે શું બન્યું તે તો જૈનોની જાણીતી વાત છે. જે બુદ્ધ ઉપર થયું એ જ મહાવીર ઉપર થયું. વસવાટની પરિચર્યા એમની એવી હતી કે ઉઘાડી રીતે મહાવીરને ખતમ કરવાનું ઘણું જ મુશ્કેલ હતું. લોકો અગાઉથી ન જાણી શકે એ રીતે જ હુમલો થઈ જાય તો જ નિશાન પાર પડે તેમ હતું. એટલે ગોશાળાએ પોતાના તપથી મેળવેલ (તેય પોતાના જ ગુરુ ભગવાન મહાવીરની કૃપાથી જ) તેજોલેશ્યા એટલે મુખમાંથી જ્વાલા કાઢવાની (આધ્યાત્મિક શક્તિ) શક્તિથી મહાવીરને ભડથું કરી નાખવા અગ્નિજ્વાળા ક્યાં છોડી ન હતી?

વેષનું, ચારિત્રનું અને સાધનાનું બધુંય ચૂકી જનારા આત્મા-ઓ માત્ર વધુ પડતી રીતે માત્ર અહંકાર, મહત્ત્વાકાંક્ષા, પૂજાવાની વાહવાહની તીવ્ર ભૂખો ન સંતોષાતાં નાની–શી જિંદગી લઈને આવેલા, સાધુનો વેશ પહેરી જીવન જીવનારા સંતો-મહાત્માઓ શું ને શું ન કરે તેનાં અનેક ઉદાહરણો ઇતિહાસમાં મળે છે અને આજે આપણી નજર સામે પણ જોવા ક્યાં ઓછું મળે છે?

માન કષાયના પ્રસંગમાં ઇતિહાસ કહે છે કે તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા બુદ્ધ જેવી વ્યક્તિઓને અન્તિમવાદીઓએ મારી નાખવા સુધીના કેવા દુષ્ટ, નિંદ્ય અને પાશવી કૃત્યો આચર્યાં હતાં. એ પછી તેમની પરંપરામાં માનવસ્વભાવ તો સદાકાળ (પ્રાયઃ) એ જ રહેવાનો. અહં, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને સત્તાની, પૂજાવાની લાલસાનો ભોગ બનેલા આત્માઓ શું ને શું ન કરે? બધું જ કરે! લગભગ દરેક કાળમાં આવી સ્થિતિ સર્જાતી હોય છે. પણ કાળ જેમ જેમ ઊતરતો આવતો જાય ત્યારે કષાયભાવોનું પ્રમાણ અને ઉગ્રતા બંને વધતાં જતાં હોય છે.

આજે બરાબર કલિજુગનાં દર્શન થઈ રહ્યાં છે. છેલ્લાં ૧૫ વર્ષમાં માનકષાયનું વિષ સર્વત્ર ઊછળ્યું છે. અને હવા બધે જ પહોંચી ગઈ છે. હવે એક ઘર, એક સમાજ, એક ગામ, એક શહેર કે એક એક રાષ્ટ્ર એવી વાત નથી રહી. લગભગ સમગ્ર વિશ્વમાં સ્વચ્છંદતા અને વડીલોની આમન્યા ન માનવી અને ઇચ્છા મુજબ વર્તવું એવી અકલ્પનીય, અતિ શોચનીય પરિસ્થિતિ ખડી થઈ છે, તેણે બધાય ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશ કર્યો છે. (અહીં કંઈ લેખ નથી લખવાનો જેથી સમગ્ર ચિત્ર રજૂ કરી શકાય) અને એનો ભોગ ન્યૂનાધિકપણે મોટો ભાગ બનતો રહ્યો છે.

એ ઉપરાંત કાળના પ્રભાવે કહો કે માનવસ્વભાવની વધુ પડતી નબળાઈઓના કારણે કહો પણ જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ અને સંયમ-પાલનમાં સાધુઓમાં નબળાઈઓ, ક્યાંક શિથિલતાઓ, ક્યાંક અનાચારો જેવી ભ્રષ્ટાચારોની પણ દુઃખદ અને અતિ અનિચ્છનીય પરિસ્થિતિઓ ઊભી થયેલી અને થઈ રહેલી જોવા મળે છે. આજ સ્થિતિએ વધુ દૂર ન જઈએ તો હજાર વર્ષ દરમિયાન પણ જૈનસંઘમાં દેખા દીધી છે.

જ્યારે જ્યારે શિથિલાચાર માઝા મૂકીને પોતાની લીલાઓ

બતાવતો રહેવા થાય ત્યારે પરિણત એવા પૂ. આચાર્યો-સાધુઓ અને શ્રાવકો ચોંકી ઊઠે અને ત્યારે સહુને થાય કે હવે 'રૂક જાવ'નો આદેશ આપવો જ જોઈએ. ત્રસ્ત બનેલા શાણા, સમજુ, વિચારશીલ, ગંભીર અને શાસનના રખેવાળો પરસ્પર ચર્ચા-વિચારણા કરી જૈનસંઘના સંમેલનનો બોલાવે પણ એની નેતાગિરિ મુખ્યત્વે જૈન શ્રમણસંઘના આચાર્યો લે, કેમકે એકલા શ્રાવકસંઘથી આ કાર્ય શક્ય જ નથી હોતું. અને પછી એક સ્થળે અગ્રણી પીઢ, ગંભીર પરમશ્રદ્ધાળુ બુદ્ધિમાન, ગંભીર સુશ્રાવકો સંચાલક રહે અને અને ભગવાન મહાવીરના આચારથી થોડાઘણા વિચલિત થએલા શ્રી શ્રમણ-સંઘને (શ્રમણી સંઘને પણ) પુનઃ આચારબદ્ધ કરી સુવ્યવસ્થિત કરવા શ્રમણસંઘના સમર્થ અગ્રણીઓ સહુ શ્રમણોને પ્રેમ, સમજાવટથી, બેફામ તોફાની કે બળવાખોર બનેલા તત્ત્વોને જરૂર પડચે કડક થઈને પણ અંકુશમાં લે અને શિથિલાચારને સદ્દંતર (નહિ કે અમુક જ) ખતમ કરવા, સાધુધર્મને સુશોભિત અને સુવાસિત બનાવવા પરસ્પર ચર્ચા-વિચારણાનો વિનિમય કરીને નવાં નીતિનિયમો ઘડે અને તે નિયમોનું પાલન કરાવવા, દેખરેખ રાખવા, સાધુ અને શ્રાવકોની એક મજબૂત કમિટિ શિક્ષા – કે દંડ નીતિનો અમલ કરી શકે તે રીતે નીમે અને તે સાધુઓમાં શિથિલાચારોનો પોતાની દોષપાત્ર, ટીકાપાત્ર અને વધુ પડતી અનિચ્છનીય પ્રવૃત્તિઓનો કાયાકલ્પ કરાવે એટલે કે મૂલ માર્ગ ઉપર લાવી દે. આવી જડબે-સલાક વ્યવસ્થા થતી અને એમ છતાં કોરડુ મગ જેવા સાધુઓ, બળવાખોરો, બેફામ રુઆબ કરનારા, સંઘમાં ખટપટો, કાવાદાવા, લડાવી મારવાનો ધંધો કરનારા સાધુઓ ન સુધરે તો દંડ તરીકે સંઘબહાર કરી દેતા અને પછી જૈનસંઘને તેની જાણ કરી દેવામાં આવતી એટલે ગામ કે નગરનો સંઘ, સંઘના ફરમાનથી એ સાધુ-ઓનો કશો આદર ન કરે—અરે! ઊપાશ્રયમાં ઉતરવા ન દે, યાવત્ જરૂર પડે ગોચરી પણ ન વહોરાવે. આજની સ્થિતિ એવી છે કે

ક્યારેક ક્યાંક નીતિનિયમો ઘડાય છે પણ એનું પાલન ક્યાં છે? પછી પરિણામોમાં શૂન્ય. આજના સમયમાં દંડ કે ભય વિના પરિણામ જોવા ભાગ્યે જ મળે.

મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણના માર્ગથી ઊતરી પડેલા શ્રમણસંઘને પુનઃ મૂલમાર્ગ ઉપર ચઢાવવા માટે જે નીતિનિયમો ઘડાતા તેને **पट्टक** નામ આપવામાં આવતું. આ પટ્ટક શબ્દ જૈનધર્મમાં રૂઢ થયેલો, સાધુસંઘમાં પ્રખ્યાત શબ્દ છે. વહેવારમાં તેના પર્યાયો તરીકે નિયમપત્ર, આજ્ઞાપત્ર, દસ્તાવેજ, આદેશપટ્ટકપત્ર, આચાર સંહિતા, ફરમાન આદિ શબ્દો વાપરી શકાય. ભૂતકાળમાં આવા પટ્ટકો બનાવ્યાનો ઇતિહાસ મળે છે.

અહીં જે પટ્ટક છાપ્યો છે તે તો સાવ જ નાનકડો-થોડીક જ બાબતોનો સમાવેશ કરતો છે. એમ છતાં તે સમયની ડામાડોળ અને અનિયંત્રિત બનેલ પરિસ્થિતિનો પૂરો ખ્યાલ આપી જાય છે.

માનવ હૈયામાં ખોટી સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદતાનાં આકર્ષક લાલસાનાં પરિબળો સુષુપ્ત હોય છે. એ બળો, અહંનો સાથ મળતાં ગમે તે નિમિત્ત મળતાં એકાએક બેઠા થઈ જાય છે અને સીધો બળવો પોકારવા સુધીની હદે પહોંચી જાય છે અને તે પછી તેને થાય છે કે હવે મારા સ્વતંત્ર-જીવન જીવવામાં, ન જોઈએ કોઈની રોક ને ન જોઈએ કોઈની ટોક. આ વિચાર જ એ સર્વાંગી પતનને નોતરતો ભયંકર વિચાર છે. સાધુ જીવન જ એવું છે કે તે નિયંત્રિત જ હોય, અંકુશિત જ હોય તો જ સાધુતા ટકે અને પાંગરે. પણ વ્યક્તિના પાપના ઉદયે તેની દયનીય સ્થિતિ બને ત્યારે કાં ગુરુ તેને સંઘાડા બહાર મૂકે, ક્યાં તે સ્વયં સંઘાડાથી જુદો પડી એકલવિહારીની માણેલી મજા માણતો થઈ જાય. તાત્પર્ય એ કે સર્વકલ્યાણકર ગુરુકુળવાસને તિલાંજલિ આપે છે. સઢ વિનાના વહાણની જેમ બની રહે છે. આવી પરિસ્થિતિથી આત્માઓ બચે એ માટે

આ ગ્રન્થમાં પહેલી જ વાત ગ્રન્થકાર ઉપાધ્યાયજીએ ગુરુકુળવાસની વાત શાસ્ત્રની સાક્ષી સાથે કરી છે.

જૈનસાધુને જો પોતાની સંયમરક્ષા કરવી હોય, પવિત્ર, સુંદર અને સુવ્યવસ્થિત જીવન જીવવું હોય તો તે સમુદાયમાં જ રહેવાથી બની શકે, બધી મર્યાદાઓનું પાલન ત્યાં જ થઈ શકે, એકલા વિચરવાથી સંયમજીવન ખતમ થઈ જવાનો પૂરો ભય ઊભો થવાનો અને પછી પોતાના તારક ગુરુ પ્રત્યે અપ્રીતિ અને વિદ્વેષભાવ જાગતાં તો પછી ગુરુ સામે વિરોધ અને બળવો પોકારી સાન-ભાન ભૂલીને ગુરુના અવર્ણવાદો બોલી તેની હલકાઈ કરે અને કરીને મનમાં મલકાય અને ખૂબ ખુશી મનાવે.

આ દુષ્ટ-મલિન ભાવના આવે જ નહિ અને આવી હોય તો દૂર થાય એટલા માટે ઉપાધ્યાયજીએ પાયાની વાત તરીકે પ્રથમ વાત એ જણાવી કે...

'તારા સદ્‌ગુરુ એ માત્ર ગુરુ જ નથી પણ તેને તું તીર્થંકર જેવા માનીને ચાલજે એટલે કે તારા માટે તો તે સાક્ષાત્ ભગવાન જ છે.' ગુરુ પ્રત્યે વિનય, આદર અને વિવેકનો ભાવ જ્વલંત ટકી રહે અને ક્યારેક ગુરુ પ્રત્યે અનાદર, અવિનય અને અવિવેકનો ભાવ રખે જાગી ન જાય. તને કદાચ એનો ઉછાળો આવી જાય કે મારામાં અને ગુરુમાં શું ફરક છે? જેવો હું છું તેવા તે છે. એ કંઈ બાપ નથી, મારે ને એને શું સગપણ? એ જુદા ઘરના હું જુદા જુદા ઘરનો. એ મોટા છે અને હું નાનો છું એટલે કંઈ એમની

૧. **पट्टक** જૈન શ્રમણસંઘના કામચલાઉ છતાં બંધારણ માટેનો એક પારિભાષિક શબ્દ છે. અનુમાન થાય છે કે આવું મહત્ત્વનું બંધારણ સારી રીતે ટકી રહે એ માટે તે કદાચ કપડાં ઉપર લખવામાં આવતું હોય, અને કપડાનો પર્યાય શબ્દ **पट्ट** જૈનોમાં, જૈનસાધુઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. જેમ ચોલપટ્ટો : ઉત્તર પટ્ટો વગેરે. આ પટ્ટ શબ્દને સ્વાર્થમાં **कन्** પ્રત્યય લગાડીને **पट्टक**શબ્દ બનાવ્યો છે.

આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ એવું થોડું છે ? આવો અપ્રીતિ, અરુચિ, તિરસ્કાર, ઘૃણા, અનાદરના ઝેરથી હૈયું છવાઈ ન જાય માટે જ ઉપાધ્યાયજી પટ્ટકમાં પહેલી જ વાત કરે છે કે મહાનુભાવ ! આવો ભાવ જાગે ત્યારે મારા સામે ગુરુ બેઠા નથી પણ સાક્ષાત્ તીર્થંકર બેઠા છે એમ વિચારજે; જેથી મર્યાદા વટાવી ગયેલા તારા ઉન્માદ, ઉદ્ધતાઈ કે અંહકારનો પારો નોર્મલ થઈને ઊભો રહેશે અને ગુરુ અવજ્ઞા-આશાતનાના મહાપાપથી બચી જઈશ. અને તારા સ્વાર્થમતલબ ખાતર તારો અહંને પોષનારી પ્રસિદ્ધિ, મહત્ત્વાકાંક્ષાની તીવ્ર ભૂખ વગેરે વગેરે કારણે અથવા આજ્ઞાનભાવે તું તારા ગુરુજીનું અપમાન, અનાદર, ખોટી નિંદા, ટીકા, ટિપ્પણ કરી ગુરુદ્રોહના પાપથી બચી જઈશ અને પાપશ્રમણના બિરુદથી અને બંધાતા પાપકર્મથી ઊગરી જઈશ.

તે ઉપરાંત આ પટ્ટકમાં મેલાં ગંદાં લૂગડાં પહેરવા માત્રથી જેઓ પોતે ઊંચા છે એવો અહં રાખનારા, પોષનારા આત્માઓને ઉદ્દેશીને પણ સ્પષ્ટ ટકોર કરી છે કે મેલાં લૂગડાં પહેરે અને જો તે બીજો આચાર ન પાળે તો તે ક્રિયાવાન નથી...વગેરે

આ પ્રમાણે પટ્ટકની પ્રસ્તાવના પ્રસંગે સદ્ભાવ, સરળ ભાવથી શાસનના હિતાર્થે મારા વિચારો થોડાક. કડક વ્યક્ત કર્યા છે.

પટ્ટકની ભાષા સમજાય તેવી છે, તેથી અને આના ઉપર હજુ ઘણું લખી શકાય છતાં વિસ્તાર ન કરતાં સહુને આ કૃતિ જોઈ જવા અનુરોધ કરું છું

સમયે સમયે શ્રમણ સંઘના હાલક ડોલક થઈ જતા રથને મજબૂત બતાવવા જાગ્રત જૈનશ્રી સંઘે હિંમતથી ઉપેક્ષા છોડી શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો કર્યા હતા, તે પ્રયત્નો આજે કરવાની તાતી નહિં, અતિતાતી જરૂર છે. જેથી શ્રમણ સંઘનું નાવ દૂષણો – પ્રદૂષણોના ખડક સાથે અથડાઈ ન જાય ! સહુ જ્ઞાનીને, વિદ્વાનો, ચિંતકો શાસનપ્રેમીઓ જરૂર વિચારે અને સક્રિય બને.

સં. ૨૦૩૭ પાલિતાણા **યશોદેવસૂરિ**

३. अढारसहस्रआदि शीलांगादि रथ કૃતિનો સામાન્ય પરિચય

શીલ એટલે આચાર. શુદ્ધાચાર પાલનથી જ વ્યક્તિ મહાન અને પવિત્ર બને છે. વિવિધ રીતે વિવિધ પ્રકારના ભાંગે ગણિતની સાથે ગણતરી કરતાં શીલના ૧૮ હજાર પ્રકારો થઈ શકે છે. આ ગણતરી કરવા માટે કાગળ ઉપર જે રીતે ગણતરી કરવી અનુકૂળ રહે તે રીતે કાગળ ઉપર ખાનાંઓ દર્શાવી ગણતરીનું ચિત્ર આલેખીએ તો જાણે રથ જેવી આકૃતિ બની ન હોય તેવું ભાસે. એટલે ૧૮ હજારની ગણતરીવાળી આ કોષ્ટક રચનાને **रथ** ની ઉપમા આપી. અને તેથી આ નાનકડી કૃતિનું નામ **अढारसहस्रशीलांगरथ** પાડ્યું છે. આની ગણતરી આ પ્રમાણે છે.

યોગ, કરણ, સંજ્ઞા, ઇન્દ્રિય પૃથ્વીકાયાદિ દસ, તેમ જ શ્રમણ-ધર્મ, સાધુધર્મ આટલી વસ્તુઓનો પરપસ્પર હિસાબ કરીએ તો શીલનાં ૧૮ હજાર અંગોની સિદ્ધિ થાય છે.

યતિધર્મ દસ પ્રકારનો છે. ક્ષમા, માર્દવ, (કોમલતા) આર્જવ (સરલતા) મુક્તિ (નિર્લોભતા) તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ અને અકિંચન અને બ્રહ્મચર્ય. મુનિ આ દશ પ્રકારના ગુણોથી યુક્ત હોય. આવા મુનિએ પૃથ્વીકાયાદિ દશ પ્રકારના આરંભનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે એટલે ૧૦ યતિધર્મની સાથે મુનિઓ પૃથ્વી આદિ ચાર કષાયનો તેમ જ બેઇન્દ્રિયથી લઈ પંચેન્દ્રિય સુધીના સમારંભો અને અજીવ સમારંભનો ત્યાગ કરવાનો છે તેથી તે દરેક ગુણ દશ-દશ પ્રકારનો થતાં શીલનાં અંગો ૧૦૦ થાય.

યતિધર્મ સહિતની યતના-જયણા પાંચ ઇન્દ્રિયોના જીતવા-પૂર્વક કરવાની છે તેથી સોના પાંચ પાંચ પ્રકારો થતાં ૧૦૦×૫ =૫૦૦ ની સંખ્યા થઈ.

એ ઈન્દ્રિય જન્ય આહારાદિ ચાર સંજ્ઞાથી રહિત હોવો જોઈએ એટલે ૫૦૦×૪=૨૦૦૦, વળી તે મન, વચન અને કાયાથી ન કરવા રૂપ, ન કરાવવારૂપ. અને ન અનુમોદવારૂપ હોવાથી, ૫૦૦ × ૪ સંજ્ઞા × ૩ કરણ × ૩ યોગ = ૧૮ હજાર ભેદ શીલાંગના થાય. આ ભાંગા બતાવાનો મૂળ મુદ્દો જૈન સાધુએ યથાર્થ રીતે ૧૮ હજાર પ્રકારે શીલધર્મની આરાધના કરવા પૂર્વક જીવન જીવવાનું હોય છે તેનો તેને ખ્યાલ આપવાનો છે.

શીલાંગ ઉપરાંત બીજા ૧૭ પ્રકારના રથો ૧૮ હજારના ભેદો બતાવવા દ્વારા શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા છે. એ અઢારે પ્રકારના રથોનો પરિચય ઉપાધ્યાયજીની આ કૃતિમાં આપ્યો છે.

આ કૃતિના પ્રારંભમાં મંગલાચરણ જ નથી. **ऍं नमः** પણ નથી અને પ્રશસ્તિ પણ નથી; પણ પ્રતિના અંતમાં મહોપાધ્યાય **यशोविजय गणि विरचितायाः** આટલી પંક્તિ હતી. આ રીતનું નામ બીજા કોઈ સાધુનું જાણવા મળ્યું નથી. એટલે આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની જ છે એવું પ્રાથમિક પ્રમાણ ન હોવા છતાં આ એક જ પંક્તિના કારણે અમોએ છાપી છે. સત્ય જે હોય તે ખરું! પ્રત્યન્તર મળેલ નથી, એટલે યથાર્થ નિર્ણય કરી શકાયો નથી.

૧૮ હજાર શીલાંગ રથોની રંગીન રથોના ચિત્રો સાથેની પુસ્તિકા વરસો અગાઉ બહાર પડેલી છે.

પાલિતાણા, ૨૦૩૮ — યશોદેવસૂરિ

૪. कूपदृष्टांतविशदीकरण ગ્રન્થકૃતિનું ઊડતું અલ્પાવલોકન

જૈનધર્મ એ અહિંસામૂલક ધર્મ છે. એટલે કે જેના પાયામાં જ અહિંસા છે, જેના કેન્દ્રમાં જ અહિંસા બેઠી છે, જૈનધર્મના આચાર, વિચાર ક્રિયાકાણ્ડનાં તમામ ક્ષેત્રો સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ રૂપે અહિંસા વિચાર–આચારથી છવાઈ ગયેલાં છે.

હિંસા અધર્મ છે, જ્યારે અહિંસા ધર્મ છે. જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં કલ્યાણ છે. અને જ્યાં અધર્મ છે ત્યાં અકલ્યાણ છે. જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં પ્રકાશ, સુખ શાંતિ અને આનંદ છે અને જ્યાં અધર્મ છે ત્યાં અંધકાર, અશાંતિ, દુઃખ અને શોક છે.

જૈનધર્મની ધાર્મિક કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં સાચી રીતે હિંસાનું સીધું કે આડકતરી રીતે, સૂક્ષ્મપણે કે સ્થૂલપણે સ્થાન હોય તો તે પ્રવૃત્તિ કોઈ પણ જૈનથી કરી શકાય નહિ. આ પ્રાથમિક મૂળભૂત બાબત છે, અર્થાત આ, જૈનધર્મનો તીર્થંકર સર્વજ્ઞોએ બતાવેલો સર્વસામાન્ય સિદ્ધાન્ત છે. રાજમાર્ગ છે, એટલે એને લક્ષ્યમાં રાખી શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે—

પ્રશ્ન :—જ્યાં જ્યાં હિંસા ત્યાં ત્યાં અધર્મ છે તો પછી (સાધુ-સાધ્વીજીની વાત જુદી છે) ગૃહસ્થો તો પૂજા કરવા માટે સ્નાન કરે, પ્રતિમાજીને જલાભિષેક કરે, ત્યારે સચિત્ત–સજીવ જીવ-વાળા કાચા પાણીનો જ ઉપયોગ કરવો પડે છે, પુષ્પો ચઢાવે તે પણ સજીવ હોય, અગ્નિ પેટાવે તે પણ સજીવ હોય, આ રીતે તેમાં જીવોનો જન્મ આપવાનું અને અગ્નિ બુઝાઈ જતાં તેનું મોત

નિપજાવવાનું કાર્ય થાય જ છે. તો અપૂકાય–જલકાય અને અગ્નિમાં અગ્નિકાયરૂપ શરીરો રહેલાં જ છે. તેથી ભલે અહીં બાદર એકેન્દ્રિય જીવોની હિંસા થતી હોય અને તે ધર્મ નિમિત્તે હોય તો ત્યાં કરાતા દ્રવ્યસ્તવમાં એટલે પ્રભુપૂજામાં હિંસાનુ પાપ લાગવાનું જ. તો પછી તે દ્રવ્યસ્તવ એટલે પૂજાદિ કાર્યો કેમ કરી શકાય? અર્થાત્ જૈનધર્મે આનો નિષેધ કરવો જ જોઈએ? આ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર :–આનો ઉત્તર એટલે તેઓશ્રી આ ગ્રન્થમાં શાસ્ત્રની દૃષ્ટિ-સાક્ષીએ અને તર્ક-દલીલો દ્વારા આપે છે અને સાબિત કરી આપે છે કે પૂજા માટે સ્નાનાદિકથી લઈને કરવામાં આવતો દ્રવ્યસ્તવ (ભલે તેમાં હિંસા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે દેખાતી હોય તો પણ) પોતાને અને પરને અનુમોદના કરવા દ્વારા સ્વપર ઉભયને પુણ્યનું કારણ બને છે. અને જ્યાં પુણ્ય છે ત્યાં ધર્મ છે જ. એક બાજુ તમો હિંસા ત્યાં પાપ-અધર્મ બતાવો અને બીજી બાજુ ધર્મનિમિત્તે થતી હિંસાને અહિંસામાં ખપાવી તેને ધર્મ-પુણ્ય બતાવો, વદતોવ્યાઘાત જેવી આ વાત કેમ ગળે ઊતરે? ત્યારે વસ્તુની સાબિતી માટે હંમેશાં દૃષ્ટાંત-દાખલો બહુ જ અસરકારક ભાગ ભજવે છે. વળી તેથી તર્ક પૂરો સાબિત થઈ શકે છે એટલે અહીંયાં પણ ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત વાતના સમર્થનમાં **कूप खनन**નું એક સુપ્રસિદ્ધ ઉદાહરણ ટાંકે છે. આ દૃષ્ટાંતનો ઉપયોગ સહુ ધર્મના નેતા કરતા હોય છે. 'લાભાલાભ' શબ્દ આ જ પ્રશ્નની પેદાશ કહીએ તો ચાલે. એની સાથે આડકતરી રીતે હિંસા–અહિંસાની વાત સંકળાએલી છે. ઉપાધ્યાયજીએ આ દૃષ્ટાંતનું વિશદીકરણ કર્યું એટલે વિવિધ તર્ક દ્વારા સારી રીતે આ વાત સમજાવી.

આ દૃષ્ટાંત આપણને એમ સમજાવે છે કે જેમ કૂવો ખોદતાં પૃથ્વી, જલ કે અગ્નિકાયાદિ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની હિંસા તો થશે જ, પણ જ્યારે પાણી નીકળશે ત્યારે મધુર જલ દ્વારા સ્વ-પર સહુની

તૃષા છિપાશે, સહુની શાંતિ-પરિતૃપ્તિ થશે. એ વખતે કૂવો ખોદાવનારને પુણ્યબંધ થશે અને જ્યાં પુણ્ય ત્યાં ધર્મ છે જ. અને આ વાત ભારતવર્ષમાં (૧૪૪૪) ગ્રન્થના સર્વોત્કૃષ્ટ સર્જક, મહાન આચાર્ય પૂજ્યપાદ શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી વિરચિત ૫૦ શ્લોકવાળા સાતમા **पूजा पञ्चाशक** નામના પ્રકરણની દશમી ગાથામાં અને તેના મહાન ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજે તેની ટીકામાં પણ અલ્પદોષ બતાવી કૂવાનું ઉદાહરણ આપી વિશેષ લાભ બતાવ્યો છે. જેમકે કૂવો ખોદવામાં શરીર કાદવથી ખરડાશે, કપડાં મેલાં થશે, ક્ષુધા-તૃષા શ્રમ થશે. પણ કૂવો ખોદાયા પછી પાણી નીકળતાં સ્વ-પરને લાભ થવાનો છે. જેમ કૂવો ખોદવામાં પ્રારંભમાં નુકસાન હોવા છતાં પરિણામે લાભ હોવાથી કૂવો ખોદવાની પ્રવૃત્તિ આખરે તો જીવોના લાભ-હિતમાં પરિણમે છે. તેમ જિનપૂજામાં હિંસા થવા છતાં પૂજાથી થતા શુભ ભાવોથી પરિણામે આત્માને લાભ જ થાય છે.

પ્રશ્ન :– પૂ. અભયદેવસૂરિજી મહારાજે અલ્પદોષ બતાવ્યો છે તો તેવી પૂજા સંપૂર્ણ પુણ્યબંધનું કારણ કેમ બને ? તો પૂ. અભયદેવસૂરિ મહારાજે જે અલ્પદોષ બતાવ્યો છે તે પણ જયણા (એટલે કે અહિંસાના પ્રગટ પરિણામ વિનાની પ્રવૃત્તિ)નું પાલન ન કરે તો લાગે છે. પણ જો જયણા વગેરે વિધિપૂર્વક સ્નાન-પૂજાદિ કરે તો અલ્પદોષ પણ લાગતો નથી. એ દ્રવ્યસ્તવ એકાન્તે ધર્મરૂપ જ બને છે. તે નિષ્પાપ અને પુણ્યબંધનું કારણ બને છે.

પૂ. અભયદેવ સૂરિ મહારાજે જે **कथञ्चिद्** શબ્દ દ્વારા અલ્પદોષ બતાવ્યો છે. પણ આ શબ્દ યતનાપૂર્વકની પૂજામાં સર્વથા દોષ થતો નથી એમ સૂચિત કરે છે. ગ્રન્થ રચનાના પ્રારંભમાં કરેલી પ્રતિજ્ઞાના સમર્થનમાં પૂજા પંચાશકની ગાથા ૪૨માં આપેલા **कथञ्चित्** વચનની અન્યથા અનુપપત્તિ કરી છે. ત્યાં લખે છે કે [1] **कथञ्चित्**

---

१. **कायवहो जति वि होइउ कहिंचि** । પૂજા પંચાશક ગાથા ૪૨.

केनचित् यतना विशेषेण प्रवर्तमानस्य सर्वथापि न भवतीत्यपि दर्शनार्थं कथंचित् ग्रहणम् । તાત્પર્ય એ કે કૂવાના ઉદાહરણથી જિનપૂજા ગૃહસ્થો માટે નિર્દોષ છે. પૂજા એ ગૃહસ્થોને અસદ્ આરંભથી નિવૃત્તિ આપે છે. તેનાથી ભાવની વિશુદ્ધિ થાય છે. પરિણામે ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે ત્યારે તે સંપૂર્ણ જીવહિંસાથી નિવૃત્ત થાય છે—બને છે. માટે વિધિ અને ભાવની શુદ્ધિપૂર્વક કરેલી પૂજા આલોક-પરલોકના હિતાર્થે થાય છે. શુભ અધ્યવસાયોની વિશુદ્ધિ થતાં ઇષ્ટની સિદ્ધિ પણ થાય છે. માટે મૂઢતા છોડીને શાસ્ત્રીય બાબતો વિવેકપૂર્વક, સાપેક્ષભાવે લાભાલાભનો વિચાર કરી ગ્રહણ કરવા જેવી હોય છે. બુદ્ધિ વિવેક ન દાખવે તો તેને હિંસા જ દેખાવાની અને પૂજાનો વિરોધ જ કરવાનો. પણ વિરોધની ખાતર વિરોધ કરવાની રસમ છોડીને, વિરોધી જડ વલણ તજીને, જૈનધર્મની અનેકાન્તિક ધર્મપ્રરૂણાની પદ્ધતિને ધ્યાનમાં લેશે તો ક્રિયા એ કર્મ ખરું, પણ બંધ પરિણામ પર હોય છે. એ જોતાં પૂર્વગ્રન્થિઓ-પૂર્વગ્રહો છોડીને બાપદાદાના કૂવામાં ડૂબી નથી જવું એવો ખ્યાલ રાખશે. તેમજ ઉપાધ્યાયજી મહારાજની સમજાવટ, **કૂપખનન**નું તેમજ **દુર્ગતિનારી** આદિના દૃષ્ટાંતો વિચારશે તો વિરોધી વલણ ટાળ્યા વિના નહી રહે. અહીં ચર્ચાનો ઇશારો જ બસ છે.

પ્રતિ પરિચય

સદ્‌ભાગ્યે ૬ પાનાની પૂરી પ્રતિ મલી આવી, જેથી પ્રથમ બહાર પડેલી મુદ્રિત પ્રતિમાં પૃષ્ઠ ૬માં જે પાઠ છૂટી ગયો હતો તે પાઠ ઉમેરીને પ્રતિ પૂર્ણ કરાવી લીધી અને તે જ અહીંયાં છાપી છે. આ પ્રતિની પ્રેસકોપી મેં સં. ૨૦૧૧માં કરાવી હતી.

આ કૃતિ સ્વોપજ્ઞ છે એટલે મૂલકાર અને ટીકાકાર બંને પોતે જ છે. એક જ કર્તા હોવા છતાં તેમને આ કૃતિનાં બે નામ ઇષ્ટ હતાં એટલે ટીકાના મંગલાચરણમાં **तत्त्वविवेक** નામ દર્શાવ્યું છે.

જ્યારે મૂલગ્રન્થની આદ્યગાથામાં **કૂપ દૃષ્ટાન્ત વિશદીકરણ** નામ દર્શાવ્યું છે. એટલે એમના ગ્રન્થોની સૂચિમાં બંને નામોનો ઉપયોગ થયો છે પણ હું મૂલગાથાગત આપેલા નામને પ્રાધાન્ય આપી આ ગ્રન્થનું સહુએ **કૂપદૃષ્ટાન્ત વિશદીકરણ** નામ રાખ્યું છે એટલે હું પણ તે જ નામ માન્ય રાખું છું.

પાલિતાણા ૨૦૩૮ **યશોદેવસૂરિ**

૬. કાયસ્થિતિ સ્તવનનું ઊડતું અવલોકન

પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીએ સત્તરમા અઢારમા સૈકામાં પાંચ ઢાળ અને વિવિધ છંદોમાં બનાવેલ ૬૭ પદ્યો દ્વારા જૂની ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી આ કૃતિ છે. અને તે આ પાંચગ્રન્થિ ગ્રન્થના અન્તમાં યશોભારતી પ્રકાશનના આઠમા પુષ્પરૂપે પ્રકાશિત કરી છે. નવ ગ્રન્થપુષ્પોમાં ગ્રન્થભંડારોમાંથી શોધી કાઢવામાં આવેલી તમામ કૃતિઓ પ્રસિદ્ધિના પ્રકાશને પામે છે અને મારી વર્તમાનની મોટી જવાબદારી પૂર્ણ કરતાં અનહદ સંતોષ થાય છે.

કાયસ્થિતિ એટલે શું?

કાયસ્થિતિ એ ટૂંકું નામ છે પણ એને વધુ સમજવા માટે આગળ 'સ્વ' મૂકીને **સ્વકાય સ્થિતિ** આવું પૂરું નામ સમજી લેવું. હવે જૈનધર્મના પ્રકરણ કે તત્ત્વજ્ઞાનની વૈજ્ઞાનિક પરિભાષામાં તેનો શું અર્થ થાય છે તે જોઈએ.

સ્વ એટલે પોતાની **કાય** એટલે કાયા. અને તેની સ્થિતિ એટલે તેનો કાળ. આટલો શબ્દાર્થ કરી તેનો સળંગ અર્થ સમજીએ તો જીવ-આત્મા પોતાની એકની એક જાતિની વિવક્ષિત કાયામાં દેહમાં (એને એ જ કાયા દ્વારા) અવિરહપણે ઉત્પન્ન થવા વડે અને મૃત્યુ પામવા વડે કરીને પસાર થતો જીવનો કાળ તેને 'સ્વકાય સ્થિતિ' કહેવાય છે.

૮૪ લાખ જીવાયોનિમાં એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધીના (૨૪ દંડકના) જીવો પરત્વેનો કાયસ્થિતિ એટલે

પસાર થનારો કાળ કે ભાવો કેટલા હોય છે તે આ વાત ત્રિકાળજ્ઞાની-ભગવંતોએ અનંત જીવાયોનિઓનું જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ દર્શન કરીને જાણી હતી. તે વાત શાસ્ત્રમાં ગૂંથાણી અને તેનો લાભ સર્વ સામાન્ય-જીવોને મળે તે હેતુથી ઉપાધ્યાયજીએ પદ્ય-કવિતા દ્વારા ત્યાગ વૈરાગ્ય અને જીવનના વિકાસ ક્રમના તાણાવાણા સાથે જણાવી છે.

કાયસ્થિતિ આગળ **સ્વ** ન સમજીએ તો એકલા એ શબ્દનો અર્થ કોઈપણ જીવના શરીરના માપ અંગેનું સ્તવન છે એવું કોઈ સમજી ન જાય માટે **સ્વ** શબ્દ લગાડવો.

પ્રશ્ન :– કોઈ પ્રશ્ન કરે કે શું મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય જ થાય ખરો ? (સાપેક્ષભાવે કહીએ) તો થાય પણ ખરો. જો થાય તો પછી ઉપરાઉપરી કેટલીવાર થાય ? અને સતત મનુષ્યનો ભવજન્મ કેટલીવાર મળે, તે વાત માત્ર મનુષ્યને આશ્રીને જ નહિ; જીવના તમામ ભેદ-પ્રભેદોને આશ્રીને અહીં જણાવી છે.

અજૈન શાસ્ત્રની એક માન્યતા એવી પણ ચાલી આવી છે કે મનુષ્ય મરીને સદાકાળ મનુષ્ય જ થાય. પશુ મરીને ફરી પશુ જ બને અર્થાત્ ત્રણેય કાળમાં મનુષ્ય મનુષ્ય જ બની રહે અને પશુ પશુ બની રહે. આવી ઇતરોની માન્યતા નિતાન્ત ખોટી છે. ‘ સદાકાળ ’ શબ્દ અને ‘ જ કાર ’ શબ્દ દૂર કરીને પછી અર્થ સ્વીકાર કરવાનો છે. આ પ્રશ્ન અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી હલ કરવો એટલે કે મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય, તિર્યંચ મરીને તિર્યંચ પણ થઈ શકે, પણ ‘ થાય જ ’ એવો નિયમ નહિ. જીવની જેવી જેવી શુભાશુભ કરણી હોય તદનુસારે તે તે ગતિનું અને તે તે ક્રમનું નિર્માણ થાય. સારું જીવન સારી કરણી કરે તે અતિ વિકસિત જન્મમાં વિકસિત દશા પ્રાપ્ત કરે. ખરાબ જીવન, ખરાબ કૃત્યો કરે તે અતિ અવિકસિત જન્મમાં જન્મીને અવિકસિત આત્માની—મૂઢ અતિ જડ જેવી અવસ્થાવાળી યોનિઓમાં જન્મ લીધા કરે છે,

આ સ્તવનમાં તમામ જીવોની કાયસ્થિતિનું વર્ણન કરીને ચારેય ગતિમાં કેવા કેવાં કષ્ટો, દુઃખો અને ઉપાધિઓ છે તેનું સુંદર વર્ણન કરી, મનુષ્ય જન્મની મહત્તા જણાવી આ સંસારની રખડપટ્ટીનો અન્ત લાવવા એકીલો જીવ અસમર્થ હોવાથી કર્તાએ પ્રભુને શરણે જઈ પ્રભુ પ્રત્યેનો સમર્પણભાવ વ્યક્ત કરી પ્રભુકૃપા યાચી છે.

અહીંયાં એક વાતનું ગણિત ખાસ સમજવા જેવું એ છે કે તદ્દન અવિકસિત દશાના, તદ્દન નીચી કક્ષાના જીવોની કાયસ્થિતિ સહુથી વધુ અને તેથી વિકસિત થતાં જન્મોની તેથી ઓછી અને સહુથી વિકસિત મનુષ્યની સહુથી ઓછી છે. કાળની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો નીચી કક્ષાના જીવો માટે અનન્ત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી શબ્દ વાપર્યો, જ્યારે તેથી ઉપરના માટે અસંખ્ય શબ્દ આપ્યો અને મનુષ્યાદિ માટે વરસો શબ્દ ન વાપરતાં ભવ શબ્દ વાપર્યો. તેથી અલ્પ માટે સાતથી આઠ ભવ કહ્યા.

આ રીતે કાયસ્થિતિ સ્તવનમાં શું આવે છે તેની ઝાંખી કરાવી. આપણે પણ પ્રભુને પ્રાર્થીએ કે અમારી કાયસ્થિતિનો સદાને માટે અન્ત આવે અને નિર્વાણમાર્ગની સાધના દ્વારા વિદેહી બની શાશ્વત સુખ–મોક્ષના અધિકારી બનાવે।

આ કૃતિ અમદાવાદના એક ભાવિક શ્રાવકે લખાવી છે.

પાલિતાણા. ૨૦૩૮

યશોદેવસૂરિ

न्यायविशारद, न्यायाचार्य, महोपाध्याय-

श्रीमद् यशोविजयजी गणिवर्य

द्वारा संगृहीत

१०८ बोल संग्रह

[**सूचना**—प्रस्तुत संग्रह की पाण्डुलिपि का पहला पृष्ठ खो जाने अथवा नष्ट हो जाने के कारण क्रमांक १ से ४ तक के प्रश्न नहीं दिये गये हैं। यही कारण है कि इस ग्रन्थ का आरम्भ ५वें बोल से हो रहा है।]

(५)

यथाछंदनइं उत्सूत्र बोल्यानो निर्धार नथी एहवुं लिख्युं छइं ते न मिलइं, जे माटइं—**आवश्यकव्यवहार भाष्यादिक ग्रंथमां** यथाछंद उत्सूत्रचारी नइं उत्सूत्रभाषीज कहिओ छइं नियत उत्सूत्रथी अनियत उत्सूत्र हलुउं ज हुइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइं, जे माटइं एक जातिनइं पापइं हिंसादिक आश्रवनी परिं नियतानियतभदेइं फेर कहिओ नथी ॥ ५ ॥

(६)

कीधां पापनुं प्रायश्चित्त तेहज भवइं आवइं पणि भवांतरिं नावइं, एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइं, जे माटइं—**पंचसूत्र** चतुःशरणादि ग्रथनइं अनुसारइं भवांतरनां पापनुं पणि प्रायश्चित्त जणाइं छइं ॥ ६ ॥

(७)

अभव्यनइं अनाभोगरूप एकज अव्यक्त **मिथ्यात्व** हुइं एहवु व्याख्यान विधिशतकमां लिख्यु छइ ते अयुक्त, जे माटइं **गुणस्थानक्रमारोहादिक** ग्रंथइं अभव्यनइं व्यक्ताव्यक्त २, प्रकारि मिथ्यात्व कहिउं छइं ॥ ७ ॥

(८)

वली तिहां एहवुं लिख्यु छइं, जे एकपुद्गलपरावर्त्त संसार शेष जेहनइं हुइं तेहनइंज व्यक्तमिथ्यात्व कहिइं ते सर्वथा न घटइं, ते माटइं तेहथी अधिक संसारी पणि पाखंडी व्यक्तमिथ्यात्वीज कहिया छइं ॥ ८ ॥

(९)

अनाभोगमिथ्यात्वइं वर्त्तता जीवने मार्गगामी वा उन्मार्गगामी कहिइं, एहवी कल्पना करि छइं ते कोई ग्रंथइ नथी अनइं इम कहतां सघलइं ३, राशि कल्पाइं ॥ ९ ॥

(१०)

अभव्य अव्यवहारिया कहिया छइं । ते **उपदेशपदा**दिकग्रंथसाथि तथा **लोकव्यवहार** साथि पणि न मिलइ ॥ १० ॥

(११)

व्यवहारिया जीव सर्व, आवलिका असंख्येयभागसमयप्रमाण पुद्गलपरावर्त्त पछी अवश्य मोक्षइं जाइं, एहवु लिख्यु छइं, तिहां कोइ ग्रंथनी साखि नथी । साहमु **भुवनभानुकेवलिचरित्र**, **योगबिन्दु** मुख ग्रंथनी मेलि व्यवहारिया थया पछी अनंता पुद्गलपरावर्त्त पणि दीसइं छइं ॥ ११ ॥

(१२)

सूक्ष्मपृथिव्यादिक ४, तथा निगोद २, ए छ भेद **अव्यवहारिया** कहिइं एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइ, जे माटइ—**उपमितभवप्रपंचा सनयसारसूत्रवृत्ति,**[1] **भवभावनावृत्ति, श्रावकदिनकृत्यवृत्ति, पुष्पमालावृत्ति, धर्मरत्नप्रकरणवृत्ति, संस्कृतनवतत्त्व** सूत्रादिक ग्रंथनी मेलइं प्रकटज बादरनिगोदादिक व्यवहारिया जणाइं छइं, एक सूक्ष्मनिगोद ज अव्यवहारिया कहिया छइं ।। १२ ।।

(१३)

ए उपमितिभवप्रपंचादिकनां वचन, **पन्नवणा** साथइं विरुद्ध अनाभोगपूर्वक एहवुं लिख्युं छइं, ते पूर्वाचार्यनी आशातनानुं वचन जिनशासननी प्रक्रिया जाणइं ते किम बोलइ ।।१३।।

(१४)

अभव्य व्यवहारियाथी तथा अव्यवहारियाथी बाह्य छइं, एहवुं पणि व्याख्यान **विधिशतक**मां लिख्युं छइं, ते पणि कल्पनामात्रज ।। १४ ।।

(१५)

अनाभिग्रहिक मिथ्यात्व आभिग्रहिक सरिखुं आकरुं एहवुं लिख्युं छइं ते पणि न घटइं

जे माटइं **योगबिन्दु** प्रमुख ग्रंथइं अनाभिग्रहिक आदि धर्मभूमिकारूप दीसइं छइं ।। १५ ।।

---

१. मूल प्रति में इसी प्रकार का नाम है, किन्तु इस प्रकार का ग्रन्थ कौन सा है ? यह ज्ञात नहीं है। यहाँ जो साक्षी ग्रन्थ हैं वे श्वेताम्बरीय हैं। अतः '**समयसार**' की कल्पना नहीं की जा सकती है।

(१६)

मिथ्यात्वीनइं देवाराधन अध्यवसाय जीवहिंसादिक अध्यवसायथी पणि घणुं दुष्ट एहवुं **सर्वज्ञशतक** मां लिख्युं छइं ए एकांत ग्रहवो ते खोटो जे माटइं आदि धार्मिक नइं साधारणदेवभक्ति **योगबिंदु** प्रमुख ग्रंथमां संसार-तरणनुं हेतु कहि छइ ॥१६॥

(१७)

मिथ्यात्वीना गुण ते सर्वथा ज गुणमां न गणिइं एहवुं कहिहइं[1] छइं ते पणि न घटइं—

जे माटइं मिथ्यादृष्टिना गुण आव्यइं ज, सूधुं पहिलुं गुणठाणुं हुइं, एहवुं **योगदृष्टिसमुच्चय ग्रंथमां कहिउं छइं** ॥ १७ ॥

(१८)

परसमयमां न कहीनइं स्वसमयमां कही, एहवीज क्रिया सुपात्रदान, जिननी पूजा, सामाइक प्रमुख, मार्गानुसारिपणानुं कारण, एहवुं कहिउं छइं, ते पणि एकांत न घटइं—

जे माटइं उभयसंमत दयादानादिक क्रियाइं पणि मार्गानुसारिपणुं **योगबिंदु** प्रमुख ग्रंथइं कहिउं छइं ॥ १८ ॥

(१९)

उत्कर्षथी अपार्द्धपुद्गलपरावर्त्त शेष संसार हुइ तेहज मार्गानुसारी एहवुं लिख्युं छइ ते पणि विचारवुं—

जे माटइं **उपदेशपदमां** वचनौषधप्रयोगकाल चरमपुद्गलपरावर्त्तज कहिउं छइं तथा **योगबिंदुनी** [वी-]सविशीप्रमुख ग्रंथानुसारइं पणि एक चरमपुद्गलपरावर्त्त मार्गानुसारिनो काल जणाइं छइं ॥ १९ ॥

---

१. कहइं ।

(२०)

सम्यक्त्वथी घणुं ढूकडो मार्गानुसारी हुइं, ते संगम-नयसारादिक सरिखोज पणि बीजो न कहिइं, एहवुं छइं ते न घटइं-

जे माटइं १-अपुनर्बंधक, २-सम्यग्दृष्टि, ३-चारित्री ए ३ शास्त्रइ[1] धर्माधिकारी कहिया छइं, ते तो आप आपणइ लक्षणे आणिइं पणि एक एकथी ढूकडापणानो तंत नथी ते माटइं जिम सम्यग्दृष्टि चारित्रथी वेगलो पणि पामिइं तिम मार्गानुसारी सम्यक्त्वथी वेगलो पणि हुइं ते वातनी ना नहीं ॥ २० ॥

(२१)

मिथ्यात्वीनी दया व्याधादिकना मनुष्यपणानइं सरखी एहवुं लिख्युं छइं ते महाद्वेषनुं वचन—

जे माटइं अपुनर्बंधकना दयादिक गुण उपदेशपदादिक ग्रंथमां—वीतरागदेवनी सामान्य देशनाना विषय कहिया छइं ॥ २१ ॥

(२२)

जैननी क्रियाइं अपुनर्बंधक हुइं पणि अन्यदर्शननी क्रियाइं न हुइं ज एहवुं जि कहइं छइं ते न मानवुं ।

जे माटइं सम्यग्दृष्टि स्वशास्त्रनी ज क्रियाइं हुइं अनइं अपुनर्बंध अनेक बौद्धादिक शास्त्रनी क्रियाइं अनेक प्रकारनो हुइ एहवुं योगबिंदु प्रमुख ग्रंथइं कहिउं छइं ॥ २२ ॥

(२३)

"असदग्रहत्यागेनैव तत्त्वप्रतिपत्तिर्मार्गानुसारिता"[2] एहवुं वंदारुवृत्ति कहिउं छइं ते माटइं जैनशास्त्रना तत्त्व जाण्या विना

---

१. शास्त्रिइ । २. सारइता ।

मार्गानुसारी न हुइं ज एहवी एकांत पणि न घटइं—

जे माटइं ए तंत ग्रहतां मेघकुमार हस्तिजीवनइं पणि मार्गानुसारिपणुं न आवइं योग्यता लेइं इनो कोइ दोष नथी ॥ २३ ॥

(२४)

भगवतीसूत्रमां ज्ञानरहित क्रियावंत देशाराधक कहिओ छइं ते भांगानो स्वामी खारीनइं[1] टीकामां बालतपस्वी वखाण्यो छइं, ते मार्गानुसारी ज मिथ्यात्वी हुइं ए अर्थ कुवेषीनइं [2]ए भांगानो स्वामी द्रव्यक्रियावंत अभव्य जे कहइं छइं आप छंदइ ते न घटइं—

जे माटइं अभव्यादिकनइं देशथीइं आराधकपणुं नथी व्यवहारइं आराधकपणुं तेहनइं छइ ते पणि न घटइं जे माटइं ए मुग्धव्यवहार लेखामां नहीं लिंगव्यवहारनी परि क्रियाव्यवहार पणि अपुनर्बंधकादि परिणाम विना पंचाशकादिक ग्रंथि निरर्थक कहिउं छइं ॥ २४ ॥

(२५)

निह्नवइं क्रिया ज्ञानथी भागी अनइ सत्काज्ञाभागी छइं ते माटइं ते देशाराधक तथा देशविराधक कहिइं एहवुं लिख्युं छइं ते सर्वविरुद्ध, जे माटइं ते सर्वथा आज्ञाबाह्यज कहिया छइं ॥ २५ ॥

(२६)

जेहनइं ज्ञान छतइं पाम्या चारित्रनो भंग हुइं अथवा चारित्रनी अप्राप्ति हुइं ते देशविराधक एहवुं भगवती सूत्रनी वृत्ति

---

१. यह शब्द क्या है ? यह स्पष्ट नहीं है । २- उवेषीनई ।

लिख्युं छइं तेहमां चारित्रनी अप्राप्ति देशविराधक न घटइं एहवुं लिख्युं छइ ते प्रकट पूर्वाचार्यनी आशातनानुं **वचन**—
जे माटइं परिभाषा लेतां कोइ दोष नथी ॥ २६ ॥

(२७)

सव्वप्पवायमूलं, दुवालसंगं जओ जिणक्खायं ।
रयणागरतुल्लं खलु, तो सव्वं सुंदरं तंमि ॥ [उ० ६९४]

उपदेशपद गाथामा अन्यदर्शनमां पणि जीवदयादिक सुंदर **वचन** छइं ते **दृष्टिवादनां**, ते माटइं तेहनी आशातनाइं दृष्टिवादनी आशातना थाइं, एहवो अर्थ छइ ते ऊथाप्यो छइं ॥ २७ ॥

(२८)

तेहनी वृत्तिमां—'उदधाविवे'त्यादि काव्यनी साखि लिखी छइं ते अयुक्ति, एहवुं कहिउं छइं ॥ २८ ॥

(२९)

ते काव्यनो अर्थ फेरव्यो छइं ॥ २९ ॥

(३०)

मिथ्यात्वीनी क्रिया—आंबाना फलना अर्थानइं वटवृक्षसरिखा; चारित्ररहित ज्ञान—पोषमासइं आंबासरिखुं एहवुं लिख्युं छइं तिहां ए ओठूं जे अपुनर्बंधकादि क्रिया आंबाना बीजांकुरादि सरिखी गणी नथी। **श्रीहरिभद्रसूरि**ना घणा ग्रंथमां ए अर्थ प्रकट छइं ॥ ३० ॥

(३१)

लौकिक मिथ्यात्वथी लोकोत्तर मिथ्यात्व भारे, एहवुं लिख्युं छइ एह पणि एकांत नथी; जे माटइं बंधनी अपेक्षाइं

लौकिक पणि भारे दीसइं छइं। **योगबिंदु**मां भिन्नग्रन्थिनुं मिथ्यात्व हलुउं कहिउं छइं अभिन्नग्रंथनुं भारे कहिइं छइं ॥३१॥

(३२)

अनुमोदना तथा प्रशंसा ए २ भिन्न कहिउं एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइं, जे माटइं **पंचाशकवृत्ति** प्रमुख ग्रंथइं प्रमोदप्रशंसादिलक्षण अनुमोदना कहि छइं ॥ ३२ ॥

(३३)

मिथ्यादृष्टिना दयादिक गुण पणि न अनुमोदवा एह इछइं ते न घटइं—

जे माटइं परसंबंधिया पणि दानरुचिपणा प्रमुख सामान्य धर्मना गुण अनुमोदवा योग्य कहिया छइं, **आराधनापताकादिक ग्रंथि** तथा साधारण गुण प्रशंसा ए **धर्मबिंदु** सूत्रमां पणि लोक लोकोत्तर साधारण गुणनी प्रशंसा करवी कही छइं ॥ ३३ ॥

(३४)

मिथ्यात्वीना दयादिक गुण प्रशंसीइं पगि अनुमोदिइं नहीं एहवुं कहइं छइं ते मायानुं वचन—

जे माटइं खरी प्रशंसाइं अनुमोदना ज आवइं, अनइं खोटी प्रशंसानो तो विधि न हुइं ॥ ३४ ॥

(३५)

सम्यग्दृष्टि ज क्रियावादी हुइं एहवुं कहइ छइ ते न घटइं, जे माटइं एक पुद्गलपरावर्त्त शेष संसार क्रियारुचि क्रियावादी कहिओ छइं **दशाचूर्णि** प्रमुखे ग्रंथइं ॥ ३५ ॥

(३६)

मिथ्यात्वीनइं दयादिक गुणइं करी पणि सकामनिर्जरा न हुइं एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइं—

जे माटइं मेघकुमारनुं जीव हस्तिप्रमुखनइं दयादिक गुइण संसार पातलो थयो ते सूत्रि ज कहिउं छइं ते सकामनिर्जरा विना किम घटइं । तथा मोक्षनइं अर्थि निर्जरा-ते सकामनिर्जरा कही छइं ।। ३६ ।।

(३७)

"कविला इत्थंपि इहयं पि" ए वचन मरीचिनी अपेक्षाइं उत्सूत्र नहीं, अनइं कपिलनी अपेक्षाइं उत्सूत्र, ते माटइं उत्सूत्रमिश्र कहिइं एहवुं लिख्युं छे ते न घटइं—

जे माटिं इम करतां सिद्धान्तवचन पणि सम्यग्दृष्टि मिथ्या-दृष्टिनी अपेक्षाइं उत्सूत्रमिश्र थई जाइं तथा श्रुत भावभाषामिश्र हुइं ज नहीं एहवुं **दशवैकालिकनी निर्युक्तिमां** कहिउं छइं ।।३७ ।।

(३८)

मरीचिनुं वचन दुर्भाषित कहिइं पणि उत्सूत्र न कहिइं एहवुं कहइ छइं ते न मिलइ—

जे माटइं **पंचाशकवृत्ति**-दुर्भाषितपदनो अर्थ उत्सूत्र करिओ छइं ।। ३८ ।।

(३९)

उत्सूत्रलेश मरीचिनुं वचन कहिउं छइं ते माटइं उत्सूत्रमिश्र कहिइं एहवुं कहइ छइ ते न घटइं—

जे माटइं 'द्रव्यस्तवमां-भावलेश' **पंचाशकादिक** ग्रंथइं कहिओ छइं ते पणि भावमिश्र हुइ जाइं ।। ३९ ।।

(४०)

"इयमयुक्ततराद्दुरन्तसंसारकारणम्" एहवुं **श्राद्धप्रति-क्रमण** चूर्णि कहिउं छइं, तेहनो अर्थ ए विपरीत प्ररूपणा घणुं

अयुक्त दुरन्तानन्तसंसारनु कारण इहां एहवु लिख्यु छइ जे दुरन्तानन्त शब्दनो अर्थ न मिलइ 'दुरन्त'-ते जेहनो दुखइं अंत आवइं, 'अनंत'—ते जेहनो अंत नावइं ने ए पूर्वाचार्यना ग्रंथ खंडियानी खोटी कल्पना—

जे माटइं 'दुरंतानन्त' कहतां महानंत कहिइं "काल-मणंतदुरंत" ए वचन **उत्तराध्ययननी** साखि, इहां कोइ दोष नथी ॥ ४० ॥

(४१)

जिनवचननो दूषनार जमालिनी परि नाश पामइं अर-घट्टघटीयंत्र' न्यायइं संसारचक्रवाल भमइं एहवु **सूयगडांग निर्युक्तिवृत्ति** कहिउं छइं, ते माटइं जमालिनइं अनंतो-संसार एहवी कल्पना करइ छइ ते न घटइ—

जे माटइं दृष्टान्तमात्रइं साध्यसिद्धि न हुइं, नहीं तो उत्सूत्र-प्ररूपणा अनंतसंसारहेतु कहि छइं, तिहां **श्राद्धप्रतिक्रमणचूर्णि, श्राद्धवि**ध्यादिक ग्रंथमां मरीचि दृष्टांत कहिओ छइं ते भणि मरीचि पणि अनंतसंसारी हुई जाइं तथा सूत्रविराधनाई अनंता जीव चतुरंत संसार भमिया जमालिना परि एहवु **नंदीवृत्तिमां** कहिउं छइं ते भणि जमालिनइं च्यारइ गति हुई जोइइ ॥ ४१ ॥

(४२)

"जमाली णं भंते ! देवे ताओ देवलोगाओ कहिं गच्छिहिति कहिं उववज्जिहिति। गोयमा ! चत्तारि पंच तिरिक्खजोणिय मणुअ देवभवग्गहणाइं संसारं अणुपरिअट्टित्ता तओ पच्छा सिज्झिहिंति" [श० ९, उ.३३]

ए भगवती सूत्रमां 'चत्तारि पंच' कहतां ९ भेद तिर्यंचना

लेईइ इम अनंता भव जमालीनइं थाइं एहवुं लिख्युं छइं ते न मिलइं ।

जे माटइं एहवो विषम अर्थ पूर्वि कणि विचारिओ नथी तथा ९भेद तिर्यंचमां पणि नियमइ अनंता भव आवइं नहीं ।। ४२।।

(४३)

कोइक तिर्यंचनी कायस्थिति लेई जमालीनइं अनंता भव कहइं छइं ते पणि कल्पनामात्र—

जे माटइं सूत्रइं भवग्रहणज कहियां छइं ।। ४३ ।।

(४४)

"च्युत्वा ततः पञ्चकृत्वो, भ्रान्त्वा तिर्यग्नृनाकिषु ।
अवाप्तबोधिर्निर्वाणं, जमालिः समवाप्स्यति ।। १ ।।"

ए **हैमवीरचरित्र**श्लोकमां एहवुं कहिउं छइं जे जमाली तिहांथी चवी ४ वार तिर्यंच मनुष्यदेवतामां भमी मोक्ष जास्ये एहथी अनन्त भव नथी जणाता, तिहां कोइ कहइं छइं जे पंच वार तिर्यंचमां भमतां भमतां अनंत भव थाइं ते न मिलइ ।

जे माटइं भव ग्रहणइं भमतां अनंत भव न घटइं ।। ४४ ।।

(४५)

"देव किव्बिसिया णं भंते ! ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता कहिं गच्छिहति कहिं, उववज्जिजति ? [श० ९. उ. ३३]

ए सामान्य सूत्रइं सामान्यथी देव किल्बिषीयानइं 'चत्तारि पंच' शब्दथी अथवा 'जाव' शब्दथी जेम अनंतो संसार लीजइं तिम जमालीनइं सूत्रइं पणि 'जाव' शब्द 'ताव' शब्द बाहरेथी लेइ अनंतो संसार कहवो एहवुं लिख्युं छइ, ते घणुं ज ताण्युं । एवुं प्रतिभासइं छइं तथा ए सामान्य सूत्रज एहवुं पणि संभवतु नथी—

जे माटइं—"अत्थेगइआ अणादीयं अणवदग्गं दीहमद्धं चाउरंतं संसारकंतारं अणुपरिअट्टंति" [श० ९. उ० ३३] ए सूत्र अनंत संसारनुं आगलि कहिउं छइं ते भणि पहिलुं सूत्र जमालि सरखा देव किल्बिषियानुं ज संभवइं ॥ ४५ ॥

(४६)

'अत्थेगइया' ए सूत्र अभव्य विशेषनी अपेक्षाइं।

जे माटइं एहमां छेहडइं निर्वाण नथी कहिउं एहवुं लिख्युं छइं ते पणि न घटइं—जे माटइं असंवुडनइं सूत्रइ पणि छेहडइं निर्वाण कहिउं नथी तथा भव्यविषय पणि एहवां सूत्र घणां छइ ॥ ४६ ॥

(४७)

"तिर्यग्मनुष्यदेवेषु, भ्रान्त्वा स कतिचिद्(?)भवान्।
भूत्वा महाविदेहेषु, दूरान्निर्वृतिमेष्यति ॥"

ए **उपदेशमाला**नी कर्णिका श्लोकमां तिर्यंचमनुष्यदेवतामां केतलाइक भव करी जमाली मोक्ष जास्यइं एहवुं कहिउं छइं तेणइं करी अनंता भव नावइ, तिहां कोइक कहइं छइं जे ए भव लोकनिंदित केतलाइक लीधां बोजां सूक्ष्म एकेन्द्रियादिकमां अनंता जाणवा एह पणि घणुंज ताण्युं जणाइं छइं।

जे माटइं नाम लेई व्यक्ति भव कहिया ते थूल किम कहिइं, अनइं थाकता अनंता भव पणि जाण्या ॥ ४७ ॥

(४८)

कर्णिकामां दूरइं मोक्ष जास्यइं एहवुं कहिउं ते माटइं केतलाइक भव कहिया तो पणि थाकता अनंता लेवा एहवुं लिख्युं छइं ते पणि पोतानीज इच्छाइं, जे माटइं—

"तिर्यक्षु कानपि भवानतिवाह्य कश्चिद्—
देवेषु चोपचित-सञ्चितकर्मवश्यः।

लब्ध्वा ततः सुकृत जन्म गृहे विदेहे,
जन्मायमेष्यति सुखैकखनिर्विमुक्तिम् ।।

ए **सर्वानन्दसूरिविरचितोपदेशमाला**-वृत्तिमां 'दूर' पद विनापि केतलाइक ज भव कहिया छइं ।। ४८ ।।

(४९)

सिद्धर्षीय हेयोपादेय **उपदेशमाला वृत्ति** केतलाइक परतइं[1] अनंता भव दीसइं छइं ते माटइं ते पर तिनि अपेक्षा तिम कहवो पण बीजा ग्रंथनी अपेक्षाइं परिमित भवज जमालिनइं कहवा एहवुं परमगुरुवचन उवेखी अन्यथा एकांत अनंता भव जमालिनइं कहइं छइं ते न घटइं ।। ४९ ।।

(५०)

'तिर्यग्योनिक' शब्दज सिद्धांतनी शीलीइं[2] अनंत भवनो वाचक छइं, एहवुं लिख्युं छइं तिहां 'तिर्यग्योनीनां च' ए **तत्त्वार्थसूत्र**नी साखि दीधी छइं ते न घटइं, जे माटइं तत्त्वार्थ-सूत्रमां कायस्थितिनइं अधिकारइं तिर्यंचनइं अनंतकालस्थिति लिखी छइं पणि तिर्यग्योनिक शब्द शीलीइं अनंता भव आवइं एहवुं किहांइं कहिउं नथी ।। ५० ।।

(५१)

अशक्यपरिहार जीवविराधनाइं केवलीनइं जीवदयानो काययत्न निष्फल थाइं एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइं ।

जे माटइं देशना देतां अभव्यादिकनइं विषइं जेम केवलिनो वचनयत्न निष्फल न हुइं तिम विहारादिक करतां काययत्न पणि जाणवो ।। ५१ ।।

---

१. एटले प्रतो—पोथीओ । २. शैलीए

(५२)

"तस्स असंवेयउ, संवेयउ अ जाइं सत्ताइं ।
जोगं पप्प विणस्संति, णत्थि हिंसाफलं तस्स ॥"

ए **ओघनिर्युक्ति** गाथानो एहवो भाव छइं जे ज्ञानी कर्मक्षयनइं अर्थइं ऊजमाल थयो तेहनइ यतना करतां पणि जीवनइं अणजाणवइं तथा जाणतां पणि यत्न करतां न राखी सकाइं तेणइं करी तेहना योग पामी जे जीव विणसइं छइं तेहनु[1] हिंसाफल सांपरायिक कर्मरूप नथी केवल ईर्यापथ कर्म बंधाइं इहां ज्ञानी ११ गुणठाणानोज जे लिइं छइं तो न मिलइं—

जे माटइं सामान्यथी ज ज्ञानी इहां कहिओ छइं अनइ अशक्यपरिहार तो योगद्वाराइं केवलिनइं पणि संभवइ ॥ ५२ ॥

(५३)

जीवरक्षोपायना अनाभोगथी ज यतिनइं जीवघात हुइं तेटल्यइं ते केवलीनइं न हुइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइं—

जे माटइं ए रीतिं सहजइंज केवलीनइं जीवरक्षा हुइं तो पन्नवणामां ३६ पदिं जीवाकुल भूमि देखी केवलीनइं उल्लंघन प्रलंघन क्रिया कही छइं ते न मिलइं ते आलावानो ए पाठः—

"कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज्ज वा गच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसिएज्ज वा ओअट्टिएज्ज[2] वा उल्लंघेज्ज वा पलंघेज्ज वा पाडिहारियं पीठफलगसेज्जासंथारं पच्चप्पिणिज्जत्ति" ॥ ५३ ॥

(५४)

वर्ज्जनाभिप्राय छतइं अनाभोगइं जीवघात तथा तत्कृतकर्मबंधाभाव यतिनइं हुइं अनइं वर्जनाभिप्राय तो पोतानइं दुर्गतिहेतु कर्मबंध थातो जाणी हुइं ते भय केवलीनइं नथी ते

---

१. प्रत्यय । २. तु अट्टि वा ।

माटइं वर्जनाभिप्राय नथी तथा अनाभोगइं जीवघात नथी ए कल्पना खोटी—

जे माटइं अशुद्धाहारनी परिं जीवहिंसाइ पणि केवलीनइ स्वरूपिं वर्णनाभिप्राय हुइ तथा अवश्यभावी जीवघात पणि संभवइं जिम यतिनइं नदी उतरतां ॥ ५४ ॥

(५५)

वीतराग गर्हणीय पाप हिंसादिक क्रिस्युंइ न करइं, एहवुं **उपदेशपद**मां कहिउं छइं, ते माटइं द्रव्यहिंसा केवलीनइ न हुइ,

जे माटइं ते लोकदेखीति गर्हणीय छइं ए वात कही छइं ते न मिलइं—

जे माटइं प्रतिज्ञाभंगइं ज गर्हाइ तंत नथी अ नइं अकरण नियममइं उपदेशपद पदनुं वचन छइ ते भणि भावहिंसानो अकरणनियम ज केवलीनइं देखाड्यो छइं ॥ ५५ ॥

(५६)

उपशांतमोहनइं मोहनीय कर्म छइं ते माटइं गर्हणीय हिंसानो प्रतिसेवा हुइं तो पणि मोहनीयना उदय विना उत्सूत्र-प्रवृत्ति न हुइ,

एहवुं लिख्युं छइं ते न मिलइं, जे माटइं प्रतिसेविनइ उत्सूत्र प्रवृत्तिज हुइ तथा अवश्यभावी द्रव्यहिंसानइं दोष न कहिइं तो ज ११ गुणठाणइं अप्रतिसेवीपणुं तथा सूत्रचारीपणुं घटइं ॥ ५६ ॥

(५७)

गर्हणीय पाप मोहनीयमूल ते उपशांतमोहनइं ज हुइ, अनइं अगर्हणीय पाप अनाभोगमूल आश्रवच्छायारूप क्षीणमोहनइं

पणि हुइं, एहवुं लिख्युं छइं ते कोइ ग्रंथस्युं मिलइं नहीं, आश्रवच्छाया कहतां आश्रवज आवइं, ते तो अगर्हणीय तुम्हारइं मतइं भावपाप छइं, तेहनी सत्ता क्षीणमोहनइं कहतां घणुंज विरुद्ध दीसइं ॥ ५७ ॥

(५८)

मोहनीय कर्मना उदयथी भावाश्रव परिणाम हुइं तेहनी सत्ताथी द्रव्याश्रवपरिणाम हुइं, एहवुं कहइं छइं ते न घटइं, जे माटइं इम कहतां द्रव्यपरिग्रह पणि धर्मोपकरणरूप केवलीनइं न जोइंइ ॥ ५८ ॥

(५९)

एणइंज करी उदित चारित्रमोहनीय असंयतिनइं भावाश्रवकारण प्रमत्तसंयतनइं पणि सत्तावर्त्ति चारित्रमोहनीय द्रव्याश्रवनुं कारण तेहमां अयतनासहित रागद्वेष ज प्रमाद गणिइं तेहथी प्रमत्तसंयत लगइं द्रव्याश्रव हुइं अनइं अप्रमत्तनइं मोहनीय अनाभोगथी ते हुइ, इत्यादिक कल्पना पणि निषेधी जाणवी ।

जे माटइं अप्रमत्तनइं द्रव्यपरिग्रहनइं ठामइं ए युक्ति न मिलइं, तथा चारित्रमोहनीय सर्वनइं उदयथी भावाश्रव कहीइं तो ४ गुणठाणादिकइं न घटइ केतलाइकनो उदय लीजइं तु ते यतिनइं पणि छइं ३ कषायनी उदयसत्ता ते मेलि भावाश्रव द्रव्याश्रवनो परिणाम कहिइं तो तेहनइं क्षयइं छद्मस्थनइं पणि द्रव्याश्रव न हुओ जोइइ, तथा प्रमादइं भावाश्रव कहिओ छइ इत्यादिक न घटइं ॥ ५९ ॥

(६०)

'अयतनया चरन् प्रमादानाभोगाभ्यां प्राणिभूतानि हिनस्ति'' एहवुं दशवैकालिक सूत्रनी वृत्तिमां कहिउं छइं ते माटइं

प्रमाद अनाभोग विना केवलीनइं द्रव्यहिंसा न हुइं एहबी मूल-युक्ति कहइ छइं तेहज खोटी,

जे माटइं अवश्यभावी हिंसानां कारण न कहियां केवल अयतनानइं उद्देशइं, ए कारण कहियां सघलइं ए हेतु लीजइ तो आकुट्टिकादिक भेद न मिलइं ॥ ६० ॥

(६१)

केवलीनइं द्रव्यहिंसा हुइ ते सर्व प्रकार जाणतां हिंसानुबंधी रौद्रध्यान हुइ एहवुं कहइं छइं ते खोटुं,

जे माटइं इम कहतां द्रव्यपरिग्रह छइं तेहना सर्व प्रकार जाणतां संरक्षणानुबंधी रौद्रध्यान पणि न वारिउं जाइं ॥ ६१ ॥

(६२)

प्रमत्तसंयत शुभयोगनी अपेक्षाइं अनारंभी, अशुभयोगनी अपेक्षाइं आरंभी भगवतीसूत्रमां कहिया छइं तिहां शुभयोग ते-उपयोगइं क्रिया, अशुभयोग ते—अनुपयोगइं एहवुं बृत्ति कहिउं छइं ते कुवेषी अशुभयोग अपवादइं कहइं छइं ते प्रकट विरुद्ध—

जे माटइं जाणी मृषावाद मायावत्तिया क्रिया भणी अप्रमत्तनइं पणि प्रकट जणाइं छइं तथा अपवादइं पणि शास्त्ररीति बृहत्कल्पादिकइं शुद्धताज कही छइं तो अशुभयोग किम कहिइं ॥ ६२ ॥

(६३)

आरंभिकी क्रिया ६ गुणठाणइं सदा हुइं, एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइं—

जे माटइं अन्यतरप्रमत्तनइं कायदुष्प्रयोगभावइं ज आरंभिकि क्रिया पन्नवणासूत्रवृत्तिमां कही छइं ॥ ६३ ॥

(६४)

केवलीनइं अपवाद न हुइ ज एहवु कहइ छइ ते न घटइं। जे माटइं निशाहिडन श्रुतव्यवहार प्रमाण राखवा निमित्त अनेषणीय आहारग्रहणादिक अपवाद केवलीनइं पणि कहिया छइं ॥ ६४ ॥

(६५)

ते अनेषणीय आहारग्रहण केवलीनइं सावद्य नथी ते माटइं तेहथी अपवाद न हुइ, अनइं जो छद्मस्थ अनेषणीय जाणइं तो केवली भोजन न करइ, केवलीनी अपेक्षाइं व्यवहार-शुद्धि इम न हुइ ते भणी अत एव खेती अशुद्ध जाणइ छइ ते भणी तेहेनो करिओ कोलापाक महावीरइं न लीधो एहवी कल्पना करइ छइं ते पणि निरर्थक—

जे माटइं निशाहिडनादिक छद्मस्थ दुष्ट जाणइ छइं तो पणि भगवंतइं अपवादि आदरिउं छइं तथा निषिद्ध वस्तुलाभ जाणी उत्तमपुरुषइं आदरी ते अदुष्ट कही अपवाद न कहिइं तो अपवाद किहांइं न हुइं ॥ ६५ ॥

(६६)

जाणीनइं जीवघात करइं तेहज आरंभक कहइ छइं ते न मिलइं, माटइं इम कहतां एकेन्द्रियादिक सूत्रइं आरंभी कहिया छइ ते न घटइं ॥ ६६ ॥

(६७)

आभोगइ जीवहिंसा अवश्य भावियणिइ पणि यति न हुइज नदी ऊतरतां जलजीव विराधना हुइं छइ ते पणि सचित्तता निश्चय नथी ते भणी अनाभोगजन्याशक्यपरिहारइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइं—

जे माटइं व्यवहार-सचित्तता न आदरिइं तो सघलइं शंका न मिटइं तथा नदीमां अनंतकायनिश्चय सचित्त पणि छइं आगमथी निश्चय थइं पणि देख्या विना अनाभोग कहिइं तो विश्वासी पुरुषइं कहिया जे वस्त्रादिकइं अंतरित त्रसजीव तेहनी विराधनाइं पणि अनाभोग थाइं ॥ ६७ ॥

(६८)

यतिनइं अनाभोगमूलज हिंसा हुइं तेहमां स्थावर सूक्ष्म त्रसनो अनाभोग केवलज्ञान विना न टलइं अनइं कुंथुप्रमुख *स्थूल त्रसनो अनाभोग* घणी यतनाइं टलइं, अत एव नदी ऊतरतां जल संयम दुराराधन कहिउं पणि कुंथुनी उत्पत्ति कहिउं ते माटइं नदी ऊतरतां जीवनइं अनाभोगइं संयम न भाजइं एहवी कल्पना करइं छइं ते खोटी—

जे माटइं त्रसनी परि थावरनो आभोग पणि यतिनइं करवो कहिओ छइं अत एव ८ सूक्ष्मादिक जीवानी यतना दशवैकालिकादिक ग्रंथइं प्रसिद्ध छइं ॥ ६८ ॥

(६९)

एजनादिक्रियायुक्तस्यारम्भाद्यवश्यम्भावाद्यदागमः—

"जाव णं एस जीवे एयइ वेयइ चलइ फंदइ इत्यादि यावदारंभे वट्टइ" इत्यादि एहवुं प्रवचनपरीक्षाइं लुंपकाधिकारइं कहिउं छइं अनइं **सर्वज्ञशतकइं** केवलीनइं अवश्यंभावी पणि आरंभ निषेध्यो छइं ए परस्पर विरुद्ध ॥ ६९ ॥

(७०)

विनापवाद जाणी जीवघात करइं ते असंयत हुइ एहवुं कहइ छइं ते खोटुं—

जे माटइं अपवादइं आभोगइं हिंसाइं पणि जिम आशय-शुद्धताथी दोष नहि तिम अपवाद विना अशक्यपरिहार जीव-विराधनाइं पणि आशयशुद्धताइं ज दोष न हुइ, नहीं तो विहा-रादिक क्रिया सर्व दुष्ट थाइ ॥ ७० ॥

(७१)

सिद्धांतथी विराधनानो निश्चय थइं पोतानइं अदर्शनमात्रइं जो विहारादिक क्रियामां जे विराधना छइं ते अनाभोगइज कहिइ तो निरंतर जीवाकुल भूमि निर्धारो तिहां रात्रि विहार करतां विराधनानो अनाभोगज कहवाइं ॥ ७० ॥

(७१)

नदी ऊतरतां आभोगइं जलजीव विराधना यतिनइ हुइं तो जलजीवघातइं विरति परिणाम खंडित हुइ ते भणि देश-विरति थाइ जाणीनइं एकव्रतभंगइं सर्वविरति रहइ तो सम्य-ग्दृष्टि सर्वनइं चारित्र लेतां बाधक न हुइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइ--जे माटइं नदी ऊतरतां द्रव्यहिंसाइं आज्ञाशुद्ध पणि ज दोष नथी। तथा सम्यग्दृष्टि योग्यता जाणीनइं ज चारित्र आदरइं जिम व्यापारी व्यापार प्रति पछइ थोडी खोटी होइं अनइं संभाली लिइं तो बाधा नहीं पणि पहिलां खोटिज जाणी कोइ सबलो व्यापार आदरइ नहीं ते प्रीछवुं ॥ ७१ ॥

(७२)

अपवादइं जिननो उपदेश हुइं पणि विधिमुखइ आदेश न हुइ एहवुं कहइ छइ ते खोटुं—

जे माटइं छेदग्रंथइं अपवादइं घणां विधिवचन दीसइं छइ ॥ ७२ ॥

(७३)

वस्त्रइं गलिउं ज पाणी पीवुं इहां पीवानो सावद्यपणा माटइं विधि नहि पणि गलवानो ज विधि एहवुं कहइ छइ ते न मिलइं,

जे माटइं गालिउं पाणि पणि शस्त्र कहिउं छइं यतः—

"उस्सिंचणगालणधोवणे य उवगरणमत्तकोसभंडे य ।
बायर आउक्काए, एयं तु समासओ सत्थं ॥"

आचारांगसूत्रनिर्युक्तौ ॥ ७३ ॥

[अ. १. नि. गा. ११३]

(७४)

द्रव्यहिंसाइं द्रव्यथी हिंसानुं पच्चक्खाण भाजइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइ, जे माटइं धर्मोपकरण राखतां द्रव्यथी परिग्रहनुं पच्चक्खाण भाजइं एहवुं दिगंबरइं कहिउं छइं तिहां **विशेषावश्यकइं** द्रव्य-क्षेत्र-कालथी भावनुं ज पच्चक्खाण हुइं पणि केवल द्रव्यथी भंग न हुइ ए रीतइं समाधान करिउं छइं ॥ ७४ ॥

(७५)

श्रावकप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तिमां हिंसानी चउभंगीमां द्रव्यथी तथा भावथी न हिंसा मनोवाक्कायशुद्ध साधुनइं ए भांगो कहिओ छइं तेहनो स्वामी तेरमा गुणठाणानो धणी ज जे फलावइं छइं अनइं चउदमा गुणठाणानो धणी निषेधइं छइं मन-वचनकाययोग विना तेहथी शुद्ध न कहवाइं जिम वस्त्र विना वस्त्रइं शुद्ध न कहिइं ते भणो ते खोटुं जिम जलस्नानइं जलनुं संसर्ग टल्या पछी पणि जलइं शुद्ध कहिइं तिम अयोगिनइं योग गया पछी पणि योगइं शुद्ध कहिइं ते माटइं साधु

सर्वनइं जि वारइं द्रव्यहिंसा गुप्तिद्वाराइं न हुइं तिवारइं चोथो भांगो घटइं ॥ ७५ ॥

(७६)

द्रव्यहिंसा पणि हिंसादोष स्वरूप एहवुं कहिइं छइं ते न घटइं जे माटइं—"समितस्य-ईर्यासमितावुपयुक्तस्य या 'आहच्च' कदाचिदपि हिंसा भवेत्सा द्रव्यतो हिंसा, इयं च प्रमादयोगाभावात्तत्त्वतो हिंसैव मन्तव्या, 'प्रमत्तयोगात्[1] प्राणव्यपरोपणं हिंसा' इति वचनात् (गा० ३९३२ वृत्तिः) ए बृहत्कल्पनी वृत्ति वचनइं अप्रमत्तनइं द्रव्यथी हिंसा ते अहिंसा ज जणाइं छइं ॥ ७६ ॥

(७७)

बृहत्कल्पनी भाष्यवृत्तिमां वस्त्रच्छेदनादि व्यापार करतां जीवहिंसा हुइं, जे माटइं जिहां ताइं जीव चालइं हालइं तिहां ताइं आरंभ हुइं एहवुं भगवती-सूत्रमां कहिउं छइं एहवु प्रेरकइं कहिउं तें ऊपरि समाधान करतां आचार्यइं ते भगवती सूत्रना आलावानो अर्थ भिन्न न कहिओ केवल इमज कहिउं जे आज्ञाशुद्धनइं द्रव्यथी हिंसा ते हिंसामां ज न गणिइं यतः—

"यदेवं 'योगवन्त''—वस्त्रच्छेदनादिव्यापारवन्तं जीवं हिंसकं त्वं भाषसे तन्निश्चीयते सम्यक्सिद्धान्तमजानत एवं प्रलापः। नहि सिद्धान्ते योगमात्रप्रत्ययादेव न हिंसोपवर्ण्यते, अप्रमत्तसंयतादीनां सयोगिकेवलिपर्यन्तानां योगवतामपि तदभावादित्यादि" [गा० ३९९२ वृत्तिः] तथाऽत्र चाद्यभंगे हिंसायां व्याप्रियमाणकाययोगोऽपि भावत उपयुक्ततया भगवद्भिरहिंसक एवोक्त इत्यादि" [गा० ३९३४ वृत्तिः]

एणइं करी जे इम कहइ छइ केवलीना योगथी द्रव्यहिंसा

---

१. तत्वार्थ० अ० ७, सू० ।

न हुइ तेहनइं मते इ अप्रमत्तना योगथी ज द्रव्यहिंसा न हुइ जोइ, जे माटइं पहिलइं चउथइं भागइं करी अप्रमत्तादिक सयोगिकेवली तांइं सरिखा ज गण्या छइ तथा अप्रमत्तनइं ज द्रव्यहिंसा कही तेणइं करी प्रमत्तसंयतनइं पणि जे द्रव्यहिंसा कहइ छइं ते सिद्धान्तविरुद्ध इत्यादिक घणु विचारवुं ॥ ७७ ॥

(७८)

"जावं च णं एस जीवे सया समियं एयइ[1] वेयइ जाव तं तं भावं परिणमइ तावं च णं एस जीवे आरंभइ सारंभइ समारंभइ" इत्यादिक भगवती मंडियपुत्रना आलावामां—

"इह जीवग्रहणेऽपि सयोग एवासौ ग्राह्योऽयोगस्येजनादेरसम्भवात्" ए वृत्तिवचन उल्लंघीनइ सयोगि जीव केवलिव्यतिरिक्त लेवो एहवुं लिख्युं छइं ते प्रकट हठ जणाइं छइं ॥ ७८ ॥

(७९)

जिहां तांइ एजनादि क्रिया तिहां तांइ आरंभादिक ३ नो नियम न घटइं, ते माटइं आरंभादिक शब्दइं योगज कहिइं योग हुइं तिहां तांइ अंतक्रिया न हुइ एहवो ए सूत्रनो अभिप्राय एहवुं कहइं छइं ते अपूर्वज पंडित, जे माटइं ए अर्थवृत्तिं नथी तथा आरंभादिक अन्यतर नियमनइं अभिप्रायइं सूत्र विरोध पणि नथी ए रीतिनां सूत्र बीजांय दीसइं छइं तथाहि—

"जाव णं एस जीवे सया समियं एयइ जाव तं तं भावं परिणमइ ताव णं अट्ठविहं बंधए वा सत्तविहं बंधए वा छव्विहं बंधए वा एगविहं बंधए वा नो णं अबंधए" इत्यादिक तथा—आरंभादिकश्शब्दइं ३ योगनो अर्थ ए पणि न संभवइं इत्यादि विचारवुं ॥ ७९ ॥

---

१. अन्यत्र 'ति' प्रधानपाठः ।

(८०)

"तस्मात्साक्षाज्जोवघातलक्षणारम्भो नान्तक्रियायाः प्रतिबन्धकः, तदभावेऽन्तक्रियाया अभणनात्, प्रत्युताऽन्निका (**अन्यका** ?) पुत्राचार्य-गजसुकुमालादिदृष्टान्तेन सत्यामपि जीवविराधनायां केवलज्ञानान्तक्रिययोर्जायमानत्वात् कुतस्तत्प्रतिबन्धकत्वशङ्काऽपि" [गा० २९ वृत्तिः]

एहवुं **सर्वज्ञशत**कमां लिख्युं छइं ते प्रकट स्वमतविरुद्ध ॥ ८० ॥

(८१)

शैलेश्यवस्थायां कायसंस्पर्शेन मशकादीनां प्राणत्यागेऽपि पञ्चधोपादानकारणयोगाभावान्नास्ति बन्धः, उपशान्तक्षीणमोहसयोगिनां स्थितिनिमित्तकषायोदयाभावात् सामयिककर्मबन्धः इत्यादि, **आचारांग** सूत्रनी वृत्ति कहिउं छइं तथा—

"सेलेसोपडिवन्नस्स जे (सत्ता सन्ना ?) फरिसं पप्प उद्दायंति मसगादो तत्थ कम्मबंधो णत्थि सजोगिस्स कम्मबंधो दो समया"

एहवुं **आचारांगसूत्रनी चूर्णिमां** कहिउं छइं तिहां चउदमइं गुणठाणइं योग नथी ते माटइं तिहां केवलिकर्तृक मशकादिवध न हुई पणि मशकादिकर्तृक ज हुई, तद्गतोपादानकर्मबन्धकार्यकारणभावप्रपंचनइं अर्थि ए ग्रंथ छइं एहवी कल्पना करइ छइ ते खोटी ।

जे माटइं सामान्यथी साधुनइं अवश्यभावी जीवघातनइं अधिकारइं ज ए ग्रंथ चाल्यो छइं । तथा चउद(स)मइं गुणठाणइं मशकादिकर्तृकज मशकादिघात कहिइं तो पहिलां पणि तेवोज ते हुइं, युक्ति सरिखी छइ ते माटइ मोहनीय कर्म हुइं तिहां तांइ जीवघातकर्त्ता कहिइं एह वचन पणि प्रमाणिक नहीं, जे

माटइं प्रमादो ज प्राणातिपातकर्त्ता कहिओ छइ इत्या दिक इहां घणुं विचारवुं ॥ ८१ ॥

(८२)

प्रायइ असंभवी कदाचित् संभवइ ते २ अवश्यभावी कहिइं एहवो जीवघात अनाभोगइ छद्मस्थ संयतनइं हुइं पणि केवलीनइं न हुइं एहवुं कहइं छइं ते न घटइं,

जे माटइं अनभिमतपणइ पणि अवर्जनीय ते अवश्यभावी कहिइं तेहवो द्रव्यवध अनाभोग विणा पणि संभवइं जिम यतीनइं नदी ऊतरतां ॥ ८२ ॥

(८३)

केवलीना योगज जीवरक्षानुं कारण एहवुं कहइं छइं तेहनइं मतइं चउदमइं गुणठाणइं जीवरक्षा कारणयोग गया ते माटइं हीनपणुं थयुं जोइइ ॥ ८३ ॥

(८४)

केवलीनइं बादरवायुकाय लगइ ति वारइं तथा नदी ऊतरतां अवश्यभाविनी जीवविराधना थाइं तिहां जे एहवुं कल्पइं छइं बादर वायुकाय अचित्तन केवलीनइं लागइं तथा नदी ऊतरतां केवलीनइं जल अचित्तपणइं ज परिणमइं तिहां कोइ प्रमाण नथी, केवलि योगनो ज एहवो अतिशय कहिइं तो उल्लंघन-प्रलंघन-प्रतिलेखनादि व्यापारनु निरर्थकपणुं थाइ ॥ ८४ ॥

(८५)

एणइं ज करी ए कल्पना निषेधी जो केवली ममतादि परिणत हुइं ति वारइं आपइं ज कीडी प्रमुख जीव ओसरइ

अथवा ओसरिया ज हुइं पणि केवलीनो क्रियाइं प्ररी क्रिया न करइं, जे माटइं इम कहतां जीवाकुल भूमि देखी केवलीनइं उल्लंघनादि व्यापार पन्नवणासूत्रमां कहिओ छइं ते न मिलइं तथा वस्त्रप्रतिलेखना पणि न मिलइ ॥ ८५ ॥

(८६)

अभयदयाणं ए सूत्रनी मेलइं भगवंतना शरीरथी जीवनइं सर्वथा भय न ऊपजइं एहवुं कहइ छइ ते न मिलइ,

जे माटइं भगवंत वस्त्रादिकथी जीव अलगा मूकइं तेहनइं भय विना अपसरण न संभवइ तथा 'अभयदयाणं' ए वचनइं केवलीना शरीरथी कोइनइ भय न ऊपजइ एहवुं कल्पिइं तो 'मंता मतिमभयं विदित्ता' इत्यादिक सूत्रनी मेलइं यतिमात्रना शरीरथी जीवनइं भय ऊपजवो न घटइं ॥ ८६ ॥

(८७)

श्रीवर्धमानने देखी हाली नाठो तिहां कोइ इम कल्पना करइ छइ जे तिहां हालीना योग कारण पणि भगवंतना योग कारण नहीं ते अतिखोटुं, जे माटइ 'भगवंत दट्ठूण धमधमेइ' एहवुं व्यवहारचूर्णि कहिउं छइं तेहनइं अनुसारइं भगवंतना योगज तिहां कारण जणाइँ छइं तथा अन्यकर्त्तृक भय तेरमइं गुणठाणइं हुइं तो चउदमा गुणठाणानी परिं अन्यकर्त्तृक हिंसा पणि हुई जोइइ ते तो स्वमत विरुद्ध ॥ ८७ ॥

(८८)

'सव्विजिआणमहिंसा' इत्यादिक सूत्रनी मेलइं जे केवली-नइं अवश्यभाविनी हिंसा ऊथापइं छइं तेहनइं मतह हिंसाइ दोस सुत्ता इत्यादिक सूत्रनी मेलइं सामान्य साधुनइं पणि ते ऊथापी जोईइ ॥ ८८ ॥

(८९)

जलचारणादिक लब्धिमंत यतिनइं जलादिकमां चालतां जलादिक जीवनो घात जो न हुइं तो सर्वलब्धिसंपन्न केवलीनइं ते किम हुई एहवुं कहइं छइं ते न घटइं—जे माटइं लब्धि फल सर्व केवलीनइं छइं तो पणि लब्धिप्रयोग नथी ॥ ८९ ॥

(९०)

घातिकर्मक्षयथी ऊपनो जीवरक्षाहेतु लब्धि प्रयुंज्या विना ज केवलीनइं हुइं एहवुं मानइं छइं तेहनइ मतइं चउदमइ गुण ठाणइ मशकादिकत्तृक मशकादिवध मान्या छइं तेे पणि न मिलइ, नहीं तो तेरमइ गुणठाणइं पणि तेहवो ते मान्यो जोइइ ॥ ९० ॥

(९१)

द्रव्यहिंसाइं केवलीनइं १८ दोषरहितपणुं न घटइं एहवुं कहइ छइ तेहनइं मतइं द्रव्यपरिग्रह इच्छतां पणि १८ दोषरहित पणुं न मिलइं ॥ ९१ ॥

(९२)

प्राणातिपात मृषावादादिक छद्मस्थ लिंग मोहनीय अनाभोगमां एकइं विना न हुइं ते माटइं बारमइं गुणठाणइं मृषा भाषा कर्मग्रंथादिकमां कही छइं स संभावनारूढ जाणवी, एहवुं कहइं छइं तेहनइं पूछवुं जे द्रव्यभाव विना संभावनारूढ त्रीजो किहां कह्यो छइ कालशूकरिकनइं कल्पित हिंसानी परिए संभावनारूढ मृषावाद लेवो एहवुं लिख्युं छइं तेहनइं अनुसारइं तो अंतरंग भावमृषावाद ज बारमइ गुणठाणइ आवइ ॥ ९२ ॥

(९३)

प्रतिलेखना प्रमार्जनादिक क्रिया क्षुद्रजंतु भयोत्पादकपणता

अपवादकल्प कहिइं ते छद्मस्थनुं लिंग केवलीनइं न हुइ, एहवु कहइ छइं ते न घटइं, ते माटइं उत्सर्ग अपवाद टाली ओजो अपवादकल्प किहांइ कहिओ नथी इच्छाइ ३ भेद कल्पिइं उत्सर्गकल्पनामइं चोथो भेद कल्पतां पणि कुण ना कहइ, तथा केवलि व्यवहारानुसारइं प्रतिलेखनादिक क्रिया पणि केवलीनइं छइं ते प्रीछवुं ।। ९३ ।।

(९४)

बिलवासी मनुष्य पणि जातिस्मरणादिकइं मांसभक्षण अतिनिंदित जाणी परिहरइं छइ, ते माटइं मांसभक्षणथी सम्यक्त्वनो नाशज हुइं एहवुं लिख्युं छइं ते न घटइ, जे माटइं मांसभक्षणनी परि परदारागमन पणि महानिंदित छइं तेहथी सत्यकिविद्याधरप्रमुखनइ जो सम्यक्त्व न गयुं तो मांसभक्षणथी कृष्णादिकनं सम्यक्त्व न जाइं तिहां बाधक नथी ।। ९४ ।।

(९५)

मांसाहार नरकायुर्बन्धस्थानक छइं ते माटइं तेहनी अनिवृत्ति सम्यक्त्व न हुइं एहवुं लिख्युं छइ ते न घटइ, जे माटइं महारंभ महापरिग्रहादिक पणि नरकायुर्बंधस्थानक छइं तेहनी अनिवृत्ति पणि जिम कृष्णादिकनइं सम्यक्त्व छइं तिम मांस भक्षणनी अनिवृत्ति पणि सम्यक्त्व हुई तिहां बाधक नथी ।।९५।।

(९६)

"तए ण से दुवए राया कंपिल्लपुर णंगरं अणुप्वविसइ अणुपविसित्ता विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेइ उवक्खडावित्ता कोडुंबिय पुरिसे सद्दावेइ सद्दावित्ता-एवं वयासी गच्छह णं तुम्हे (तुब्भे ?) देवाणुप्पिया ! विउलं असणं पाण

खाइमं साइमं सुरं मज्जं मंसं पसन्नं च सुबहुपुप्फफलवत्थगंध-मल्लालंकारं च वासुदेवप्पामोक्खाणं रायसहस्साणं आवासेसु साहरह ते वि साहरंति तए णं ते वासुदेवप्पामोक्खा विउलं असणं ४ जावप्पसण्णं असाएमाणं ४ विहरति" [ज्ञा० सू० १९८]

ए षष्ठांगसूत्र[1] वर्णनमात्र लिख्यु छइं, इम सद्दहतां नास्तिकपणुं थाइं, जे माटइं स्वर्गध्यादि सूत्र पणि वर्णनमात्र कहतां कुण ना कहइं ।। ९६ ।।

(९७)

ए सूत्रमां वासुदेवनइं मांसपरिभोग ते आज्ञा द्वाराइं जाणवो आज्ञा पणि ते ते अधिकारीनी द्वाराइं, पणि साक्षात् नहीं एहवो कल्पना करी छइं तैं न घटइ,—जे माटइं आस्वादन-क्रियानो अन्वय वासुदेब प्रमुखनइं कहियो छइ तेहमांथी वासुदेवनइ आज्ञाद्वाराइं आस्वादनक्रियानो अन्वय कहिइ तो वाक्यभेद थाइ एहवो कल्पना शास्त्रज्ञ न करइ ।। ९७ ।।

(९८)

विधिप्रतिष्ठितज प्रतिमा जुहारवी ते तपागच्छनी ज पणि गच्छांतरनी नहीं एहवुं कहइं छइं ते न घटइं,—जे माटइं प्रतिष्ठादिकनो सर्व विधि जोतां हवडां प्रतिमावंदननुं दुर्लभपणुं हुइ तथा श्राद्धविधिमां आकारमात्रइं सर्व प्रतिमा वांदवाना अक्षर पणि छइं अविधि चैत्य वांदतां पणि विधिबहुमानादिक

---

१. नायाधम्मकहा ।

हुइं तो अविधिदोष निरनुबन्ध हुइ इत्यादिक श्रीहरिभद्रसूरिना ग्रंथनइं अनुसारइं जाणवुं ॥ ९८ ॥

(९९)

गच्छांतरनो वेषधारी जिम वांदवा योग्य नहीं तिम गच्छांतरनी प्रतिमा वांदवा योग्य नहीं एहवुं कहइ छइ ते न घटइ जे माटइं लिंगमां गुणदोष-विचारणा कही छइ पण प्रतिमा सर्वशुद्ध रूपज कही यतः—

"जइविय पडिमाओ जह, मुणिगुणसंकप्पकारणं लिंगं ।
उभयमवि अत्थि लिंगे, ण य पडिमासूभयं अत्थि ॥ १ ॥"
—वंदनकनिर्युक्तौ ॥९९॥

(१००)

जा जयमाणस्स भवे, विराहणा सुत्तविहिसमग्गस्स ।
साही इणिज्जरफला, अभत्थविसोहिजुत्तस्स ॥ १ ॥

ए गाथामा अपवादपदप्रत्यय विराधना निर्जराहेतु हुइ, एहवुं पिंडनिर्युक्तिवृत्ति विवरिउं छइं ते कुवेषीनइं जे इम कल्पइ छइ जे इहां विराधनाप्रतिबंधक नथी जीवघातपरिणामजन्यपणानइं अभावइ वर्जनाभिप्रायोपाधिनी अपेक्षाइं दुर्बल छइ ते वती ते खोटुं,—जे माटइं ए कल्पनाइं कदाचित अनाभोगहिंसा अदुष्ट आवइ पणि अपवादनी हिंसा अदुष्ट नावइ ति वारइं मलयगिरि आचार्यना साथइं विरोध थाइं ते विचारवुं ॥ १०० ॥

(१०१)

इष्टमंडलनइं विषइं जे साधु दीसइं छइ तपागच्छना ते टाली बीजइं क्षेत्रइं साधु नथी एहवुं कहइ छइ ते न मिलइं,—जे माटइं महानिशिथ दुःषमा स्त्रोत्रादिकनइं अनुसारइं क्षेत्रांतरइं साधु सत्ता संभवइं एहवुं परमगुरुनुं वचन छइं ।। १०१ ।।

इत्यादिक घणा बोल विचारवाना छइ ते सुविहित गीतार्थना वचनथी निर्धारीनइ सम्यक्त्वनी दृढता करवी ।।

इति श्री १०८ एकसो आठ बोल उपाध्यायश्री **जसविजय**-गणिकृतं संपूर्ण ।।[१]

संवत् १७४४ वर्षे चैत्र वदि १० वार रविदिने लिखितं **श्रीराजनगरमध्ये मंगलमस्तु** ।।

गणि श्री **ऋध्धिविमल** तत शिष्य मुनि कीर्त्तिविमल लखावीतं भद्रं श्रीसंघनइं ।।

—०—

१ यह ग्रन्थ १०१ बोल पर ही समाप्त हो जाता है । सम्भवतः शेष बोल-प्रारम्भ के ५ बोलों के समान ही मूल प्रति में नष्ट हो गये हैं । —सम्पादक

श्रद्धान-जल्प-पट्टकः

न्यायविशारद-न्यायाचार्य-महोपाध्यायः

श्रीमद्यशोविजयजीगणिकृतः

श्रद्धान-जल्प-पट्टकः

[ले० सं० १७३८]

—:०:—

॥ ९० ॥ संवत् १७३८ वर्षे वैशाखसित ७ गुरौ महोपाध्याय-श्रीयशोविजयगणिभिः

'श्रद्धान-जल्पपट्टको'

लिख्यते समस्तपरिणतसमवाययोग्यम्।

अपरं साधुने गुरुगच्छवास प्रमुख स्थिति शुद्धपणें साचववो पणि अणसरतें नाममात्रनेऽवलंबनइं न रहवुं जेमाहिं गुरुपारतन्त्र्य तेहज ज्ञानादिरूप कहिउं छइ।

तदुक्तं **"पञ्चाशके"** —

गुरुपारतंतनाणं सद्दहणं एयसंगय चेव।
इत्तो उ चरित्तीणं मासन्तुसादीणं[1] निद्दिढं ॥ १ ॥
[पं० ११०, ७]

गुरु ते ३६ गुण संयुक्त कालोचित मूलगुण सहित अथवा शुद्ध प्ररूपक ते मोक्षाराधक तीर्थंकर समान जाणवो। यतः—

गुरुगुणरहिओ वि इह दढव्वो मूलगुणविउत्तो जो।
णउ गुणमत्त विहीणोत्ति चंरुद्दो उदाहरणं ॥ १ ॥

तित्थयरसमो सूरी शुद्धं जो जिणमयं पयासेइ।
आणं च अइकंतो सो काउरिसो न सप्पुरिसो ॥ २ ॥

जइणा यिसक्कं काउं सम्मं जिण भासिअं अलु णं।
तो सम्मं भासिज्जा जहभणियं खीणरागेर्हि ॥ ३ ॥

तथा गीतार्थनिश्रा विनाऽगीतार्थ [नइं क्रिया व्यवहार] गच्छस्थिति प्रवर्त्तावतां महादोष कह्यो छै। यत '**उपदेश-मालायाम्**'—

जं जयइ अगीयच्छो जं च अगीयच्छ तिस्सि उ जयइ।
वट्टावेइ गच्छं अणंत संसारिओ होइ ॥ १ ॥

गीतार्थ ते जे जघन्यथी पणि [निशीथसूत्रचूर्णि पर्यन्त] सकल सूत्रनो निर्बाह करइ। अनइं मायी मृषावादी न होइ, पक्षपातो न होई, निःशल्यपणइं प्रवचन प्ररूपइ। एहवा गुरु

---

१. मासतुसाहीणमुद्दिठ इति पाठान्तरम्।

गीतार्थनी निश्रा विना जे एकाकी मलिनवेष मात्रइं विचरइं छइं, पोतइं लोक मेलवी देशना दिइ छइ अने गीतार्थनी देशनाइं नावे, सभ्भाय मांडलि प्रमुख न साचवइ छइ, गीतार्थनइं नित्यइं, खामणां वांदणां आहार निमन्त्रण प्रमुख व्यवहार न साचवइ, तेह गीतार्थना कीधा शय्यातर प्रमुख न साचवइ, अगीतार्थ थका महानिशीथादिकना अर्थ प्रकाशइ, तथा वांचइ, तथा तत्त्वार्थादिक महाशास्त्र वांची समा मेलवइ, वांदणा देवरावे तेह परमार्थइ गीतार्थ प्रत्यनीकज होइ अण सरतइ निश्रापणुं कहइ ते सर्व सम्यक्त्व रहित जाणवा। जे माटि लिंगाचार ज्ञान मात्रइं ज्ञान नही मलिन बेष मात्रइं, क्रियावंत नही ते बहु माई मुसावाई व्यवहारादिक ग्रंथइं कह्या छे, एहवा जे बाह्य आचरण प्रशंसइ तेहनी देशना सांभलइ छइ। तेनइ गुणवंत पणुं सद्दहइ तेहनइं माठां फल छइ। यदुक्त

"पञ्चाशके"—

तेसिं बहुमाणेणं उम्मग्गाणुमोअणाअणिठफला।
तहा तित्थयराणाठिएसु जुत्तो त्थ बहुमाणो ॥ १ ॥

एतले पांच बोलना स्वामी गुरु गच्छ गीतार्थ निपेक्ष प्रवर्त्ते छइ ते जाणिवा इति भावः ॥

*

अठार सहस थीलांग रथ

न्यायाचार्य न्यायविशारद महोपाध्याय
श्रीमद् यशोविजयजी गणिवर्य विरचित-

અઢારસહસ શીલાંગ રથ સંગ્રહ-સાર્થ

નોંધ :- ૧૭ મી ૧૮ મી શતાબ્દિમાં જનતા ગુજરાતી જે બોલી બોલતી હતી તેજ બોલીમાં ગાથાઓના અર્થો લખ્યા છે. એ વાંચવાથી એ સમયે શબ્દો, ક્રિયાપદો કેવા સાનુસ્વાર इकारान्त, उकारान्त પ્રધાન બોલાતા હતા તેની ઝાંખી થશે.

આ કૃતિમાં જે મૂલ ગાથાઓ છે તે સામાન્ય ફેરફાર સાથે અન્યત્ર ઉપલબ્ધ હોવાથી સંપૂર્ણ રચના ઉપાધ્યાયજીની છે એમ કહેવા કરતાં ઉપાધ્યાયજી ભગવંતની અગાધ બુદ્ધિનો સ્પર્શ પામેલી છે એમ કહેવું વધુ યોગ્ય રહેશે.

ઉપાધ્યાયજીની કેટલીક કૃતિઓમાં થોડું ઘણું આવું દર્શન જોવા મળે છે.

આ કૃતિ ઉપાધ્યાયજીની જ છે એવું ચોક્કસ કહેવા માટે ઉપાધ્યાયજીની બીજી કૃતિઓમાં જે પુરાવાઓ મળે છે તે આમાં નથી એટલે કે નથી આમાં મંગલાચરણ કે નથી એમને મન ખાસ ઉપાસ્ય એવા ऐँ બીજ મંત્રનો ઉલ્લેખ, નથી અન્તમાં પ્રશસ્તિ કે નથી એમની ખાસીયત મુજબ ગ્રન્થાન્તરના કોઈ સાક્ષીભૂત પાઠો.

જે પ્રતિ ઉપરથી પ્રેસ કોપી કરીને છાપી એ પ્રતિ ઉપાધ્યાયજીના સ્વર્ગગમન પછી ૫૦ વરસબાદ લખાયેલી છે. આ બધા કારણે આખરી સત્ય શોધવું રહ્યું.

એમ સવાલ ઉઠાવી શકાય કે તો પછી શું કામ છપાવી ? તો એકજ કારણે, પ્રતિના અન્તમાં यशोविजय નામની આગળ महोपाध्याय એવો શબ્દ હતો. સામાન્ય રીતે આવું વિશેષણ ન્યાયવિશારદથી ઓળખાતા યશોવિજયજી માટે જ વપરાય છે એવી જનસમૂહમાં પ્રસિદ્ધિ છે.

-સંપાદક.

उपा.. श्री यशोविजयजी विरचित

अढार सहस शीलांग रथनी गाथानो अर्थ संक्षेपइं लिखिइं छइं—

गाहा ॥

जे नो करंति मणसा, णिज्जिय आहारसन्ना सोइंदी ।
पुढवीकायारम्भे, खंतिजुआ ते मुणि वंदे ॥ १ ॥

अर्थ—'जे नो करंति मणसा' कहितां जे न करइं मनें करी, 'निज्जियं कहितां जीत्या छइं आहार संज्ञा अनइं श्रोत्रेंद्रिय कहता कर्णेंद्रिय जेहणे एहवा थका पृथवीकायना आरंभ प्रतिइं, 'खंतिजुआ' कहिता क्षमा सहित ते मुनि साधु प्रति हुँ वांदउं ॥ १ ॥

खंति प्रमुख १० पदइं १० गाथा थाइं खंति जुआ ए पद वषाण्युं । 'स मद्दवा' कहतां कोमलता गुणें करीनें सहित ॥ २ ॥ 'सअज्जवा' कहतां सरलपणा नइं गुणइं करीने सहित ॥ ३ ॥ 'मुत्ति जुआ' क० निर्लोभता गुणें करीनेइं सहित ॥ ४ ॥ 'तव जुआ' क० तपने गुणइं करीने सहित ॥ ५ ॥ ससंजमा' क० संयम ने गुणइं करीनें सहित ॥ ६ ॥ 'सच्चजुआ' क० सत्यगुणइं करीने सहित ॥ ७ ॥ 'सोअजुआ' क० शौचनइं गुणेइं करी सहित शौच तेस्युं मन निर्मलपणुं भावशौच लेवुं ॥ ८ ॥

अकिंचण क० निःपरिग्रह गुणइ करीनइं सहित ॥ ९ ॥ बंभजुआ क० ब्रह्मनइं गुणें करीनें सहित ॥ १० ॥

ए दस पद पृथवीकायना आरंभादिक १० पदस्युं गुणतां १०० गाथा थाइं ।

पृथवीकायनो आरंभ प्रतिं न करइं ए कहिउं ॥ १ ॥ इम आउकायारंभ क० अपकायना आरंभ प्रतिं न करइं ॥ २ ॥ ते० कहतां तेउकायना आरंभ प्रतिं न करइं ॥ ३ ॥ वा० क० वायुकायना आरंभ प्रतिं न करइं ॥ ४ ॥ व० क० वनस्पतिकायना आरंभ प्रति न करइं ॥ ५ ॥ बेइं० क० बेइंद्रिय आरंभ प्रतिं न करइं ॥६॥ ते० क० तेइंद्रीयना आरंभ प्रतिं न करइं ॥७॥ चउ० क० चउरिंद्रीना आरंभादिक प्रतिं न करें ॥ ८ ॥ पं० क० पंचेंद्रीयना आरंभ प्रतिं न करें ॥ ९ ॥ अजीवकायारंभ कहेतां अजीवकाय जे वस्त्र-पात्र-पुस्तकादिक. तेहनो जे अजयणाइं लेतां मूकतां आरंभ ते प्रतिं न करइं ॥ १० ॥

'निज्जिय सोइंदी नइं ठामइं. निज्जियच क्खुंदी' इत्यादिक पाठ कहतां ५०० गाथा होइं ।

ते निज्जय आहारसन्न नइं ठामइं, निज्जिअ भयसन्न इत्यादिक कहतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं ।

इद्रिय ५ संज्ञा ४ नो अर्थ प्रकट छइं ।

ए २ हजार (२०००) गाथा, मनइं न करइं, ए पद अण-मुकतां आवी ।

इम वयसा क० वचनइं करें ते पदें २ हजार (२०००), तणुणा कहतां कायाइं न करें, पदइं पणि २ हजार (२०००) मिली छह हजार (६०००) थाइं ।

जेनो करंति ए पदइं एनी रीति (६०००) छहजार गाथा थाइं । इम जे कारंति न मणसा इत्यादि ६ हजार (६०००) थाइं । कारंति न कहतां न करावइं इम. जे णुमन्नंति न मणसा इत्यादि ६ हजार (६०००) थाइं ।

'नणुमन्नंति' कहतां न अणुमोदइं। सर्व मिलीनें १८ हजार गाथा शीलांगरथनी गुणवी [१]

[इति प्रथमः शीलांगरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइं आलोचनांगरथ (ग्रन्थ)नो अर्थ संक्षेपइं लिखिये छइं—

गाहा ॥

कयचउसरणो णाणी, नियमियअसणोअ नाणअइआरं ।
आलोइअ पुढविजिए, अरिहसमक्खं खमावेमि ॥ १ ॥

अर्थ—करियां छइं ४—अरिहंत १, सिद्ध २, साधु ३, धर्म-केवलीनो भाष्यो ४ नां शरण जेहणें एहवो थको—नाणी क० ज्ञानवंत नियमित क० नियममांहिं आण्युं छइ। अशन जेणइं एहवो थको ज्ञानना अतिचार प्रतिं आलोइं नइं पृथवीकायना जीव प्रति अरिहंतनी साखिं खमावुं छुं ॥ १ ॥

अरिहंत साषिं. १, सिद्ध साषिं. २. गणधर साषिं. ३, केवलीनी साषिं. अवधिजिन साषिं, ५, मनः पर्याय जिन साषिं. ६, श्रुतजिन साषिं, ७. अवधिज्ञानी प्रमुख ३ ते अतिशयवंत माटइं सूत्रें जिन कही बोलाव्या छइं, साधु साषिं. ८, श्रावक साषिं. ९, आत्म साषिं. १०, ॥

ए (दस) १० पदनी संवारणायें १० गाथा ते पृथवीकायना जीवनइं ठामइं आउ जीए इत्यादिक कहतां १०० गाथाइं। इहां १० इं ठामइं जण संघे क० सर्वलोक संघनइं खमावीनइं। ए अर्थ कहवो। ए सो (१००) गाथा ज्ञानातिचारना आलोयण साथिइं आवा इम दर्शनातिचार, चारित्राचार, तपातिचार वीर्यातिचारसुं गुणतां ५०० गाथा थाइं।

ए 'नियमिअ असणो' पदस्युं ते ठामइं "नियमिअ पाणो नियमिअ खाइमो नियमिअ साइमो" ए पद फेरवतां) २ हजार (२०००) गाथा नाणी पद राषतां थाइं । नाणी पदने ठामइं 'सम्मी' पद कहतां वली २ हजार (२०००) थाइं । सम्मी कहतां सम्यक्त्व सहित थको वली ते ठामइं चरणी कहतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं । चरणी कहतां चारित्रवंत थको सर्व मिलीने ६ हजार (६०००) गाथा थाइं ।

'ए कय चउसरणो' ए पद अणमुकतां ते पदनइं ठामइं 'दुक्कड गरही' ए पद कहतां वली ६ हजार गाथा थाइं । दुक्कड गरही कहतां पोतानां पापनी निंदा करतो थको ।

वली ते पद मुकी, ते ठामइं 'सुकडाणुमोइ' ए पद कहतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइं । मुकडाणुमोई कहतां पोतइं सुकृत करियां हुइं तेहनी अनुमोदना करता थको सर्व मिलीनइं (१८०००) गाथा थई । [२]

[इति द्वितीय आलोचनांगरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइं तपना अंगनो रथ विवरीइं छइं—

गाहा ॥

अविरयाण ण सणमणो, मणसंलीणो सुदव्वतणुकोसो ।
अप्पाहारोणुदरिओ, सित्थतवो खीरमविज्जे ॥ १ ॥

अर्थ—उपवासादिक तप विना अविरति छइं । (अनशन) मन छइं, जेहनुं पहवो थको मन छइं । संलीन गुप्त जेहनुं पहवो थको सुदव्व कहतां भलइं द्रव्यइं तणुकोसो कहतां देह-दमन करतो । अप्पा कहतां-अल्पाहार उणोदरीनो तप करनार थको. षीर विगइं नइं वर्जुं छुं, इम षीर विगइनइं ठामइं दहि विगइ प्रमुख पद फेरवतां १० गाथा ॥ १ ॥

हवइं सोध तपनइं ठामि कवल तप प्रमुख कहतां १०० गाथा थाइं, ते १०० गाथा ५ उणोदरीस्युं फेरवतां ५०० गाथा थाइं। ए सुदव्व तणुकोसो ए पद अणमुकतां। इम सुक्षेत्र-सुकाल सुभाव संयोगइ २ हजार (२०००)। मणसंलीणो ए पद साथइं, इम वयसंलीणो २ हजार (२०००)। तणुसंलीणो २ हजार। ए पद फेरवतां ६ हजार (६०००) थाइं। ए अविर-याणसणमणो ए पद साथइं वली देसअणसणमणो ए पद साथिइं ६ हजार थाइं—देश अन्ननुं जे अनशन उपवासाविक ते विषइ मन छे जेहनुं एहवो ए अर्थ।

वली सव्वअणसणमणो ए पद साथइं ६ हजार (६०००) सर्व मिली १८ हजार (१८०००) ॥ छ ॥ [३]

[इति तृतीयः तपोगरथगाथार्थसंक्षेपः]

उणोदरी ५ जाणवानइं गाथा लिखइं छइं—

गाहा ॥

अप्पाहार (१) अवड्ढा (२),
दुभाग (३) पत्ता (४)।
तेहव किंचूणा (५) अट्ठ दुवालस सोलस-
चउवीसतहिक्कतीसा य ॥ २ ॥

आठ कवल ताइं अल्पाहार ८, उणोदरी १२, (ताइं अप्पार्द्ध) उणोदरी १६, तांइं दुभाग उणोदरी २४, ताइं प्राप्त उणोदरी ३१, तांइं किंचूणा उणोदरी ए पुरुषनइं, स्त्रीनइं २७ कवल तांइं जाणवुं ॥ २ ॥

॥ उणोदरी तप यन्त्र ॥

१	२	३	४	५	६	७	८	अल्पाहार उणोदरी ।
९	१०	११	१२					अपार्द्ध उणोदरी ।
१३	१४	१५	१६					द्विभाग उणोदरी ।
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	प्राप्त उणोदरी ।
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१		किंचिदुणा उणोदरी ।

हवइं दशविध चक्रवाल सामाचारी रथनी गाथानो अर्थ लिखिइं छें—

गाहा ॥

मणगुत्तो सन्नाणी, पसमिय कोहो अ इरियसमिओअ अ ।
पुढविजिए रक्खंतो, इच्छाकारी नमो तस्स ॥ १ ॥

अर्थ—मन गुप्तिवंत, भला ज्ञानवंत, प्रशमित कहितां उपशमादि ओछे क्रोध जेणइं, एहवो पृथवीकायना जीवनइं राषतो इच्छाकार सामाचारी साचवतो जे साधु तेहनइं मारो नमस्कार हो ॥ १ ॥

इच्छाकारी नइं ठामि मिच्छाकारी प्रमुख १० पद संचारइं १० गाथा । इच्छाकारा सामाचारी ते जे इच्छाइं कार्य करवुं १ । मिच्छाकार ते जे दोष लागाइं मिच्छामि दुक्कडं देवुं, २ । तथाकार ते जे गीतार्थनुं वचन तहत्ति करवुं, ३ । आवस्सइ जातां ४ । निसीही आवतां ५ । आपुच्छणा कोइ कार्यइं जाता गुरुनइं पूछवुं ६ । प्रति पृच्छति जे वारवार पूछवुं ७ । पूर्व-

गृहीत आहार पाणी प्रमुखइं साधुनइं निमंत्रवुं ते छुंदना ८। अणग्रहिइं पहिलां ज निमंत्रवुं ते निमंत्रणा ९। उपसंपदा ते जे ज्ञानादिकनइं अर्थइं निश्रा करवी १०।

ए १० गाथा पुढवि जिए ए पद राखतां थई १०। इम आउ जिए इत्यादिक १० पदइं १०० गाथाइं थाइं। ए इरिया-समिओए पदस्युं, इम भासा समिओ इत्यादिक पदस्युं गुणतां ५००। एए समिय कोहो ए पद साथइं इम पसमियमाणो इत्यादिक ४ पद परावृत्ति २ हजार (२०००) ए सन्नाणी पद साथिं, इम समदिट्ठी सच्चरणी साथइं गुणतां ६ हजार (६०००) थाइं। सदिट्ठ कहतां सम्यग्दृष्टी सच्चरणी कहतां भला चारित्रवंत ए ६ हजार (६०००) मणगुत्तो ए पद साथिं, इम वयगुत्तो ए पदस्युं गुणतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं। ए सामाचारी रथनो अर्थ सम्मत्तं ॥ छ ॥ [४]

[इति चतुर्थः दशविधचक्रवालसामाचारीरथगाथाथसंक्षेपः]

हवइ संयम रथांगनो विवरो लिखिइं छइं —

गाहा ॥

हिंसइ न सयं मणसा, पेहासंजमजुओ सुइरियाइ।
इच्छाकारेण जुओ, जावज्जीवं पुढवीकायं पि ॥ १ ॥

अर्थ—हिंसइ न सयं क० पोतइं मणसाहिंसानइं करीनइं, पेहा संयम जुओ कहितां प्रेक्षा संयमइं सहित सु, इरिया ए क० भली ईर्या समिति, इच्छाकारेण जुओ क० इच्छाकार सामाचारीइं करीनें सहित जावजीवतांइं पृथिवीकायनइं एहवा साधुन नमस्कारइं हो ॥ १ ॥ पुढविकाय ए ठामइ आउकायं इत्यादि परावृत्ति करतां १० गाथा थाइं।

इच्छाकारेण जुओ ए पद साथइं इम मिच्छाकारेण जुओ इत्यादिक १० पदस्युं गुणतां १०० गाथा थाइं। ए सु इरियाञे पद साथइं भेद थया। इम सुभासाए इत्यादिक ५ पदस्युं फेरवतां ५०० गाथ थाइं।

ए भेद पेहा संयम जुओ ए पद साथइं, इम उवेहा संयम जुओ इत्यादिक ४ पद साथें गुणतां २ हज़ार (२०००) गाथा थाइं। पेहा संयण ते जे आंखिं जोइनइं बीजहरितादिक रहित स्थनकइं हींडवुं रहेवुं करिइं। उपेक्षासंयम क० गृहस्थ पापव्यापार करतो होइं तेहनी उपेक्षा करवी, अथवा साधु-संयमइ सीदाता होइं तेहनी प्रेरणा ते प्रेक्षा, पासत्थादिक निद्धंस व्यापार करतां होइं तेहनुं उवेषवुं ते उपेक्षा संयम, पगप्रमुखनुं रजोहरणइं पुंजवुं, ते प्रमार्जना संयम, परठववु विधि करवुं, ते परिष्ठापना संयम ए २ हजार (२०००) भेद मणसाए पद साथें, इम वयसा, तणुणा ए पद साथिं गुणतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइं। ए हिंसइ ण सयं ए पद साथइं, इम हिंसावई नो मणसा अे पद साथइं ६ हजार (६०००), हिसंतंणणुमन्नइ ए पद साथइं ६ हजार सर्व मिली १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं। [५]

इति संयमरथांग सम्मत्तं ॥ छ ॥

[इति पञ्चमः संयमरथांगगाथार्थसंक्षेपः]

हवइं धर्मरथनो विचार लिखिइं छइं—

गाहा ॥

उड्ढदिसि नारिजीवो, दाणं विअरइ विसोयविसयमणो ।
पुढवीजिए रक्खंतो, खंतिखमो जावजीवंपि ॥ १ ॥

अर्थ—उर्द्ध दिसिं नारि जीवो क० स्त्रीनो जीव दानप्रति विअरइ कहतां दिइ, विसोय क० विगत गया, सोय कहतां श्रोतेंद्रियना विषय जेहथी अेहवुं मन छइ जेहनुं एहवो थको पृथवीकायना जीवनइं राखतो। खंति क० क्षमाइं करी परी-सहादिकनो खमनारो जाव० कहितां जावजीवतांइं तेहनइं नमस्कार हो, एहवुं अर्थथी जाणवुं ॥ १ ॥ इम समहवो सज्जंतो इत्यादिक फेरवतां १० गाथा थाइं । ए पुढवि जिए ए पद साथिं ते ठामइं आउजिए इत्यादिक पद फेरवतां १०० गाथा थाइं। एविसोय विसयमणो ए पद साथिं इम विचक्खु विसयमणो इत्यादिक पदस्युं गुणतां ५०० गाथा थाइं । ए दाण थिं इम सील पालेइ तव मणुतप्पइ भावं भावेइ ए ४ स्युं गुणतां २ हजार (२०००) सीलं पालेइ कहतां सील पालइं । तवमणु-तप्प क० तप तपइं भावं भविइ क० भावना भाव ए २ हजार (२०००) भेद नारी जीवो ए पद साथ आव्या इम पुरिस जीवो ए पद साथइं २ हजार (२०००) क्लीव जीवो ए पद साथे पणि २ हजार (२०००) गाथा जाणवी । सर्व मिली ६ हजार (६०००) थई । ए उड्ढदिसिए पद साथइं इम अहो दिसिए पद साथें ६ ६ हजार (६०००) गाथा कहवी। इम ज तिरिय दिसि ए

पद साथइं ६ हजार (६०००) इम सर्व मिली १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥ छ ॥ इति ए धर्म्मरथनो विचार सम्मत्तं ॥ [६]

[इति षष्ठः धर्मरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइं श्रमण रथनुं विवरण करिइं छइं-

गाहा ॥

न हणेइ सयं साहू, मणसा आहार सन्न सुंवुडओ ।
सोइंदि संवरणो, पुढवीजिए खंति संपुण्णो ॥ १ ॥

अर्थ—एतलइ प्रकारइं श्रमणना गुण संपूर्ण थाइं । ते गाथाइं गुणिइं । न हणेइ कहतां न हणइं सयं क० आपणइं साहू क० मोक्षमार्गनो साधणहार यति, मणसा क० मनइं करीनइं, आहार सन्न० क०...........आहार संज्ञा जेहथी एहवो एतावता आहार संज्ञा सं० रहित थको सोइंदी क० श्रोत्रेंद्रियनो संवरणहार, पुढवि जिए क० पृथविकायना जीव प्रतिइं, खंति संपुन्नो क० षि (खि) मानें गुणें करीने पूरो छइं ॥ १ ॥

खंति संपुन्नो ए ठामइं मद्दवेजुत्तो अज्जवेजुत्तो इत्यादिक पद फेरवतां १० गाथा थाइं । ते पुढवि जिए ए पद साथइं तिहां आउजिए इत्यादि १० पद फेरवतां १०० गाथा थाइं । ते सोइंदिय संवरणो ए पद साथइं इम चक्खिदिय संवरणो इत्यादि ५ पदस्युं गुणतां ५ शत (५००) गाथा थाइं । ए आहार सन्न साथे, इम भय सत सन्न संवडिओ इत्यादिक ४ पदस्युं गुणतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं, ए भेद मणसा ए पदस्युं थया, इम वयसा तणुणा ए पदस्युं गुणतां ६ हजार (६०००) गाथा थई ।

ते न हणेइ सयं साहू ए पद साथइं, इम न हणइं, इम न हणावेइ, हणंतं न समणु मनइं ए पदस्युं गुणतां ६ हजार (६०००) त्रिगुणा करतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥ छ इ इति श्रमण रथ सम्मत्तं ॥ [७]

[इति सप्तमः श्रमणरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइं निंदा रथ विवरीइं छइं—

गाहा ॥

मोहवसेणं मणसा, देव भवे सद्द असणसन्नाए ।
जं मे बद्धं पावं, अखंतिमंतेण तं निंदे ॥ १ ॥ [८]

अर्थ—मोह वसेणं मणसा क० मोहनइं वसिं मनइं करीनइं, देवभवनइ विषइं शब्द विषयथी, अशन संज्ञा क० आहारसंज्ञा तेणइं करीनइं जे मइं बांध्युं छे पाप अखंतिमं तेण क० खिमारहित थकइं तं निंदे क० ते पापने हुं निंदु छुं ।

इम असणसन्नाए ए ठामइं, भए सन्नाए इत्यादिक पाठ परावृत्ति करतां १०० गाथा थाइं । पछे सद्दनइं ठामइं रूप प्रमुख पद देतां १०० पंच गुणतां ५०० गाथा थाइं । एटला भेद देवभवे ए पदस्युं लाधा । इम मणु अभवे, इम तिरियं भवे, इम नरयभवे ए पद ए पालटिं २००० भेद थया । ए मणसाए पदस्युं इम वयसाकायसा ए पद ३ फेरवतां ६ हजार (६०००) भेद थयां । ए मोहवसेणं ए पदस्युं इम रागवसेणं, इम दोसवसेणं ए पद प्रक्षेपइं १८ हजार (१८०००) भेद थया । मोह कहितां अज्ञानराग कहितां इच्छादोस क० द्वेष ए पाप निंदाना भेद जाणवा । एतलइ निंदारथ सम्मत्तं ॥ छ ॥ [८]

[इति अष्टमः निन्दारथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइ सामाचारी रथनुं विवरण कीजइं छइं—

गाहा ॥

भद्दं नाणजुआणं, जईण जिणवयण जिणथुईकराणं ।
पाणिवहणियत्ताणं, इच्छाकारं भणंताणं ॥ १ ॥ [९]

अर्थ —भद्दं क० मंगलीक थाओ, नाण० क० ज्ञान सहित, जईण० क० यतिनइं, ते यति कहेवा छइं जिनवचननी स्तुतिनां करणहार छे, तथा जिननी स्तुतिना करणहार छइं, तथा पाणिवहणिपत्ताणं कहतां प्राणिवधथी निवर्त्या छइं तथा इच्छाकारं क० इच्छाकार सामाचारी प्रति भणतां छइं, इच्छाकार सामाचारीनां अंगीकरण करणहार छइं, तेहवां यतीनइं मंगलीक थाओ ॥ ७ ॥

इच्छाकारं भणंताणं ए ठामइं मिच्छाकारं भणंताणं इत्यादिक १० पद फेरवतां १० गाथा थाइ । ए पाणिवहाणियत्ताणं ए पद साथइं तिहां अलियवयणियत्ताणं इत्यादि १० पद फेरवतां १०० गाथा थाइं, ते जिणथुईकराणं ए पद साथइं इम सिद्धथुइकराणं इत्यादिक पद फेरवतां १०० पद थाइं इम ५ गुणा करतां ५०० गाथा थाइं । ते जिणं वयण पद थाइं इम पवयण इत्यादिक पद साथइं ४ गुणा करतां २ हजार (२०००), ते नाण जुआणं ए पद साथइं, इम दिट्ठी जुन्नाणं चरण जुआणं ए पद साथइ गुणतां ६ हजार (६०००) थाइं । ए भद्दं ए पद साथइ इम वुड्डी कित्ती ए पद साथि गुणतां ६ हजार (६०००) थाइ । ३ इम गुणा करतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥

इच्छाकार-ते सर्वत्र कार्ये इंच्छे कहतां ।१। मिच्छाकार-अपराधइं मिच्छामि दुक्कडं देतां ।२। तहक्कार-ते गुरुवचन

---

१ भद्दं नाणजूवाणं जईणं । इतिपाठां०

तहत्ति करतां ।३। जातां-आवसिया ।४। आवतां-निसीहिया ।५। एकवार पूछतां-आपूछणा ।६। वारंवार पूछतां पडिपूछणा ।७। पूर्व गृहीत अशनादिकइ निमंत्रण करतां छंदणा ।८। पहलां ज वहरवा निमंत्रणा साधुनइं असनादिकइं निमंत्रइं तिहां जाता ।९। ज्ञान-दर्शन-चारित्रादि करइं अर्थे गच्छादिनिश्रा ते-उपसंपदा ॥ १० ॥

एतलें सामाचारी रथ सम्पूर्णः ॥ छ ॥ ९ ॥

[इति नवमः सामाचारीरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवें सज्झाय रथ विवरण कीजइं छइं—

गाहा ॥

नाणरुई देहविवेगी अट्ट विवज्जिअ सुवायणिओ ।
गुरु-वेयावच्चकरो, सुज्झइ आलोइउं कोइ ॥ १ ॥ [१०]

अर्थः—नाणरुई-कहितां ज्ञाननइं विषे रुचि छे तेहनी एहवो, देहविवेगी क० देहविवेकवंत छे जेह एहवो, अट्ट विवज्जिअ क० आर्त्तध्यान अने रौद्रध्यानइं करी विवर्जित रहित छइं, सुवायणिओ कहतां भली छइ वाचना जेहनइं, गुरुवे० कहतां गुरुनी वेयावच्चनो करणहार छइं, सुज्झइ० क० शुद्ध थाइं जीव आलोयण प्रायच्छित्त करीनैं कोइक ॥ १ ॥

सुज्झइ आलोइउ ए ठामइं सुज्झ पडिकमणओ कोइ इत्यादिक १० पद परावृतिं १० गाथा थाइं । ए गुरुनी वेयावच्च करो ए पद अणमुकतां वायग सुस्सुम करो इत्यादि १० पदस्युं गुणतां १०० गाथाथाइं । ते सुवायणिओ ए पद अण छांडतां तिहां सुपुच्छणिओ इत्यादिक ५ पद फेरवतां ५०० गाथा थाइं । ते अट्ट विवज्जिय ए पद साथि, इम रुद्दविवज्जिय इत्यादिक ४ पदस्युं गुणतां २ हजार (२०००) ते देहविवेगी ए पद साथइं

इम उवहिविवेगी सम्मतकसाइं अे २ पदस्युं फेरवतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइं । ते नाणरुई अे पद साथइं, इम ज सम्म-रूई, चरण रुई, अे पद २ नइं संचारइं ६ त्रीगुणें १८ हजार (१८०००) गाथा थाई ॥

एतलें सज्झाय रथ संपूर्ण हवउ ॥ १० ॥

[इति दशमः सज्झायरथ (अपर नाम 'तपोरथ') गाथार्थसंक्षेपः]

हवइं संसार परिभ्रमण रथनुं विवरण करीइं छइं—

गाहा ॥

उड्ढदिसि पुरिसजीवो, कोही सोइंदियस्स सुहहेओ ।
जो हणइ पुढवीजीवे, सो संसारं परिभमइ ॥ १ ॥ [११]

अर्थ :- उड्ढ दिसि पुरिस जीवो क० उद्ध्वंदिसि पुरुषनो जीव, कोही क० क्रोधी थको, सोइंदियस्स क० श्रोत्रेन्द्रियना सुखनइं हेतइं, जो हणइ पुढवी जीवे क० जे हणइं पृथवीकायना जीवनइं, सो संसार परिभमइं क० ते संसारनइं विषइं परि-भ्रमण करें ॥ ११ ॥ सो संसारं पवत्तेइ अे ठामिं भवाटवी सो न लंघे इत्यादिक कहतां १० गाथा होइं, ते १० नो अर्थ :-

१, ते संसार प्रतिं परिभ्रमइ । २, ते भवाटवी न उल्लंघइ । ३, ते कर्म समग्र प्रवर्त्तावइं । ४, ते दीर्घस्थिति प्रवर्त्तावें । ५, ते तीव्र रस प्रवर्त्तावइं । ६, ते बहु पास प्रवर्त्तावइं । ७, दुःख समुदायने वहइं (अेहवो थयो जीव तिननो अंत न करइं । ८ सुगतिनें न पावइं । ९ भाव अरि कहितां अंतरंग बइरी तेहनइं ते प्रवर्त्तावइं । १०, ते जीव सिद्धिना सुख प्रतिं न पामें ।

अे दस गाथा जो हणइं पुढवी जिअे पद साथइं, इम जो हणइं आउजिअे इत्यादिक साथइं गुणतां १०० गाथा थाई । ते

सोइंदिअस्स हेउं ए पद साथें ते इम चक्खिदीयस्य सुहहेउं, इत्यादिक पद साथें गुणतां सो पांचे गुणां करतां ५००, ते कोहीए पद साथइं, इम माणी, इम माई, इम लोभी, ए पद साथइं गुणतां २ हजार (२०००), ए पुरिस जीवो ए पद साथइं, इम क्लीव जीवो नारि जीवो अ पद साथइं गुणतां ६ हजार (६०००) थाय, ते उद्ठादिसि ए पद साथइं, इम तिरिय दिसि, अहो दिसि, अ पद साथइं गुणतां १८ हजार (१८०००) थाइं ॥छ॥ एतलें संसार परिभ्रमण रथ सम्मत्तं ।छ॥ [१२]

[इति एकादशः संसारपरिभ्रमणरथगाथार्थसंक्षेपः]

गाहा ॥

हवइं शुभ लेश्यारथनुं विवरण कीजिइं छइं—

जो तेउलेस मणसा, उवक्कमे उवसमिय सम्मत्ता ।
निसग्गरूइं धरंतो, आगमधारिं णमंसामि ॥ १ ॥ [१२]

अर्थः—जो तेऊलेस मणसा क० जे तेजोलेश्यानइं मनइं उपक्रम अनुयोगद्वारइं उपशम सम्यक्त्वइं निसर्ग रुचि प्रतिं धरतो होइं एहवा आगमधार प्रतिं नमस्कार करूं छं ॥ १ ॥

आगमधरे अे ठामि सुअगणधरे इत्यादिक पद फेरवतां १० गाथा थाइं, ते निसग्गरुइ पद अणमुकतां ते ठामइं उवअेस रुइं धरंतो इत्यादिक १० पद लेतां १०, १० गुणा करिइ १०० गाथा थाइं, ते उवसमियसम्मते अे पद साथइं, इम सासाणे सम्मते इत्यादि ५ सम्यक्त्वस्यूं गुणतां ५०० गाथा थाइं, ते उवक्कम अनुयोगद्वारइं इम णिक्खेवे अणुगमे णये (ये) पद फेरवतां ५०० ४ गुणा करतां २ हजार (२०००), वयसा मणसा अे ठामिं वयसा तणुणा अे पद फेरवतां ६ हजार (६०००) ते जो

तेऊ लेसमणा ए पद साथिं, इम जो पउलेस जो सुक्कलेस ए पदस्युं ६ हजार (६०००) त्रिगुणा करतां १८ हजार (१८०००) थाइ ॥ ए एतलें शुभ लेश्यारुचि रथ सम्मत्तं ॥ छ [१२]

[इति द्वादशः शुभलेश्यारुचिरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवे पच्चक्खाणरथनुं विवरण कीजइ छइ—

गाहा ॥

नाणविऊविय मणसा पिंडत्थाज्झाण समाइयवयलीनो ।
णवकारसहिमणागयं कया करिस्सामि भावेणं ॥ १ ॥ [१३]

अर्थ—नाण विऊविय मणसा कहितां ज्ञाननो जाणनार थको पणि पिंडत्थ क० पिंडस्थ ध्यान आनइ सामायिक चारित्र ए बिहुमां लीन थको नवकार सहित अनागत पच्चक्खाण किवारइ करीसिं भावइ करीनइ एहवुं साधु चिंतवइ ते जयवंतो वर्त्तो ॥ १ ॥

ए गाथा अतिक्रान्तादिक पद साथिं गुणतां १० गाथा थाइ । नोकारसी प्रमुख मांहि पणि अपेक्षाइ १० भेद अनागतादि कहवाइ जिम नवकार सहिस्युं १० भेद तिम पौरषी प्रमुखस्युं पिण १० भेद, ते दस दस गुणित करतां १०० गाथा थाइ, ते सामायिक प्रमुख ५ चारित्रस्युं गुणतां ५०० गाथा थाइ । इम पिंडस्थादिक ४ ध्यानस्युं गुणतां २ हजार गाथा थाइ, ते मणसा ए पद साथइ इम वयसा इम तणुणा २ ए पद साथइ गुणतां २ हजार (२०००), त्रिगुणा करतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइ । ते नाण विऊए पद साथें, इम आगम विऊय युत्त विऊ ए पद साथें गुणतां १८ हजार गाथा थाइ । इहां ज्ञान ते अवधिज्ञानादिक, आगम ते १० पूर्वादिक, सुत्त ते बीजुं श्रुतज्ञान लेवुं ।

अथवा ज्ञान ते अर्थज्ञान, आगमसूत्र ते २ सूत्रना भेद जाणवा ॥ इति ॥ एतलइं पच्चक्खाणरथ संपूर्ण हवउ ॥ १३ ॥

[इति त्रयोदशः पच्चक्खाणरथगाथार्थसंक्षेपः ।]

अशुभ लेश्यात्रिकरथनुं विवरण कीजइं छइं-

गाहा ॥

जो किण्हलेस मणसा, इत्थकहाई य अभिग्गहविवज्जं ॥
पुढविजिए रक्खंतो, खंतिजुए साहू वंदामि ॥ १ ॥ [१४]

अर्थ—जे कृष्ण लेश्यानइं वशइ स्त्रीकथा प्रमुख प्रमाद करवो, अनइं अभिग्रह मिथ्यात्व धरवुं ते विवर्जोनइं पृथवीकायना जीवनइं राखइं, खिमा सहित छें ते साधुनइं हूँ वांदुं छुं । नमस्कार करूं छुं ॥ १ ॥ इहां खिमादिक दस यतिधर्मस्युं १० गाथा थाइं ते पृथवीकायादिक १० नी रक्षाना परिणामनां १० ए पद साथें गुणतां १०० गाथा थाइं ते ५ मिथ्यात्वनां टालवानां जे ५ पद ते साथे गुणतां ५०० गाथा थाइं । ते स्त्रीकथादिक ४ कथा वर्जवानां परिणामनी ४ पदस्युं गुणतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं । ते मणसा १, वयसा २, कायसा ३, ए त्रणस्युं गुणतां ६ हजार (६०००) ते, कृष्ण लेश्या साथें, इम नील लेश्या, कापोत लेश्या साथइं गुणतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥ एतलेइं अशुभ लेश्या त्रिकनो रथ संपूर्ण हवओ ॥ १४ ॥

[इति चतुर्दशः अशुभलेश्यात्रिकरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवें १० काम अवस्था (अपरनाम 'रागत्रिक') रथनुं विवरण कीजइं छइं-

गाहा ॥

जे कामरागरहिआ, मणसा देवेसु सद्दविसयंमि ।
चिंतावत्थं ण गया, खंतिणुआते मुणी वंदे ॥ १ ॥ [१५]

अर्थ-जे काम राग रहित थका देवतामांहि जे शब्द विषय तिहां चिंतावस्था प्रतिं न गया । खंति जुआ कहतां क्षमा सहित मुनीश्वर ते प्रतिं हूँ वांदुं छूं ॥ १ ॥

खंति जुआ ए पदनइं ठामइं समद्दवा ते मुणी वंदे इत्यादिक १० पद परावृति करतां १० गाथा थाइं, ते चिंतावस्था साथई इम दर्शनावस्थादिक १० अवस्थास्युं गुणतां १०० गाथा थाइं, ते ५ विषयस्युं ५ वार फेरवतां ५०० गाथा थाइं । ते देवेसु ए ठामइं, इम मणुएसु गमइं इत्यादिक पद फेरवतां २ हजार गाथा थाइं । यद्यपि नरकादिक शब्दमां चिंतादिक कामावस्था न होइं, रति न ऊपजइं ते माटइं, तो पणि ते आलंबनइं मन परिणामइं ,मूढनइं कामावस्थोचित संकल्प-विकल्पनो असंभव नहीं, ते भणी ए भांगा संभवइं । उक्तं च—यदसत्स्वपि जायेत मूर्च्छया चित्तविप्लवः ॥

ते २ हजार (२०००) गाथा मणसा ए पद साथिं थाइं । इम वचसा २ तणुणां ३ ए पद संचारइं ६ हजार (६०००) थाइं । ते जे कामरागरहिया ए पद साथइं, इम जे स्नेहरागरहिया जे द्दिट्ठिरागरहिआ ए पद साथिं गुणतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥ छ ॥

एतलें १० कामावस्था (रागत्रिक) रथ संपूर्ण हवो ॥ १५ ॥

[इति पञ्चदशः कामावस्थारथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइ इरियावही रथनुं विवरण कीजइं छइं—

गाहा ॥

उवसमधरेण मणसा, कोहविमुक्को अ इरियसमिओ ।
पुढविकाइअजीवा, अभिहया ते खमावेमि ॥ १ ॥ [१६]

अर्थ—उवसमधरेण क० उपशमनुं धरणहार एहवुं छेइ जेहनुं मन तेणइं करीनइं, कोह क० क्रोधइं, विमुक्त क० रहित थको, ईर्यासमिति थको पृथवीकायनां जीवने रक्षा करतो थको जे अभिहण्या ते प्रतिं खमावुं छुं ॥ १ ॥

अभिहया ए पदने ठामइ वत्तिया लेसिया इत्यादि पद फेरवतां १० गाथा थाइं । ते पृथवीकायना जीव साथइं इम अपकायादिकनी विराधना खमावतां १० ए १० गुणा करतां १०० गाथा थाइं । ते पांचसमितिनां पद संचारतां ५०० गाथा थाइं । ते कोहविमुक्को ए पद साथइं इम माण विमुक्को, माया-विमुक्को, लोभ-विमुक्को ए पदनो संचार करतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं । ते मणसा ए पद अण मुकतां, इम वयसा तणुणा ए पद संचार करतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइं । ते उवसमधरेण मणसा ए पद अण-मुकतां, इम सविवेगेण मणसा, संवरधरेण मणसा ए पदनी परावृत्ति ६ हजार त्रिगुणा करतां १८ हजार गाथा थाइं ॥ एतलें इर्यावहीरथनुं सम्मत्त हवउ ॥ छ ॥ १६ ॥

[इति षोडशईर्यावहीरथगाथार्थसंक्षेपः]

हवइ खामणा रथ विवरिइं छइं ॥

गाहा ॥

चेउसरणगउं नाणी, वज्जिअ असणो अ नाण अइआरं ।
आलोइय पुढविजिए, खमित्ता जिणवरं वंदे ॥ १ ॥ [१७

---

१ मतांतरे—कय चउसरणो नाणी नियमिय असणो य णाण अइआरं ।
अलोइय पुढवीजिए अरिहसमक्खं खमावेमि ॥ १ ॥

अर्थः—चउसरण० च्यारशरण प्रतिं पहुतो ग्यानी ग्यानवंत वज्जिअ असणो कहतां वज्जिउं छइं, अशन आहार जेणइ पहोव थको ज्ञान अतिचार प्रतिं आलोनइं पृथवीकायना जीव प्रति खमावीनइं जिनवर भगवंत वीतराग देव तीर्थंकर ते प्रति वांदुं छं ॥ १ ॥

जिनवरनें ठामइं शिवगत इत्यादिक पद फेरवतां १० गाथा थाइं ।

जिनवर कहतां तीर्थंकर १ शिवगत कहितां सिद्ध २, सूरिं-क० आचार्य ३, श्रुतधर क० सिद्धान्तना धरणहार (उपाध्याय) ४, साधु क० मोक्षमारगना साधक मुनीश्वर ५, चैत्य क० जिन प्रतिमा ६, व्रतधर क० व्रतधारी ७, धर्म क० श्रुतधर्म चारित्र-धर्म ८, प्रवचन क० जिनशासन ९, दर्शन क० सम्यक्त्व १० ए दस गाथा आलोइअ पुढवि जिए ५ पद साथइं इम आलोअ, आउ जिए इत्यादिक पद साथइं गुणतां १०० गाथा थाइं । ते ज्ञानातिचार साथें इम दर्शनातिचारादिक ५ पदनइं सचारइं ५०० गाथा थाइं । ते वर्जित अशन पद साथइं इम वज्जिअ पाणोअ इत्यादि पद परावृत्ति ५०० ए ४ गुणा करतां २ हजार (२०००) गाथा थाइं । ते नाणी ए साथइं ईम सद्धी विटओ(?) ए पदस्युं गुणतां ६ हजार (६०००) गाथा थाइं । ते चउसरणगओ ए पद साथें इम गरहिअ दुकडो अणुमयं सुकडो ए पद साथें गुणतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥

एतलें खामणारथ सम्मत्तं ॥ १७ ॥

[इति सप्तदशः मिथ्या...र्थसंक्षेपः]

---

१. दिट्ठि चरणी ?

हवि मिथ्यात्वपरिहारनुं रथ विवरण कीजें छइं—

गाहा ॥

धम्मत्थिओ वि मणुओ, मणसा कोहं जिणिन्नुं कंदप्पं ।
उग्गमदोसमधम्मे, धम्मसन्नं परिहरेइ ॥ १ ॥ [१८]

अर्थ—धर्मार्थी मनुष्यमइं करीनइं क्रोध प्रति जीतीनइ कंदर्पिक भावना परिहरीनइं उद्गमदोष परिहरीनें अधर्मइं धर्मसंज्ञा परिहरीनइ ॥ १ ॥

इम धम्मे अधम्मसन्ना इत्यादिक १० पद फेरइ १० गाथा थाते उग्गमदोसं ए पद साथिं, इम उपायणादोसं इत्यादिक १० पद गुणतां १०० गाथा थाइं । ते कंदर्पी भावना साथें । इम किब्बिसि, आभिओगी, आसुरी संमोहभावनास्युं गुणतां ५०० गाथा थाइं । ते कोहं जिणिन्नु ए पदसाथइं । इम माणं मायं लोभं परिजिणिन्नुं ए पदो फेरवतां २ हजार गाथा थाइं । ते मणसा ए पद साथइं । इम वयसा कायसा ए पद साथइं गुणतां छ हजार (६०००) थाइं । ते धम्मत्थिअ पद साथइं । इम पुण्णत्थी सुरलोगत्थी ए पद साथिं गुणतां १८ हजार (१८०००) गाथा थाइं ॥ इति ॥

ए अढार-सहस शीलांगरथ लोकभाषाइं गुणणुं संपूर्ण होइ ॥१८॥

[इति अष्टादशः मिथ्यात्वपरिहाररथगाथार्थसंक्षेपः]

---

[1]महोपाध्यायश्रीयशोविजयगणिविरचितायां ॥ संपूर्णः
लि० पं० विनीतविजयगणिना श्री सूर्यपुरे ।
सं० १८०२ मागसर वदि १३ ॥

---

१. હસ્ત લિખિત પ્રતિના અન્તે જેવી પ્રશસ્તિ હોય છે તેવી જ મુદ્રિત કરવામાં આવે છે. તે રિવાજ મુજબ અહીં પ્રશસ્તિ નોંધી છે.

बाले बुड्डे[2] नंपुसे[3] य, जड्डे[4] कीबे[5] अ वाहिए[6] ।
तेणे[7] रायावगारी[8] य, उमत्ते[9] अ अदंसणे[10] ॥ १ ॥

दासे दुट्ठे[12] अ मुट्ठे[13] अ, अणत्ते[14] जुए[15] इअ उ बद्धए अ ।
भयण[16] सेह निप्फेडि—आइ[17] अ............ ॥ २ ॥

" सार्थ अढारसहस-शीलांग-रथ "-ग्रन्थः
समाप्तः ॥

मुनियशोविजयेन वि. सं. २०२३ वर्षे
संशोधितः सम्पादितश्च ॥

कूपदृष्टान्त-विशदीकरण-प्रकरणम्

कूपदृष्टान्तविशदीकरण-ग्रन्थस्य
मूलपाठः

नमिऊण महावीरं, तियसिंद-णमंसियं महाभागं।
विसईकरेमि सम्मं, दव्वथए कूवदिट्ठंतं ॥ १ ॥

सपरोवयारजणगं, जणाण जह कूवखणणमाइट्ठं।
अकसिणपवत्तगाणं, तह दव्वथओ वि विण्णेओ॥ २ ॥

ईसिं दुट्ठत्ते जं, एयस्स नवंगिवित्तिकारेणं।
संजोयणं कयं तं, विहिविरहे भत्तिमहिकिच्च॥ ३ ॥

इहरा कहेंचि वयण, कायवहे कह णु होज्ज पूयाए।
न य तारिसो तवस्सी, जंपइ पुव्वावरविरुद्धं॥ ४ ॥

संभावणे विसट्टो, दिट्ठंतोऽनणुगुणो पयंसेइ।
सामण्णाणुमईए, सूरी पुण अंसओ बाहं ॥ ५ ॥

दुग्गयनारीणाया, जइवि पमाणीकया हवइ भत्ती।
तहवि अजयणाजणिआ, हिंसा अन्नाणओ होइ॥ ६ ॥

सुद्धासुद्धो जोगो, एसो ववहारदंसणाभिमओ।
णिच्छयणओ उ णिच्छइ, जोगज्झवसाणमिस्सत्तं॥ ७ ॥

जइ (अ) विहिजुयपूयाए, दुट्ठत्तं दव्वमित्तहिंसाए ।
तो आहारविहारप्पमुहं साहूण किमिदुट्ठं ॥ ८ ॥

जावइओ आरंभो, तावइयं दूषणंति गणणाए ।
अप्पत्तं कह जुज्जइ, अप्पंपि विसं च मारेइ ॥ ९ ॥

"कक्कसवेज्जमसायं, बंधइ पाणाइवायओ जीवो" ।
इय भगवईइ भणियं, ता कह पूयाइ सो दोसो ॥ १० ॥

आरंभो वि हु एसो, हंदि अणारंभओत्ति णायव्वो ।
बहुविरईए भणिअं, जमकक्कसवेयणिज्जं तु ॥ ११ ॥

धुवबंधिपावहेउत्तण ण दव्वत्थयंमि हिंसाए ।
धुवबंधा जमसज्झा, तत्तं इयरेयरासयया ॥ १२ ॥

— ० —

ॐ श्रीनाकोडापार्श्वनाथाय नमः ।

न्यायविशारद-न्यायाचार्य-श्रीमद्यशोविजयगणि-विरचितं

।। कूपदृष्टान्त-विशदीकरण-प्रकरणम् ।।

—००—

मंगलाचरणम्

ऐन्द्रश्रीर्यत्पदाब्जे विलुठति सततं राजहंसीव यस्य,
ध्यानं मुक्तेर्निदानं प्रभवति च यतः सर्वविद्याविनोदः ।
श्रीमन्तं वर्धमानं त्रिभुवन-भवनाभोग-सौभाग्य-लीला-
विस्फूर्जत्केवलश्रीपरिचयरसिकं तं जिनेन्द्रं भजामः ।। १ ।।

सिद्धान्तसुधास्वादी, परिचित-चिन्तामणिर्नयोल्लासी ।
तत्त्वविवेकं कुरुते न्यायाचार्यो **यशोविजयः** ।। २ ।।

तत्रेयमिष्टदेवता-नमस्कारपूर्वकं प्रतिज्ञागर्भां प्रथमगाथामाह—

नमिऊण महावीरं, तियसिंद-णमंसियं महाभागं ।
विसईकरेमि सम्मं, दव्वथए कूवदिट्ठंतं ।। १ ।।

टीका—नत्वा महावीरं त्रिदशेन्द्रैर्नमस्कृतं, महाभागं=महानुभावं, महती आभा=केवलज्ञानशोभा तां गच्छति यः स तथा तमिति वा । विशदीकरोमि=निश्चितप्रामाण्यकज्ञानविषयतया प्रदर्शयामि । सम्यक्=असम्भावना-विपरीतभावनानिरासेन । द्रव्यस्तवे, स्वपरोपकारजनकत्वान्निर्दोषतया

साध्ये इति शेषः । कूपदृष्टान्तं=अवटदृष्टान्तं, 'धूमवत्त्वाद्वह्निमत्तया साध्ये पर्वते महानसं दृष्टान्त' इतिवदयं प्रयोगः । अत्र च भगवतश्चत्वारो मूलातिशयाः प्रतिपादिताः । तथाहि महावीरमित्यनेन "विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद्वीर इति स्मृतः ॥१॥" इति निरुक्तात् सकलापायमूलभूतकर्मविदारणक्षमतपोवीर्यविराजमानत्वाभिधानादपायापगमातिशयः १, त्रिदशेन्द्रनमस्कृतमित्यनेन पूजातिशयः २, महाभागमित्यनेन ज्ञानातिशयः प्रतिपादितः ३, वचनातिशयश्च सामर्थ्यगम्य इति ४ ॥ १ ॥

सपरोवयारजणगं, जणाण जह कूवखणणमाइट्ठं ॥
अकसिणपवत्तगाणं, तह दव्वथओ दि विण्णेओ । २ ॥

टीका—यथा जनानां कूपखननं निर्मलजलोत्पादनद्वारा स्वपरोपकारजनकमादिष्टम्, एवं अकृत्स्नप्रवर्त्तकानां=कृत्स्नसंयमेऽप्रवृत्तिमतां गृहिणां द्रव्यस्तवोऽपि स्नानपूजादिकः करणानुमोदनद्वारेण स्वपरयोः पुण्यकारणं विज्ञेयः । दृष्टान्ते उपकारो द्रव्यात्मा, दार्ष्टान्तिके च भावात्मेति भावः ॥२॥

नन्वियं योजनाऽभयदेवसूरिणैव (चतुर्थ) **पञ्चाशकवृत्तौ** दूषिताऽन्यथायोजना च कृता । तथा हि[1] "न्हाणाइवि जयणाए, आरंभवओ गुणाय णियमेणं । सुहभावहेउओ खलु विण्णेयं कूवणाएणं ॥ १० ॥" स्नानाद्यपि=देहशौचप्रभृतिकमपि आस्तां पूजार्चादि, आदिशब्दाद्विलेपनादिग्रहः, गुणायेति योगः, यत-

1. इत आरभ्य द्वितीयगाथार्थस्य पूर्ति यावत् पञ्चाशकवृत्तिपाठः ।

नया = रक्षयितुं शक्यजीवरक्षणरूपया । तत्किं साधोरपीत्याशङ्क्याह-आरम्भवतः = स्वजनधनगेहादिनिमित्तं कृष्यादिकर्मभिः पृथिव्यादिजीवोपमर्दयुक्तस्य गृहिण इत्यर्थः । न पुनः साधोः, तस्य सर्वसावद्ययोगविरतत्वाद्भावस्तवारूढत्वाच्च । भावस्तवारूढस्य हि स्नानादिपूर्वकद्रव्यस्तवोऽनादेय एव, भावस्तवार्थमेव तस्याश्रयणीयत्वात्तस्य च स्वत एव सिद्धत्वात् । इमं चार्थं प्रकरणान्तरे स्वयमेव वक्ष्यतीति । गुणाय = पुण्यबन्ध-लक्षणोपकाराय, नियमेन = अवश्यम्भावेन । अथ कथं स्वरूपेण सदोषमप्यारम्भिणो गुणायेत्याह - 'सुहभावहेउओ' त्ति लुप्तभावप्रत्ययत्वेन निर्देशस्य, शुभभावहेतुत्वात् = प्रशस्तभावनिबन्धनत्वाज्जिनपूजार्थस्नानादेः, अनुभवन्ति च केचित्स्नानपूर्वकं जिनार्चनं विदधानाः शुभभावमिति । खलुर्वाक्यालङ्कारे, विज्ञेयं = ज्ञातव्यम् । अथ गुणकरत्वमस्य शुभभावहेतुत्वात्कथमिव ज्ञेयमित्याह-कूपज्ञातेन = अवटोदाहरणेन । इह चैवं साधनप्रयोगः 'गुणकरमधिकारिणः किञ्चित्सदोषमपि स्नानादि, विशिष्टशुभभावहेतुत्वाद्, यद् विशिष्टशुभभावहेतुभूतं तद् गुणकरं दृष्टं यथा कूपखननं, विशिष्टशुभभावहेतुश्च यतनया स्नानादि, ततो गुणकरमिति' । कूपखननपक्षे शुभभावः तृष्णादिव्युदासेनाऽऽनन्दाद्यवाप्तिरिति । इदमुक्तं भवति, यथा कूपखननं श्रमतृष्णाकर्दमोपलेपादिदोषदुष्टमपि जलोत्पत्तावनन्तरोक्तदोषानपोह्य स्वोपकाराय च भवत्येवं स्नानादिकमप्यारम्भदोषमपोह्य शुभाध्यवसायोत्पादनेन विशिष्टाशुभकर्मनिर्जर-

णपुण्यबन्धकारणं भवतीति ।

इह केचिन्मन्यन्ते— पूजार्थस्नानादिकरणकालेऽपि निर्मल-जलकल्पशुभाध्यवसायस्य विद्यमानत्वेन कर्दमलेपादिकल्पपापाभावाद्विषममिदमुदाहरणम्, ततः किलेदमित्थं योजनीयं यथा कूपखननं स्वपरोपकाराय भवत्येवं स्नानपूजादिकं करणानुमोदनद्वारेण स्वपरयोः पुण्यकारणं स्यादिति । न चैतदागमानुपाति, यतो धर्मार्थप्रवृत्तावप्यारम्भजनितस्याल्पस्य पापस्येष्टत्वात्, कथमन्यथा **भगवत्यामुक्तं** "तहारूवं **समणं** वा **माहणं** वा पडिहयपच्चक्खायपावकम्मं अफासुएण अणेसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणे भंते ! किं कज्जइ ? गोयमा ! अप्पे पावे कम्मे बहुत रया से णिज्जरा कज्जइ" । तथा ग्लानप्रतिचरणानन्तरं पञ्चकल्याणकप्रायश्चित्तप्रतिपत्तिरपि कथं स्यात् ? इत्यलं प्रसङ्गेनेति गाथार्थ इति" ॥ २ ॥

तदेतन्निह्नुवतां कूपदृष्टान्तविशदीकरणं काकपक्षविशदीकरणवदुपहासपात्रतामभिव्यनक्ति, स्वसम्मताभियुक्तवचनविरुद्धत्वादित्याशङ्कायां नाभियुक्तवचनविरोधो बोधोन्मुखानामवभासते, तस्य भिन्नतात्पर्यकत्वादित्याशयवानाह—

ईसि दुट्ठत्ते जं, एयस्स नवंगिवित्तिकारेणं ।
संजोयणं कयं तं, विहिविरहे भत्तिमहिकिच्च ॥ ३ ॥

टीका—ईषद्दुष्टत्वे=अल्पपापबहुनिर्जराकारणत्वे, यद् एतस्य—कूपदृष्टान्तस्य, नवाङ्गीवृत्तिकारेण **श्रीअभयदेवसूरिणा**

पञ्चाशकाष्टकवृत्त्यादौ (संयोजनं कृतं), तद्विधिविरहे=यतनादिवैकल्ये, भक्तिमात्रमधिकृत्य । विधिभक्त्यादिसाकल्ये तु स्वल्पमपि पापं वक्तुमशक्यमेवेति भावः ॥ ३ ॥

कथमयमाशयः सूरेर्ज्ञात इति चेत् ?, तत्राह—

इहरा 'क[1]हंचि' वयणं, कायवहे कह णु होज्ज पूयाए ।
न य तारिसो तवस्सी, जंपइ पुव्वावरविरुद्धं ॥ ४ ॥

टीका—इतरथा सूरेरुक्ताशयाभावे, पूजायां कायवधे 'कथञ्चिद्' वचनं कथं नु भवेत् ? न कथञ्चिदित्यर्थः । न च तादृशस्तपस्वी पूर्वापरविरुद्धं वचनं जल्पति । तस्मादीषद्दोषदुष्टं जिनपूजादिकं विधिविरहभक्तिकालीनमेव ग्राह्यमित्याशय एव युक्तः ।

अयं भावः—पूजापञ्चाशके जिनार्चने कायवधेन प्रतिक्रुष्टेन दुष्टत्वात्कथं परिशुद्धत्वमित्याशङ्कायाम् "भण्णइ जिणपूजाए, कायवहो जइवि होइ उ कहंचि । तहवि तई परिसुद्धा, गिहीण कूवाहरणजोगा ॥ ४२ ॥" इति **श्रीहरिभद्रसूरिभिस्स**माहितम् । तत्र 'यतनाविशेषेण प्रवर्त्तमानस्य सर्वथापि न भवतीति दर्शनार्थं कथञ्चिद्ग्रहणमित्यभयदेवसूरिभिर्व्याख्यातम्, तेन विधिविरह एव कायवधः पर्यवस्यति । "प्रमादयोगेन प्राणव्यपरोपणं हिंसे"ति **तत्त्वार्थोक्त**हिंसालक्षणसद्भावात् हिंसारूपस्यैव कायवधस्यात्र प्रतिषेध्यत्वात् । जलपुष्पोपनयनादि**रूपस्य च** पूजाभ्यन्तरीभूतस्य ।

१. पूजापञ्चाशके हरिभद्रसूरिवचनमिदम् । [गा० ४२]

"देहादिनिमित्तं पि हु जे कायवहंमि तह पयट्टन्ति ।
जिणपूआकायवहंमि तेसिमपवत्तणं मोहो" [पू० ४५] ।

इत्यादिना उपेत्यकरणस्याप्यनुज्ञानात्, अप्रवृत्तिनिन्दार्थवादस्य विध्याक्षेपकत्वात् । विधिस्पष्टे च निषेधानवकाशात् । यदि च विधिसामग्र्येऽपि पुष्पजलोपहारादिरूपहिंसादोषोऽत्र परिगण्येत, तदा तस्य पूजा नान्तरीयकत्वेन "कायवहो जइवि होइ उ कहंचि" त्ति नावक्ष्यदाचार्यः, किन्तु "कायवहो होइ जइवि नियमेण मित्येवाऽवक्ष्यत् । अपि च पदार्थ-वाक्यार्थ-महावाक्यार्थ-ऐदम्पर्यार्थविचारणायां हिंसासामान्यस्य निषेधस्य अविधिनिषेधपरताया एव व्यवस्थितत्वात् विधिसामग्र्ये न हिंसादोषः, अन्यथा चैत्यगृह-लोचकरणादौ तत्सम्भवो दुर्निवार इत्यादिसूक्ष्ममीक्षितमुपदेशपदादौ ।

एतेन "कहन्नं भन्ते जीवा अप्पाउत्ताए कम्मं पगरेंति ? पाणे अइवइत्ता, मुसं वइत्ता, तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असण-पाण-खाइम-साइमेणं पडिलाभित्ता एवं खलु जीवा अप्पाउयत्ताए कम्मं पगरन्ति" इत्यत्र अध्यवसायविशेषादेतत्त्रयं जघन्यायुःफलमिति व्याख्याय(तम्) ।

अन्ये तु यो जीवो जिनसाधुगुणपक्षपातितया तत्पूजार्थं पृथिव्याद्यारम्भेण स्वभाण्डासत्योत्कर्षणादिना आधाकर्मादिकरणेन च प्राणातिपातादिषु वर्त्तते तस्य वधादिविरतिनिर-

१. श्र० ७, सू० ८ ।

वद्यदाननिमित्तायुष्कापेक्षयेयमल्पायुष्कताऽवसेया, अविशेषणत्वेऽपि सूत्रस्य प्राणातिपातादिविशेषस्य अवश्यं वाच्यत्वात्, अन्यथैतस्तृतीयसूत्रे प्राणातिपातादितः अशुभदीर्घायुष्कतावचनानुपपत्तेः। न हि सामान्यहेतोः कार्यवैषम्यं युज्यते। अपि च अल्पतरपापबहुतरनिर्जराहेतुताया अशुद्धदाने अभिधास्यमानत्वाद् नैवेयं क्षुल्लकभवग्रहणरूपा अल्पायुष्कता। न हि स्वल्पपापबहुनिर्जरानिबन्धनस्यानुष्ठानस्य क्षुल्लकभवग्रहणनिमित्तता सम्भाव्यते जिनपूजाद्यनुष्ठानस्याऽपि तथात्वप्रसङ्गादिति व्याख्यानेऽपि विधिवैकल्यवत्येव जिनपूजा ग्राह्येति द्रष्टव्यम्। अशुद्धदानादिदृष्टान्तैः क्रियमाणाया जिनपूजाया विधिशुद्धाया ग्रहणानौचित्यात्।

"काऊण जिणायणेहिं मण्डियं सयलमेइणीवट्टं दाणाइचउक्केण वि सुट्ठु वि गच्छिज्ज अच्चुअं न परओ" त्ति **महानिसीथे** सामान्यतो जिनपूजाया दानादिचतुष्कतुल्यफलकत्वोपदेशेन विशेषे विशेषस्यैव औपम्यौचित्यात्।

किञ्च—

"संविग्गभावियाणं, लुद्धयदिट्ठंतभावियाणंच।
मुत्तूणखित्तकालं, भावं च कहंति सुद्धुं छं॥"[1]

त्येतत्पर्यालोचनया लुब्धकदृष्टान्तभाविताना मागमार्थाऽव्यु-

---

१. बृ० क० भा० गा० १६०७।

त्पन्नानामेव अशुद्धदानसम्भवस्तादृशानामेव च जिनपूजासम्भवोऽपि विधिवैकल्यवानेव सम्भवतीति ।

यत्तु—'गुणवते पात्राय (या)ऽप्रासुकादिद्रव्यदाने चारित्रकायोपष्टम्भान्निर्जरा, व्यवहारतो जीवघातेन चारित्रबाधनाच्च पापं कर्म्म, तत्र स्वहेतुसामर्थ्या(त्या)पेक्षया बहुतरा (निर्जरा) निर्जरापेक्षया च अल्पतरं पापं भवति तच्च कारण एव, यत उक्तं—

"संथरणंमि असुद्धं दुन्न वि गिह्णंतदं (?दिं) तयाणऽहियं ।
आउरदिट्ठंतेणं तं चेव हियं असंथरणे"[1] तद्गीतार्थान्यतरपदवैकल्य एव युज्यते, तत्साकल्ये स्वल्पस्यापि पापस्याऽसम्भवात्, व्यवहारतो बाधकस्याबाधकत्वात् । स्वहेतुसामर्थ्यस्य द्रव्यभावाभ्यामुपपत्तेः । अयमेवातिदेशो विधिशुद्धजिनपूजायां द्रष्टव्यः ।

अन्यैस्त्वकारणेऽपि गुणवत्पात्रायाप्रासुकादिदाने परिणामवशात् बहुतरा निर्जरा अल्पतरं च पापकर्म्मेति च प्रतिपादितम्, परिणामप्रामाण्यात् । "संथरणंमी०" त्यादौ अशुद्धं द्वयोरपि दातृगृहीत्रोरहितायेति च व्यवहारतः संयमविराधकत्वात् । दायकस्य लुब्धकदृष्टान्तभावितत्वेनाव्युत्पन्नत्वेन च देवगतौ शुभाल्पाऽऽयुष्कतानिमित्तत्वादिति योजितम् । अयमतिदेशोऽव्युत्त्यु(त्प)न्नीयपूजायां दृष्टव्य इति ॥ ४ ॥

तदिदमखिलम्मनसिकृत्याह—

---

१. निशीथभाष्य० गा० १६५० ।

सम्भावणे विसद्दो, दिट्ठंतोऽनणुगुणो पयंसेइ ।
सामण्णाणुमईए, सूरी पुण अंसओ बाहं ॥ ५ ॥

टीका—सदोषमपि स्नानादि(दी)त्यत्रापिशब्दः सम्भावने, तेन (न) सर्वं सदोषमेव, यतनादिसत्त्वे भावोत्कर्षे दोषाभावात् । दृष्टान्तोऽशुद्धदानरूपः शुद्धजिनपूजायामननुगुणोऽननुकूलः । सूरिः =अभयदेवसूरिः पुनः, सामान्यानुमितौ =स्नानत्वपूजात्वाद्यवच्छेदेन निर्दोषत्वानुमितौ "न चैतदाऽऽगमानुपाती" त्यादिना अंशतो बाधं प्रदर्शयति । विधिविरहितायाः पूजायाः कर्दमोपलेपादितुल्योऽल्पदोषो दुष्टत्वात् । भवति चांशतो बाधप्रतिसन्धानेऽवच्छेदकावच्छेदेनाऽनुमितिप्रतिबन्धः । सामानाधिकरण्येनानुमितौ तु नायमपि दोष इति विभावनीयं सुधीभिः ॥ ५ ॥

ननु परिमाण (णाम)प्रामाण्ये विधिवैगुण्येऽपि को दोष इत्याशङ्क्याह—

दुग्गयनारीणाया, जइवि पमाणीकया हवइ भत्ती ।
तहवि अजयणाजणिआ, हिंसा अन्नाणओ होई ॥ ६ ॥

टीका—दुर्गतनारीज्ञाताद् यद्यपि प्रमाणीकृता भवति भक्तिः, तथापि अयतनाजनिता हिंसाऽज्ञानतो भवति, 'प्रमादानाभोगाभ्यां प्राणभूतानि हिनस्ती'ति वचनात् । तथा च तत्र आचार्योक्तिः कूपदृष्टान्त उपतिष्ठत एव । अव्युत्पत्त्ययतनाजनितस्य दोषस्योत्तरशुभभावदृष्टचैव शोधयितुं शक्यत्वात् । भक्त्यनुष्ठानमपि अविधिदोषं निरनुबन्धीकृत्य परम्परया मुक्तिजनक-

मिति केचिद् ब्रुवते। हरिभद्राचार्यास्तु "अभ्युदयफले चाद्ये निश्रेयससाधने तथा चरमे" [षो० १०] इत्याहुः। आद्ये= प्रोतिभक्त्यनुष्ठाने, चरमे=वचनाऽसङ्गानुष्ठाने।

दुर्गतनारीज्ञातं चैवं—श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामी इक्ष्वाकुकुलनन्दनः प्रसिद्धसिद्धार्थपार्थिवपुत्रः पुत्रीयितनिखिलभुवनजनो जनितजनमनश्चमत्कारगुणग्रामो ग्रामाकरनगरपृथुं पृथिवीं विहरन्नन्यदा कदाचित्काकन्दीनामिकायां पुरि समाजगाम। तत्र चाऽमरचरविसरविरचितसमवसरणमध्यमवर्तिनि भगवति धर्मदेशनां विदधति नानाविधयानवाहनसमारूढप्रौढपत्तिपरिगते सिन्धुरस्कन्धमधिष्ठिते छत्रच्छन्ननभःस्थले मागधोद्गीतगुणगणे भेरीभाङ्कारभरिताम्बरतले नरपतौ तथा तद्विधवरवैश्यादिकपुरजने तथा गन्धधूपपटलप्रभृतिपूजापदार्थव्यग्रकरकिङ्करीनिकरपरिगते विविधवसनाभरणरमणीयतरशरीरे नगरनारीनिकरे भगवतो वन्दनार्थं व्रजति सति एकया वृद्धदरिद्रयोषिता जलेन्धनाद्यर्थं बहिर्निर्गतया कश्चिन्नरः पृष्टः क्वाऽयं लोक एकमुखस्त्वरितं याति ? तेनोक्तं जगदेकबान्धवस्य देहिनां जरामरणरोगशोकदौर्गत्यादिदुःखच्छिदुरस्य श्रीमन्महावीरस्य वन्दनपूजनाद्यर्थम्। ततस्तच्छ्रवणात् तस्या भगवति भक्तिरभवत्। अचिन्तयच्च, अहमपि भगवतः पूजार्थं यत्नं करोमि, केवलमहमतिदुर्गता पुण्यरहिता विहितपूजाङ्गवर्जितेति। ततोऽरण्याऽऽदृष्टानि मुधा लभ्यानि सिन्दुवारकुसुमानि स्वयमेव गृहीत्वा भक्तिभरनिर्भराङ्गी 'अहो! धन्या पुण्या कृतार्था

कृतलक्षणा, सुलब्धं मम जन्म, जीवितफलं चाहमवापम्' इति भावनया पुलककण्टकितकाया प्रमोदजलप्लावितकपोला भगवन्तं प्रति प्रयान्ती समवसरणकाननयोरन्तराल एव वृद्धतया क्षीणायुष्कतया च झगिति पञ्चत्वमुपगता। ततः सा विहितपूजाप्रणिधानोल्लसितमानसतया देवत्वमवाप्तवती। ततस्तस्याः कलेवरमवनिपोठलोठितमवलोक्याऽनुकम्पापरीतान्तःकरणो लोको मूर्छितेयमिति मन्यमानोऽम्भसा सिषेच। ततस्तामपरिस्पन्दामवलोक्य लोको भगवन्तं पप्रच्छ, "भगवन्! असौ वृद्धा किं मृतोत जीवतीति ?" भगवांस्तु व्याजहार यथा- "मृताऽसौ देवत्वं चावाप्ता"। ततः पर्याप्तिभावमुपागत्य प्रयुक्तावधिः पूर्वभवानुभूतमवगम्य मद्वन्दनार्थमागतः, स चायं मत्पुरोवर्ती देव इति। ततो भगवदभिहितमिदमनुश्रुत्य समस्तः स समवसरणधरणीगतो जनः परमं विस्मयमगमत्। यथा— "अहो पूजाप्रणिधानमात्रेणापि कथममरतामवाप्तासाविति" ततो भगवान्गम्भीरां धर्मकथामकथयत्, यथा—स्तोकोऽपि शुभाध्यवसायो विशिष्टगुणपात्रविषयो महाफलो भवति। यतः।—

"इक्कंपि उदगबिन्दु, जह पक्खित्तं महासमुद्दंमि।
जाए अक्खयमेवं, पूयावि जिणेसु विन्नेया॥
उत्तमगुणबहुमाणो, पयमुत्तमसत्तमज्झयारंमि।
उत्तमधम्मपसिद्धो, पूयाए जिणवरिंदाणं॥

[पूजा-पञ्चा० गा० ४७-४८] इति।

ततो भगवांस्तत्सम्बन्धिनं भाविभवव्यतिकरमकथयत्। यथा— अयं दुर्गतनारीजीवो देवसुखान्यनुभूय ततश्च्युतः सन् कनकपुरे नगरे कनकध्वजो नाम नृपो भविष्यति। स च कदाचित्प्राज्यं राज्यसुखमनुभवन् मण्डूकं सर्पेण, सर्पं कुररेण, कुररमजगरेण, तमपि महाहिना ग्रस्यमानमवलोक्य भावयिष्यति, यथा—"एते मण्डूकादयः परस्परं ग्रसमाना महाहेर्मुखमवशा विशन्ति, एवमेतेऽपि जना बलवन्तो दुर्बलान् यथाबलं बाधयन्तो यमराजमुखं विशन्ति" इति भावयंश्च प्रत्येकबुद्धो भविष्यति। ततो राज्यसम्पदमवधूय श्रमणत्वमुपगम्य देवत्वमवाप्स्यति। एवं भवपरम्परयाऽयोध्याया नगर्याः शक्रावतारनाम्नि चैत्ये केवलश्रियमवाप्य सेत्स्यति" इति गाथार्थः॥ ६॥

यतनां चात्र स्नानपूजादिगतामित्थमादिशन्ति—

"भूमीपेहणजल-च्छाणणाइ जयणा उ होइ न्हाणादौ।
एत्तो विसुद्धभावो, अणुहवसिद्धोच्चिअ बुहाणं"॥

तथा—

"एसो चेव इहं विहि-विसेसओ सव्वमेव जत्तेणं।
जह रेहंति तह सम्मं, कायव्वमणण्णचिट्ठेणं॥
वत्थेण बंधिऊणं, णासं अहवा जहा समाहीए।
वज्जेयव्वं तु तहा, देहम्मि वि कंडुयणमाइ॥"

[पूजापञ्चाशके गा. ११-१९-२०]॥ इत्यादि।

नन्वेवं विध्यंशेऽशुद्धो भक्त्यंशे च शुद्धो योगः प्राप्तः, तथा च कथं न तत एकविधकर्मबन्धः? न च मिश्रं कर्म शास्त्र प्रोक्तं येन मिश्रात्ततो मिश्रं कर्म बध्येतेत्याशङ्कायामाह—

सुद्धासुद्धो जोगो, एसो ववहारदंसणाभिमओ।
णिच्छ्यणओ उ णिच्छई, जोगज्झवसाणमिस्सत्तं ।। ७ ।।

टीका—एष दुर्गतनारीसदृशानां जीवानां विधिवैधुर्येऽपि भक्तिकालीनो जिनपूजायोगः अशुद्धदानादिवच्छुद्धाशुद्धः=आंशिकशुद्ध्यशुद्धिवान् व्यवहारदर्शनस्य=व्यवहारनयस्य अभिमतः। ततश्च वाग्व्यवहारमात्रसिद्धेर्नान्यत्फलम्। निश्चयनयस्तु योगा(गेन)ध्यवसायस्थानानां मिश्रत्वं नेच्छति, अशुभरूपाणां शुभरूपाणां च शास्त्रे प्रतिपादनात् तृतीयराशेरकथनादिति स्पष्टं **महाभाष्ये**।

ननु(न च)समूहालम्बनोपयोगरूपस्याध्यवसायस्य सम्भवात् कथं तदप्रतिपादनमिति वाच्यम्, समूहालम्बनज्ञानस्य विशेषणीयत्वाद्, विध्यौपयिकस्य विशिष्टोपयोगस्यैवमधिकृतत्वादिति युक्तमुत्पश्यामः। तथा चाविध्यंशे उत्कटत्वेऽशुद्ध एव, भक्त्यंशे पुनरुत्कटत्वे शुद्ध एव योग इत्येतन्मते एकस्माद्योगादेकदैक एव बन्धः बन्धकालस्य प्रदीर्घत्वात् परिणामपरावृत्त्या च मिश्रत्वं भावनीयम्।

एकधारारूढे तु भक्तिभावेऽविधिदोषोऽपि निरनुबन्धतया द्रव्यरूपतामश्नुवंस्तत्र भग्न इवावतिष्ठते। एकधारारूढेऽविधि-

भावेऽप्यविधिभक्तिपर्यवसायिनि विधिपक्षादूषकतामप्यसहमाने भक्तिभावस ?स्य) तथा अविधियुतस्य विषयेऽप्यर्चनादेर्भावस्तवाहेतुत्वेन न द्रव्यस्तवत्वमिति प्रतिपादनादिति विवेचकाः॥७॥

ननु किमित्येवमविधियुतभक्तिकर्मणो व्यवहारतो निश्चयतो वा बन्धप्रदीर्घकालापेक्षया मिश्रत्वमुच्यते, यावता द्रव्यहिंसयैव जलपुष्पादिजीवोपमर्दरूपया मिश्रत्वमुच्यताम्, उत्तरकालिकचैत्यवन्दनादिभावस्तवेन तद्दोषापनयनात्कूपदृष्टान्तोपपत्तेः ? इत्याशङ्कायामाह—

जइ (अ) विहिजुयपूयाए, दुट्ठत्तं दव्वमित्तहिंसाए ।
तो आहारविहारप्पमुहं साहूण किमदुट्ठं ॥ ८ ॥

टीका—यदि (द्य) विधियुतपूजायां = विधियुतभक्तिकर्मणि, द्रव्यमात्रहिंसया दुष्टत्वं स्यात्, 'तो' त्ति = तर्हि-साधूनामाहारविहारप्रमुखं किमदुष्टमुच्यते ? तदपि दुष्टमेव वक्तुमुचितम्, तत्रापि द्रव्यहिंसादोषस्यावर्जनीयत्वात् । यतनया तत्र न दोष इति चेत् ? अत्रापि किं न तथा ! जिनपूजादौ द्रव्यहिंसाया असदारम्भप्रवृत्तिनिवृत्तिफलत्वेनाहिंसारूपत्वात् । तदुक्तम्—

"असदारंभपवत्ता, जं च गिही तेण तेसि विण्णेया ।
तण्णिव्वित्तिफलच्चिय, एसा परिभावणीयमिणं ॥ १ ॥"

(पू०पञ्चा० ४३)

व्याख्या—असदारम्भप्रवृत्ताः = प्राण्युपमर्दनहेतुत्वेनाशोभनकृष्यादिव्यापारप्रसक्ताः, यद्यस्माद्धेतोः, चशब्दः समुच्चये,

गृहिणः = गृहस्थाः, तेन हेतुना, तेषां गृहिणां, विज्ञेयाः = ज्ञातव्याः, तन्निवृत्तिफलैव देहगेहादिनिमित्तजीवोपमर्दनरूपाशुभारम्भनिवृत्तिप्रयोजनैव। भवति हि जिनपूजाजनितभावविशुद्धिप्रकर्षेण चारित्रमोहनीयक्षयोपशमसद्भावात्कालेनासदारम्भेभ्यो निवृत्तिः। तथा जिनपूजाप्रवृत्तिकाले चाऽसदारम्भाणामसम्भवात् शुभभावसम्भवाच्च तन्निवृत्तिफलाऽसौ भवतीत्युच्यते। एषा = जिनपूजा, परिभावनीयं = पर्यालोचनीयम्, इदं जिनपूजाया असदारम्भनिवर्तनफलत्वं भवद्भिरपि, येनावबुध्य तथैव प्रतिपद्यते, इति गाथार्थः" इति **पञ्चाशकवृत्तौ**।

'यतनातो न च हिंसा, यस्मादेषैव तन्निवृत्तिफला।
तदधिकनिवृत्तिभावाद्विहितमतोऽदुष्टमेतदिति ॥ १६ ॥"
[षोड० ६]

अत एवाऽऽपेक्षिकाल्पायुष्कताधिकारे "नन्वेवं प्राणातिपातमृषावादावप्रासुकदानं च कर्तव्यतामापन्नमिति चेत्? आपद्यतां नाम भूमिकाविशेषापेक्षया, को दोषः? अत एव यतिधर्माऽशक्तानां द्रव्यस्तवद्वारेण प्राणातिपातादौ प्रवृत्तिः प्रवचने प्रोक्ते" ति **भगवतीवृत्तावुक्तम्**। अत्र यतिधर्माशक्तत्वम् असदारम्भप्रवृत्तत्वम् अधिकारिविशेषणं द्रष्टव्यम्। कूपज्ञातान्यथानुपपत्त्या पूजादिकाले द्रव्यहिंसाजनितं पापमवर्जनीयमेव, आज्ञायोगादाहारविहारादिकं साधूनां न दुष्टमिति चेत्?

अत्रापि परिमितसंसारफलकत्वार्थवादेनानुकम्पादाविवाज्ञायोगः किं न कल्प्यते ? उक्तं हि-संसारप्रतनुताकारणत्वं द्रव्यस्तवस्य, तत्र दानादिचतुष्कतुल्यफलत्वपर्वोर्णनमप्यत्रोपष्टम्भकमेव ॥ ८ ॥

अथ 'द्रव्यस्तवे यावानारम्भस्तावत्पापमि'त्यत्र स्थूलानुपपत्तिमाह—

जावइओ आरंभो, तावइयं दूषणंति गणणाए ।
अप्पत्तं कह जुज्जइ, अप्पपि विसं च मारेइ ॥ ९ ॥

टीका—द्रव्यस्तवे यावानारम्भस्तावद्दूषणमिति गणनायां क्रियमाणायां, ऋजुसूत्रनये प्रतिजीवं भिन्नभिन्नहिंसाऽऽश्रयणादसङ्ख्यजीवविषय आरम्भः एकभगवद्विषया च भक्तिरिति अल्पपापबहुतरनिर्जराकारणत्वं सर्वथाऽनुपपन्नम् । आत्मरूपहिंसाऽहिंसावादिशब्दादिनयमते त्वाह—अल्पमपि विषं च हालाहलं मारयति । आध्यात्मिक आरम्भो यद्यल्पोऽपि स्यात्तदापुण्यानुबन्धिपुण्यप्राप्तिर्न स्यादेव, व्याध्याद्य (?धा) पेक्षया [1]कर्णजीविनामिवाल्परसस्यापि तस्य शुभकर्मविरोधित्वादिति भावः ॥ ९ ॥

सूक्ष्मानुपपत्तिमाह—

"कक्कसवेज्जमसायं बन्धइ पाणाइवायओ जीवो" ।
इय भगवईइ भणियं ता कह पूयाइ सो दोसो ॥ १० ॥

---

१. कर्णजीविना 'नाविकः' बोद्धव्यः ।

टीका—"कर्कशवेदनीयमसातं बध्नाति प्राणातिपाततो जीवः" इति भणितं भगवत्यां तत्कथं पूजायां=भगवच्चरणार्चायां स प्राणातिपाताख्यो दोषः अल्पोऽपि हि ? तस्मिन् सति कर्कशवेदनीयं कर्म बध्येताऽसातवेदनीयं च, इष्यते च भगवत्पूजया कर्कशवेदनीयकर्माऽबन्धः स्वल्पसातवेदनीयबन्धश्चेति विपरीतमापन्नमायुष्मतः ॥ १० ॥

तस्मादयमारम्भोऽप्यनारम्भ एव श्रद्धेय इत्याह—

आरम्भो वि हु एसो हंदि अणारम्भओत्ति णायव्वो ।
भगवईए भणिअं जमकक्कसवेयणिज्जं तु ॥ ११ ॥

टीका—आरम्भोऽप्येष द्रव्यस्तवभावो, हंदीत्यामन्त्रणे, अनारम्भ इति ज्ञातव्यः, असदारम्भनिवृत्त्यंशप्राधान्यात् । यद्=यस्मादकर्कशवेदनीयकर्म वधविरत्यैव बध्यत इति भणितं भगवत्याम् । उपलक्षणमिदं सातवेदनीयबन्धस्य ।

अत्रालापकायाम्—'अत्थि णं भंते ! जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? हंता अत्थि । कहण्णं भंते ! जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? गोयमा ! पाणाइवाएणं जाव मिच्छादंसणसल्लेणं, एवं खलु गो० जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति । अत्थि णं भंते ! णेरइयाणं कक्कस० एवं चेव, एवं जाव वेमाणिआणं । अत्थि णं भंते ! जीवाणं अकक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? हंता अत्थि । कहण्णं भंते ! जीवाणं अकक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ? गो०

पाणाइवायवेरमणेणं जाव परिग्गहवेरमणेणं, कोहविवेगेणं जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगेणं। एवं खलु गोयमा ! जीवाणं अकक्कसवेयणिज्जं कम्मं कज्जइ। अत्थि णं भंते ! णेरइआणं अकक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जंति ! णो इणट्ठे समट्ठे। एवं जाव वेमाणियाणं णवरं मणुस्साणं जहा जीवाणं। अत्थि णं भंते ! जीवाऽणं[1] सातत्त्वेदणिज्जा कम्मा कज्जंति ?.हंता अत्थि कहण्णं भंते ! जीवाणं सातावेदणिज्जा कम्मा कज्जंति ? गो० पाणाणुकंपयाए, भू० जी० सताणुकंपयाए। बहूणं पाणाणं[2] जाव सत्ताणं अदुक्खणयाए, असोअणयाए, अजूरणयाए, अतिप्पणयाए [3]अपोडणयाए अपरियावणयाए एवं खलु गो० जीवाणं सातावेदणिज्जा कम्मा कज्जंति। एवं णेरइआण वि एवं जाव वेमाणिआणं। अत्थि णं भंते ! जीवाणं अस्सायावेअणिज्जा कम्मा कज्जंति? हंता अत्थि। कहण्णं भंते ! जीवाणं अस्सायावेअणिज्जा कम्मा कज्जंति? गो० परदुक्खणयाए, परसोअणयाए, परजूरणयाए, परतिप्पणयाए,[4] परपरितावणयाए, बहूणं पाणाणं[5] जाव सत्ताणं दुक्खणयाए जाव परितावणयाए एवं खलु गो० जीवाणं अस्सायावेअणिज्जा कम्मा कज्जंति। एवं णेरइआण वि जाव वेमाणियाणं॥" [भग० श०, उ० ६]

कर्कशरौद्रदुःखैर्वेद्यन्ते यानि तानि कर्कशवेदनीयानि। स्कन्दकाऽऽचार्यसाधूनामिव। अकर्कशेन सुखेन वेद्यन्ते यानि

---

१. सातावेय० इत्यपि पाठः। २. पाणाणं-भूयाणं जीवाणं। ३. अपरियट्टणाए। ४. परपिट्टणाह। ५. भूयाणं जीवाणं॥

तान्यकर्कशवेदनीयानि भरतादीनामिव। दुःखस्य करणं दुःखनं तद् (न) विद्यते यस्य तद्भावोऽदुःखनता तया। एतदेव प्रपञ्च्यते-असोयणयाए त्ति दैन्यानुत्पादेन, अजूरणयाए—शरीरापचयकारि-शोकानुत्पादनेन, 'अतिप्पणयाए त्ति अश्रुलालादिक्षरणकारिशोकानुत्पादनेन; अपिट्टणयाएत्ति यष्ट्यादिपीडनपरिहारेण, अपरितावणयाए शरीरपीडानुत्पादनेनेति वृत्तिः।

वस्तुतो अनिवर्त्तनीयाशुभानुबन्धं कर्कशवेदनीयम्, अतादृशमकर्कशवेदनीयम्। वैमानिकादिषु तन्निषेधश्च प्रौढिवादः विशिष्टविरतिपरिणामजनिताऽशुभानुबन्धापनयापेक्षया। अन्यथा मिथ्यादर्शनशल्यविरमणस्याऽपि तत्र नैष्फल्यापत्तेः; सर्वसंवरस्य च शैलेश्यामेव सम्भवादिति द्रष्टव्यम्।

एतेन "देवेष्वकर्कशवेदनीयकर्मकरणनिषेधादेव द्रव्यस्तवस्य न तद्धेतुत्वमिति" दुर्वादिमतमपास्तं, 'ज्ञेया सकामा यमिनामि' (योगशास्त्रे)त्यादिवदीदृश-प्रौढिवादानामुत्कृष्ट- निषेधपरत्वादन्यथा तदीयभगवद्वन्दनगुणोत्कीर्त्तनादीनामप्यतादृशत्वाऽऽपत्तेरिति विभावनीयं सुधीभिः॥ ११॥

ननु द्रव्यस्तवे भक्तिजन्यसातावेद्यबन्धेन विरुध्यन्नसातबन्धो मा भूत्, पृथिव्याद्युपमर्दात् ज्ञानावरणीयादिबन्धहेतुत्वादेव तस्य हिंसात्वमक्षतमित्याशङ्कायामाह—

धुवबन्धिपावहेउत्तणं ण दव्वत्थयंमि हिंसाए।
धुवबन्धा जमसज्झा, तत्ते इयरेयरासयया॥ १२॥

टीका—ध्रुवबन्धिपापस्य ज्ञानावरणादिप्रकृतिकदम्बक-रूपस्य हेतुत्वं न द्रव्यस्तवीयहिंसायां वक्तुं युक्तम्। यद्=यस्मात् ध्रुवबन्धा असाध्याः। प्रक्रमाद् द्रव्यस्तवभाविहिंसायाः सामान्यहेतुत्वसद्भावे ह्यवश्यंसम्भविबन्धाः। अत एव यत्र गुणस्थाने तासां व्यवच्छेदस्ततोऽर्वाक् सततबन्ध एवेति सादि-सान्तादिभङ्गग्रन्थे व्यवस्थितम्।

अथाऽसातप्रकृतित्वावच्छिन्न इव पापप्रकृतित्वावच्छिन्नेऽपि हिंसाया हेतुत्वस्य शास्त्रे व्यवस्थितत्वात् "यत्सामान्ये यत्सा-मान्यं हेतुस्तद्विशेषे तद्विशेष" इति न्यायात् द्रव्यस्तवस्थलोय-हिंसाया ज्ञानावरणोयादि-प्रकृतिविशेषे हेतुत्वम्, भक्तिरा-गोपनीयमानप्रकृतिविशेषेषु बहुभागपाताच्च तत्राऽल्पतरभागोप निपातेनाल्पत्वमिति चेत्? तत्राह-तत्त्वे=द्रव्यस्थलीयहिंसायाः ध्रुवबन्धिपापप्रकृतिविशेषहेतुत्वे इतरेतराश्रयता = अन्यो-न्याश्रयदोषः। द्रव्यस्तवोयद्रव्यहिंसाया भाव[स्तव]हिंसात्व-सिद्धौ उक्तहेतुत्वसिद्धौ उक्तहेतुत्वसिद्धिः, तत्सिद्धौ च भाव-हिंसात्वमिति। द्रव्यहिंसा त्वाऽऽसयोगिकेवलिनमवर्जनीया एवंविधे चार्थसमाजसिद्धे चार्थे नियतोक्तहेतुत्वाश्रयणे पौषधादावतिप्रसङ्गस्तदाप्यल्पज्ञानावरणीयादिबन्धानुपरमादि-ति दिक्॥

अत्रेयं ध्रुवबन्धादिप्रक्रिया—निजहेतुसद्भावे यासामवश्यं भावी बन्धस्ता ध्रुवबन्धिन्यस्ताश्च वर्णचतुष्कं, तैजसं, कार्म-णमगुरुलघु, निर्माणोपघातभयकुत्सामिथ्यात्वं, कषायाः ज्ञाना-

वरणपञ्चकं, दर्शनावरणनवकं, विघ्नपञ्चकमिति सप्तचत्वारिंशत्। यासां च निजहेतुसद्भावेऽपि नावश्यम्भावी बन्धस्ता अध्रुवबन्धिन्यस्ताश्चोदारिकवैक्रियाहारकशरीराणि, तदुपाङ्गानि त्रीणि, संहननषट्कं, संस्थानषट्कं, गतिचतुष्कं, खगतिद्विकमानुपूर्वीचतुष्टयं, जिननामोच्छ्वासनामोद्योतनामाऽऽतपनामपराघातनाम, त्रसदशकं, स्थावरदशकं, गोत्रद्विकं, वेदनीयद्विकं, हास्यादियुगलद्वयं, जातिपञ्चकं, वेदत्रयमायुश्चतुष्टयमिति त्रिसप्ततिः। एतासां निजहेतुसद्भावेऽप्यवश्यंबन्धाभावात्।

तथाहि—पराघातोच्छ्वासनाम्नोः पर्याप्तनाम्नैव सह बन्धो नाऽपर्याप्तनाम्नाऽतोऽध्रुवबन्धित्वम्। आतपं पुनरेकेन्द्रियप्रायोग्यप्रकृतिसहचरितमेव बध्यते नान्यदा। उद्योतं तु तिर्यग्गतिप्रायोग्यबन्धिनैव सह। आहारकद्विकजिननाम्नी अपि यथाक्रमं संयमसम्यक्त्वप्रत्ययेनैव बध्येते नान्यदेत्यध्रुवबन्धित्वम्। शेषशरीरादिषट्षष्टिप्रकृतीनां सविपक्षत्वान्निजहेतुसद्भावेऽपि नाऽवश्यं बन्ध इति तथात्वं सुप्रतीतम्।

तत्र ध्रुवबन्धिनीषु भङ्गत्रयम्, अनाद्यनन्तो बन्धः, अनादिसान्तः, सादिसान्तश्च। तत्र प्रथमभङ्गकः सर्वासामपि तासामभव्याश्रितः, तद्बन्धस्यानाद्यनन्तत्वादिति। द्वितीयभङ्गकस्तु ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्कान्तराय-पञ्चकलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनाम्, अनादिकालात् सन्तानभावे प्रवृत्तस्य बन्धस्य सूक्ष्मसम्परायचरमसमये यदा व्यवच्छेदः तदा। आसामेव चतु-

दशप्रकृतीनामुपशान्तमोहे यदाऽबन्धकत्वमासाद्याऽऽयुःक्षयेणाद्धाक्षयेण वा प्रतिपतितः सन् पुनर्बन्धेन सादिबन्धं विधाय भूयोऽपि सूक्ष्मसम्परायचरमसमये यदा बन्धविच्छेदं विधत्ते तदा तृतीयः। संज्वलनकषायचतुष्कस्य तु सदैव प्रवृत्तबन्धभावस्य यदाऽनिवृत्तिबादरादिर्बन्धविच्छेदं विधत्ते तदा द्वितीयः। ततः प्रतिपतितस्य पुनर्बन्धेन संज्वलनबन्धं सादिं कृत्वा कालान्तरेऽनिवृत्तिबादरादिभावप्राप्तौ तद्बन्धविच्छेदसमये तृतीयः। निद्राप्रचलातैजस-कार्मण- वर्णचतुष्काऽगुरुलघूपघातनिर्माणभय-जुगुप्सास्वरूपाणां त्रयोदशप्रकृतीनामनादिकालादनादिबन्धं विधाय यदाऽपूर्वकरणाद्धायां यथास्थानं बन्धोपरमं करोति तदा द्वितीयो भङ्गः। यदा तु ततः प्रतिपतितस्य पुनर्बन्धेन सादित्वमासादयन् बन्धः कालान्तरेऽपूर्वकरणमारूढस्य निवर्त्तते तदा तृतीयः। चतुर्णां प्रत्याख्यानावरणानां बन्धो देशविरतगुणस्थानकं यावदनादिस्ततः प्रमत्तादौ बन्धोपरमात् सान्त इति द्वितीयः। प्रतिपतितबन्धापेक्षया तृतीयः। अप्रत्याख्यानावरणानां त्वविरतसम्यग्दृष्टिं यावदनादिबन्धं कृत्वा देशविरतादावबन्धकत्वसमये द्वितीयः। प्रतिपातापेक्षया तृतीयः। मिथ्यात्वस्त्यानर्द्धित्रिकानन्तानुबन्धिनां तु मिथ्यादृष्टिरनादिबन्धको यदा सम्यक्त्वावाप्तौ बन्धोपरमं करोति तदा द्वितीयो भङ्गः। पुनर्मिथ्यात्वे गत्वा तान् बद्ध्वा यदा भूयोऽपि सम्यक्त्वलाभेन बध्नाति तदा तृतीयः। इत्येवं ध्रुवबन्धिनीनां भङ्गत्रयम्। साद्यनन्तभङ्गकस्तु विरोधादेवानुद्भाव्यः। अध्रुवबन्धिनीनां

त्वध्रुवबन्धित्वादेव सादिसान्तलक्षण एक एव भङ्गो लभ्यते। अधिक्रमस्मत्कृत 'कर्मप्रकृतिवृत्त्या' देरवसेयम् ॥

प्रणिधानप्रधाने तु चैत्यवन्दनेन तदपनीयते। अत एव प्रणिधानाद्याशयराहित्यात् द्रव्यक्रियारूपत्वेन पूजाया द्रव्यस्तवत्वं इत्यत्राह—"दव्वथओ पुप्फाईण उ पणिहाणाइ विरहओ चेव, पणिहाणाई अन्ते भिण्णं पूव्वि तु सामण्णं। दव्वथउ पुप्फाई सन्तगुणकित्तणा भावे" इति निर्युक्तिवचनाद् द्रव्येण पुष्पादिना स्तवो द्रव्यस्तव इति व्युत्पत्तिर्जिनपूजाया द्रव्यस्तवत्वमुच्यते। गुणवत्तया ज्ञानजनकः शब्द इत्यत्र वर्णध्वनिसाधारणं ताल्वोष्ठपुटादिजन्यव्यापारत्वं शब्दत्वमिति जन्यान्तपरिहारेण व्यापारमात्रस्यैव ग्रहणौचित्यात्। आलङ्कारिकमते चेष्टादिव्यापारस्य व्यञ्जकस्य ग्रहणावश्यकत्वेनोक्तपरिहारस्यावश्यकत्वाच्च। न तु प्रणिधानादिविरहादेव द्रव्यस्तवत्वं, तथा सति तुच्छत्वेनाऽप्राधान्यरूपद्रव्यपदार्थत्वप्रसङ्गात्।

तदुक्तं षोडशके—

"प्रणिधि-प्रवृत्ति-विघ्नजय-सिद्धिविनियोग-भेदतः प्रायः।
धर्मज्ञैराख्यातः, शुभाशयः पञ्चधाऽत्र विधौ ॥ १ ॥
प्रणिधानं तत् समये, स्थितिमत्तदधः कृपानुगं चैव।
निरवद्यवस्तुविषयं, परार्थनिष्पत्तिसरं च ॥ २ ॥
तत्रैव तु प्रवृत्तिः शुभसारोपायसङ्गतात्यन्तम्।
अधिकृतयत्नातिशयादौत्सुक्यविवर्जिता चैव ॥ ३ ॥

विघ्नजयस्त्रिविधः खलु, विज्ञेयो हीनमध्यमोत्कृष्टः ।
मार्ग इह कण्टक ज्वर-मोहजयसमः प्रवृत्तिफलः ॥ ४ ॥

सिद्धिस्तत्तद्धर्मस्थानावाप्तिरिह तात्विकी ज्ञेया ।
अधिके विनयादियुता, हीने च दयादिगुणसारा ॥ ५ ॥

सिद्धेश्चोत्तरकार्यं, विनियोगोऽवन्ध्यमेतदेतस्मिन् ।
सत्यन्वयसम्पत्त्या, सुन्दरमिति तत्परं यावत् ॥ ६ ॥

आशयभेदा एते, सर्वेऽपि हि तत्त्वतोऽनुमन्तव्याः ।
भावोऽयमनेन विना, चेष्टा द्रव्यक्रिया तुच्छा" ॥७॥ इति ॥

न च सर्वापि जिनपूजाऽप्राधान्येनैव द्रव्यरूपा, अपूर्वत्वप्रतिसन्धानविस्मयभवभयादिवृद्धिभावाऽभावाभ्यां द्रव्यभावेतरविशेषस्य तत्र तत्र प्रतिपादनात् ॥

यत्तु प्रणिधानादि अन्ते=चैत्यवन्दनान्ते प्रोक्तं, तद्भिन्नं-विशिष्टतरं, पूर्वं तु सामान्यं, सर्वक्रियासामान्ये भावत्वाऽऽपादकमिति भावः।

कथमन्ते प्रणिधानादिभिन्नमिति चेदत्राहुः —

'एयस्स समत्तीए कुसलं पणिहाणमो उ कायव्वं । एत्तो पवित्तिविग्घजयसिद्धि तहय त्थिरीकरणं-" ।(पू.पं० २९) एतस्य चैत्यवन्दनस्य समाप्तौ कुशलं शुभं, प्रणिधानं=प्रार्थनागतमेकाग्र्यम्, उ इति निपातः पादपूरणे, कर्त्तव्यं=विधेयं, यस्मादितः

प्रवृत्तिः=सद्धर्मव्यापारेषु प्रवर्त्तनं, जातमनोरथानां यथाशक्ति तदुपाये प्रवृत्तेः। विघ्नजयो मोक्षपथप्रवृत्तिप्रत्यूहस्य जघन्यमध्यमोत्कृष्टस्याऽशुभभावरूपस्य प्रणिधानजनितशुभभावान्तरेणाभिभवात्। तथा सिद्धिर्विघ्नजयात् प्रस्तुतधर्मव्यापाराणां निष्पत्तिः। तथैव च स्थिरीकरणं=स्वगतपरमधर्मव्यापाराणां स्थिरत्वाधानं, परयोजनाध्यवसायेनाऽनुबन्धाऽविच्छेद इति यावत्।

"एत्तो च्चिय ण णियाणं, पणिहाणं बोहिपत्थणासरिसं। सुहभावहेउभावा णेयं इहरा पवित्ती य॥" (पू० पं० ३०), इत एव=कुशलप्रवृत्त्यादिहेतुत्वादेव, बोधिप्रार्थनाऽऽरोग्यबोधिलाभसमाधिवरप्रार्थना। इतरथा निदानत्वेऽप्रवृत्तिरन्त्यप्रणिधाने स्यात्, सा चाऽनिष्टा।

"एवं तु इट्ठसिद्धि दव्वपवित्ती उ अण्णहा णियमा। तम्हा अविरुद्धमिणं णेयममत्थंतरे उचिए॥" (पू० पं० ३१) एवं पुनः प्रणिधानप्रवृत्ताविष्टसिद्धिः, प्रणिधानयुक्तचैत्यवन्दनस्य भावानुष्ठानत्वेन सकलकल्याणकारित्वात्। द्रव्यप्रवृत्तिस्त्वन्यथा=प्रणिधानं विना नियमात्, तस्माद्धेतोरेतत्प्रणिधानमविरुद्धम्, अवस्थान्तर अप्राप्तप्रार्थनीयगुणावस्थायां, तच्च 'जयवीअराए'-त्यादि। न चेदं निदानं, मोक्षाङ्गप्रार्थनात्वाद् बोधिप्रार्थनावत्। तीर्थंकरत्वप्रार्थना चौदयिकभावांशे निदानं, छत्रचामरादि—विभूतिप्रार्थनाया भवप्रार्थनारूपत्वात्, न तु क्षायिकभावांशे,

तत्र तीर्थकरत्वोपलक्षितकेवलज्ञानादेरेव काम्यत्वात्तस्य च साक्षान्मोक्षाङ्गत्वात् ।

आह च "मोक्खंगपत्थणा इय न नियाणं तदुचियस्स विण्णेयं । सुत्ताणुमईओ जह बोहीए पत्थणा माणं ॥" (पू० पं० ३६), इय=एषा "जयवीयराए"त्यादिका, तदुचितस्य= प्रणिधानोचितस्य, प्रमत्तसंयतान्तस्य गुणस्थानिन इत्यर्थः । सूत्रासुमतेः, साभिष्वङ्गस्य तस्य निरभिष्वङ्गताहेतुत्वेन सूत्रे प्रणिधानाऽभिधानात्, यथा बोधेः प्रार्थना मानं=निदानत्वाऽभावसाधकमनुमानं, दृष्टान्तावयवेऽनुमानत्वोक्तिरूपत्वात् ।

"एवं च दसाईसुं तित्थयरंमि वि णियाणपडिसेहो । जुत्तो भवपडिबद्धं साभिस्संगं तयं जेणं ॥' (पू०पं० ३७), भवप्रतिबद्धं 'भव भ्रमणले(तो)ऽप्यहं तीर्थकरो भूयासमि'ति विकल्पेन संसार-प्रार्थनानुप्रविष्टं साभिष्वङ्गं रागोपेतं, 'तयं' ति तकत्तीर्थ-करत्वम् ।

वस्तुतः औदयिकभावप्रकारत्वाऽवच्छिन्नतीर्थकरभव-नेच्छाया एव निदानं (नत्वं), तेन तीव्रसंवेगवतः 'कतिपयभव-भ्रमणतोऽप्यहं सिद्धो भूयासमि'त्यस्येवोक्तसङ्कल्पस्य न निदा-नत्वमित्युक्तावपि न क्षतिः । तीर्थकरत्वविभूतेरप्यकाम्यत्व-मधिकृत्योक्तमन्यैरपि 'देवागमनभोयानचामरादिविभूतयः । मायाविष्वपि दृश्यन्ते नातस्त्वमसि नो महानि" ॥ ति (आप्त० मी० १)

जं पुण णिरभिस्संगं धम्मा एसो अणेगसत्तहिओ ।
णिरूवमसुहसंजणओ अउव्वचिंतामणीकप्पो ॥१॥

तो एयाणुट्ठाणं हियमणु-(ह) वहयं पहाणभावस्स ।
तेसि पवित्तिसरूवं अत्थावत्तीइ तमदुट्ठं ॥२॥

(पृ० पं० ३८-३९) यत्पुनस्तीर्थंकरत्वप्रार्थनं निरभिष्वङ्गं तददुष्टमिति सम्बन्धः ॥ यथा धर्मात्कुशलानुष्ठानादेव तीर्थंकरो भवतीति गम्यम् । किम्भूतः ? अनेकसत्त्व हितः निरुपमसुखसञ्जननः, अपूर्वचिन्तामणिकल्पः । तत्तस्मादेतत्तीर्थंकरानुष्ठानं धर्मदेशनादि-हितं पथ्यमनुपहतम-प्रतिघातं इति गम्यः । इति प्रधान(ग)भावस्य एवम्भूतसुन्दरा-ध्यवसायस्य, तस्मिन् धर्मदेशनादौ जिनानुष्ठाने प्रवृत्तिस्वरूपं = प्रवर्त्तनस्वभावं, अर्थापत्त्या न्यायतः साभिष्वङ्गस्य तीर्थंकरत्व-प्रार्थनस्य दुष्टत्वान्यथानुपपत्त्या निरभिष्वङ्गं तददुष्टमिति न्यायप्राप्तम् । न च वैयधिकरण्यं, पुत्रस्य ब्राह्मणत्वाऽन्यथानु-पपत्त्या पित्रोर्ब्राह्मणत्वं न्याय्यमितिवदुपपत्तिरिति भावः ।

उभयभावोपरागविनिर्मुक्ततीर्थंकरत्वप्रार्थना किं रूपेति चेत् ? औदयिकभावप्रार्थनाविशिष्टा निदानं, क्षायिकभावप्रार्थ-नाविशिष्टा चाऽनिदानम् । वैशिष्ट्यं सामानाधिकरण्य-तत्तद्व्यव-धानाभावकूटसम्बन्धाभ्याम् । समूहालम्बनेच्छायां तु माना-भावो, भावे वाऽऽस्तां निदानत्वाऽनिदानत्वे अव्याप्यवृत्ति-

जातो, इत्यादि प्रमाणार्णवसम्प्लवव्यसनिनां गोचरः पन्थाः ।

तदेवमन्ते स्तवफलप्रार्थनारूपं प्रणिधानं भिन्नं, पूर्वं तु क्रियमाणस्तवोपयोगरूपं भिन्नमित्यनुपयोगरूपत्वेन द्रव्यस्तवे नाऽवद्यशङ्का विधेयेति स्थितम् ॥

॥ सम्पूर्ण ॥

सम्पादितं संशोधितं च मुनियशोविजयेन । वि सं० २०२४ ।

बालकेश्वरमण्डनश्रीपार्श्वनाथाय नमः

महोपाध्याय श्रीमद् यशोविजयजी विरचित

कायस्थितिस्तवन

ढाल—१

समरी सरसति माया ए प्रणमी सदगुरु पाया ए
राया ए सेत्तुंजगिरिने वीनवुं ए. १

केवल कमला कंतो ए आदीसर भगवंतो ए
तंतो ए वात कहुं सवि मूलथी ए. २

तात आगलि जिम बालक मुझ आगलि जगपालक
टालक वात करंतो नवि करुं ए. ३

भव भमतां जे दुख लह्यां ते मइं नवि जाइं कह्यां
जे सह्यां ते कहतां हियडुं थरहरइ ए ४

तुम्हे सवि जाणो बाप ए शोधि दिउ हिवइं आप ए
पाप ए सघलां माहरां टालिइ ए. ५

स्युं तुम्ह करतां हुइ नही अंधकार व्यापित मही
ते सही रविकिरणे हुइ ऊजली ए. ६

जो तारो तो तारो ए वीनतडी अवधारो ए
लारो ए अवरतणी हुं नवि लिउं ए. ७

बाहुबलिनइं बहिन मोकली भरत आरिसा यरि वली
केवली कीधा अठावन सुत तथा ए. ८

गज खंधइं मरुदेवा ए मोकल्यां सिवसुख लेवा ए
देवा ए मुझनइं अजर ते सइकरो ए. ९

माहरां ताहरां हुं नही सहुं आडो मांडी नइरहुं
जे कहुं ते सघलुं प्रभु सांसहो ए. १०

छोरू छुं भांलो कालो ए जे मांगु ते आलो ए
झालो ए साहिब बांहि मयालुआ ए. ११
जण्या तेह ज नहीं बेटा ए मान्या ते झालइ फेटा ए
मोटा ए माहरूं ताहरू न करी
सकइं ए १२
चरण चाकरी नवि त्यजुं शिव सुख प्रापति ताइं भजुं
इम सजुं भगति सुख 'जस' गुण दिओ ए

ढाल—२ (राग केदारो)

इम निश्चयनय सांभलो जी—ए देसी

आदि अनादि निगोदमां रे अव्यवहारि निवास,
पुद्गल मइं परावर्तिया रे अनंत अनंत अभ्यास
सोभागी जिन ! वीनतडी अवधारी.(ए आंचली)
समक आहार मोहारत्यां रे समबलि श्वास उश्वास,

एक शरोर अनंतनइं रे वसवुं ते संकटवास. सो० २
जनम मरण मइं पूरिया रे सास उसास इक मांहि,
सतर अधिक खुड्डगभवे रे वीसामो नहि क्यांहि. सो० ३
अव्यवहारिथी निकलो रे पामो रासि व्यवहार,
तिरिय असन्नि एगिंदिया जी वसइ क्लीब प्रकार. सो० ४
उत्कृष्टा पुद्गल भमिउंजी आवलि भाग असंख,
सूक्ष्मपणइ उसप्पिणी जी लोकपएस असंख. सो० ५
प्रत्येकइं पणि सुहुममांजी तिम ज अवंतर संख,
बायर वणसईजी अंगुल भाग असंख. सो० ६
परावर्त्त पुद्गल अढीजो मइं जु निगोदइं कीध,
बायर चउक निगोअमां जी वण पत्तेय प्रसिद्ध. सो० ७
हूं भमिओ सागरतणे जी, सत्तरि कोडाकोडि,
संख्यात वास सहस वलो जी, बि ति चउरिंद जोडि. सो० ८
पज बायर एगिंदिइं जी, भू जल अनिल परित्त,
तिम ज कायस्थिति मइं करो जी, भवसंकलत विचित्त. सो० ९
बायर पज्ज अगनि वलो जी, बि ति चउरिंदो मांहि,
दिवस वरस दिन मास ते जी, भमत निरंतर त्यांहि. सो० १०
संख्यात वरस अधिक त्रसइं जी, सहस सागर वलि दोइ,
पंचेंद्रियमांहि अमरनुं जी, सहस अधिक एक होइ. सो० ११
अयर तितीस सुर नारको जी, जघन्य सहस दस वास,
सय पुहुत्त नर सन्नीमां जी, अयर अधिक सुप्रकास. सो० १२

गर्भज तिरि नर सांम (सम?) हुइ जी, पूर्वकोडि तिग पल्ल,
ते आउखइ जाइ युगलिमां जो, आठमी वार अवल्ल. सो० १३
इत्थि दशाधिक पल्य सो जी, पूर्व कोडि पुहुत्त,
छठइ आठमइ ईशानमां जी, अपरिगृहता जुत्त. सो० १४
जघन्य समयथो क्लीबमां जी, हुइ अवेदक निज वेद,
वेदी सुरलोकई जतां जी, सेस अंतमुहुत्त भेद. सो० १५
लब्धि अपर्याप्ततणी जी, उत्कृष्टी पणि एह,
थूल णंत पज सुहुममां जो, एहमां नहीं संदेह. सो० १६
इम कायस्थितिमां भभिओ जी, ते वीनविउ तुज्झ,
'जस' प्रभु ए दुख छोडवो जी, जाणो छो सवि गुज्ज. सो० १७

ढाल—३

हवइ कहस्युं जी ए भवथिति जेमइं जोगवी,
संवेधइं जी भवनइं भवमांहि भोगवो,
चउभंगइं जी लहु गुरु परभव तब्भवइं,
चउवीसमइं जी शतकइं जोतां संभवइ.
संभवइ जोतां भगवई सुअ वीर गोअभ संमति,
ए दिखावों तुह्म भुवननायक जेह चावुं चउगति,
सन्नि नर तिरि नरय छक्कइं आठभव एगंतरइं,
भवणवण जोइसिय कप्प दु आठ भव दु जहन फिरइ. १
सग सत्तमिइं एगंतर तिर्यंच ए.

अयर छासट्ठिनइं पूर्वकोडिचउ संच ए,
पूरइ आउखइए पांच जघन्यई त्रिक भम्यो,
नरसातमिइं जातां द्विधा दोइ भव रम्यो.
भव रम्यो सग नर ग्रैवेयकनइं आणय चउकइं तिम वली,
चउणत्तरइं सग तिग जघन्यइं दुह चरमि तिम सांकली,
तिरि मणुअ जुगलिय दुहा दु भवा भवण वण जोइ सुर दुगइं,
दुह दुभव पज्ज असन्नि तिरिओ भवण वण खिति धुरि लगइं २
पज सन्नी रे तिरिय नरइं भव आठ ए,
सहसारंतरइं देव नरक षट पाठ ए,
सत्तमिनो रे तिरियइं षट भव पूर ए
आउ पूरब रे चउमे करोत भूर ए
पूर ए पज संनि नरमांहि छ भव ग्रैवेयक सुरा,
आणयाई चउणुत्तरा चउ चउभवा दु जहन धुरा,
भवण वण जोइस दुकप्पा दुह दुभव भू जल वणइ,
सन्नियर तिरि सन्नि नर अमिआउ तिरि नरमां भणइ. ३
भूजल पवणासिहि मिह वश पुढवीइकइं
पुढवाइ करे वणमां असंख भवे ढुकइ,
पुढवी इकमां विगल विगलमां संखते,
इह परभवमां जघन्य आउखइ भंग ए,
भंगए आउ अजहन्नइ सेस भंग तिगइं भवा,
सव्वत्थ अड दु जहन्न कहिइं तेह पूर्या नव नवा,

पवण सिहि मांहि नरा दुभवा द्विधा कहिइ तेहथी,
नीकल्या जेणि नर न थाइ एहु तिथि बइनइं कथी. ४
इम भमतां जी दीनपणइ गया बहुदिना दुख पाम्यां जी
ते सवि तुझ दर्शन बिना तुझ दीठइ रे नीठइ पापनी राशि रे,
तूं छोडवइ रे जे पडिया भव पासि रे,
भव पासि पडिया मोह नडिया तेहनइ तूं छोडवइ,
सुखसिद्धि बिमणी मुगतिरमणी जोग युगति जोडवइ,
ताहरा गुण प्रभु कहुं केता तं त्रिजग चूडामणी,
दीजिइ हवइ मुझ करी करुणा 'सुजस' ऋद्धि सुहामणी. ५

ढाल—४

चउगतिमां भमतां दुःख पाम्या ते प्रभु कहियइ केतां,
उदयागत आव्यां ते छूटइ कर्मनिकाचित वेतां,
साते नगरे छेदन भेदन वेदन सही अनंत,
उज्जल विउल पगाढ कडुअ अतिचंड दुग्ग पसरंतो. १

भीषम ग्रीषम काल करालित जाल जटाल हुताशमांहि
निमीला लीला हुइ इहां उष्णवेदना,
जास शीतवेदनावाली कालो नारकी जो इहां आवइ,
टाढि गाढि हिमघन पवनइं दुख कणिका न वि पावइ. २

शीत उष्ण वेदन इम इहांथो अमेते गुणी तिहां पामी,
क्षेत्र अन्योन्य जनित वली बीजी करइ जे परमाधामी

निःकुटपूट मांहिथी संडासइ काढी नांखइ भूमि,
देह मिलइ पारापरि दुखियागाढ प्रहारिं घूमइ० ३

वइतरणाइं काहइ चाहइ तरस्यो पीउं पाणी
तातुं तरुउं मुखमांहिं डारइ उच्चारइ इम वाणी,
आल जे दीधां मद्य जे पीधां सोधां फल तस एह,
तप्त पूतली आलिंगावइ ए परदार सनेह ० ४

धायो आयो असिवनमांहिं छाया माया हेत,
छेद्यो भेद्यो पत्र खंड ते धाए खड्ग संकेत,
दंभी कुंभी मांहि युंज्यो भुंज्यो चणक प्रमाण,
धर्यो तिहां जिहां अगनि अनिंधन जलइ सदा जल वाण० ५

संतत्थण अत्थण अघ पाडइ फाडइ तीव्र कुहाडइ,
करवत लेई परवत तनु दारइ मारइ धारइ चाडइ,
नाम अणासिया पावसिआला विकराला तेणइ खाधो,
सांकल बांध्यो वैतालिकगिरि शिखरि चढाव्यो अलाधो० ६

ऊपरिथी पडतां तडफडता वींधइ कुंतनी धारइं,
जोतरीती तप्त लोह रथि बृष परि प्रहरइं कठिन प्रहारइं,
ग्राम नगर पुर घात तणी परि आरत स्वर तिहां उठइ
अशरण दीन अनाथ ते विलवइ धावइ कोइ न पूठइं० ७

छेदी अंग मांस खवरावइ प्रस्तावइं कहइ वाणी,
परभवि वाल्हां मांस हुतां तुज तेहलं फल ए प्राणी,
अच्छिनिमीलण मित्त नहीं सुख दुखनो तिहां नहीं पार,

ते सवि भोगविउं मइ साहिब हुवइ तूं एक आधार, ८

तिरियमांहिं पणि कस अंकुश वध भूख-तृषादि निरोध.
परवशता अविवेक विडंबन माया मद भर क्रोध,
जंगल वास अगास ते ओढण पोढण दिसना भाग,
रोग शोग न वि औषध वषध विरुआ व्यसन विवाग ९

मनुषमांहिं पणि ठाला भूला दुखिया बहुजन दीसइ,
यावजीव क्लेशी कुनिवेशी अन्य सुखिं रद पीसइ,
नीच निभ्रंछन निर्द्धन अयश चारक रोध,
व्यसन आजीविका खंडण भंडन दंड मुंड उपरोध, १०

चिता थकी पणि अधिकी चिंता बिंदु अधिक जे दीठी,
जीवतानइ पणि बालइ टालइ कुण तेहणी कहो चीठी,
तेहमां पडिया बहु दुख नडिया धनपति पणि अवतार,
नरनो पामीआं सुख लहस्यइ बलद वहइ जिम भार ११

देवलोकमांहिं देव विराजइ दिव्याभरण शरीर,
दिव्य ऋद्धि परिवार अनोपम दिव्यशक्ति वडवीर
च्यवन समय ते छोडी जातां तेहोनइ जे दुख होइ,
रिदय न फाटइ जो तेहथी तस वज्र घडिउं तो जोइ १२

क्रोध मान मद माया मच्छर ईर्ष्या लोभ विषाद,
विषयकाकु व्याकुलता संभ्रम हृदय ग्रन्थि उन्माद.
इत्यादिक दोषइ जे दूषित सुर सुख पणि स्यइ लेखइ,
मोहइं मुंझ्या ते सुख देखइ समकित दृष्टो ऊवेखइ. १३

वस्तु गति सुख-दुख दोइ सरिखां कीधां कर्म उपाधि,
चउगतिमां साहिब मइं जाण्यां आण्यां चित्त समाधि;
उत्क्रमि गुण समकितना लहिइ लागो उपशम प्यारो,
देव दयापर ते हवइ दीजइ '**सुजस**' हृदय आधारो. १४

ढाल-५

साहिब सुणिइ रे सेवक बीनती तुं मुझ हृदय आधार,
धरम सामग्री से तुझथी पामिइ ताहरा बहु उपगार. सा० १
ब्रह्मदत्तनइं रे वेशइं द्विजतणो वारो नावइ रे अन्य,
तिम नर भवसइ हार्यो न वि लहइ बीजो वार अपुन्य. सा० २
पासा दिव्य चाणक्यइं पामिया तिणि हरवइ सवि लोक,
दायन आवइ तिहां अन्य तो तिम हार्यो भव फोक. सा० ३
पाथो तिलनो रे खंड छ धानमां नांखी डोसी रे जेम,
फिरि नवि काढइ रे पाथो तेहवो हार्यो नरभव तेम. सा० ४
द्यूतइं हार्या रे जिम जीपइ नही नरभव हार्यो रे तेम,
रतन जे आप्यां रे कृपणसुतइं जगि फिरि ते लहवां रे जेम. सा०५.

मुलदेवइं स्वपनइं नृपता लही कापडिइ गुड यूप,
कापडोनइ फिरि स्वपन ते दोहिलुं नरभव हार्यो ते रूप. सा० ६
राधावेधनुं साधन दोहिलुं नरभव साधन तेम,
बावीस हार्या रे एक ज जीपिओ निर्वृति कन्यासुं प्रेम. सा० ७
देवइं द्रहमां रे पडल पाछां थयां शशि देखी गयो मज्झ,
कुटुंबनइं हेति रे कूरम फिरि वल्या पडलए नरभव गुज्झ. सा० ८
पूरव अंतइं रे जलधिनइं धुंसरुं सम्मिलते पच्छिम अंत,
समिल ले पइसइ रे युग छिद्रइं सयं नरभव लहवो ते तंत. सा० ९
पंचवरण मणि थंभ चूरण करी फूंक्या अणु चढी मेर,
फिरि ते अणुए रे थंभ ते किम हुई एहवो नरभव मेर. सा० १०
इम दृष्टांते रे नरभव दोहिलो दोहिलो आरय देश,
जाति करणपटुता वलि दोंहिलो दोहिलो सुठामनिवेश. सा० ११
सद्‌गुरुयोग अत्यंत ज दोहिलो दीसइ जगि बहु धुत्त,
श्रवण ते दोहिलुं रे आवइ काठिया तेर ते दाबइ रे सुत्त.सा० १२
सद्दहणा सुणतां वलि दोहिली हुइ मिथ्यात्वनो जोर,
अछती कंखा रे करवा ऊपजइ आपमती करइ सोर सा० १३
जे सदगुरु मुखी रे तेह सुखी थया आपमती मति अंध,
धरम मिसइं ते रे फोकइं धसमसइ जगमां घालइ रे धंध. सा० १४
इम सद्दहणा रे धरममां दोहिली दोहिलो चारित्र भाव,
चारित्रमांहि वेराग ते दोहिलो अनुभवनो अनुभाव. सा० १५
इम सामग्री रे धर्मनी दोहिली सोहिली हुइ जिनराय,
तुझ करुणाइं रे जे जे गुण हुइ ते ते तुज्झ पसाय. सा० १६

समकित पाम्युं रे मइं प्रभु ताहरुं इच्छायोग चरित्र,
पाप आलोउं रे तुझ साखि सवे करवो तइं जु पवित्र. सा० १७
तूं गति तूं मति तूं माता पिता तूं बंधव तूं रे देव,
तुझ विण बीजो रे कोइ न आदरुं ए मुझ मोटी रे टेव. सा० १८
माहरा मनथी रे म हुयो वेगला गुण आगला भगवंत,
वाचक 'जस' कहइ रे माहरइ एटलइ सीधां काज अनंत. सा० १९

॥ इति श्री जसविजय गणिकृत 'कायस्थिति-स्तवन' संपूर्ण ॥
साहा ताराचन्द लिखावीतं श्रीराजनगरमध्ये मंगलमस्तु
ग्रंथाग्रं १३२ ॥

—०—

[परमपूज्याचार्य-श्रीमद्विजयधर्मसूरीश्वरशिष्यमुनि-
श्री यशोविजयेन संशोधितं सम्पादितं च । वि० सं० २०११]

મહાન જ્યોતિર્ધર પૂ. યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વિરચિત અને પૂ. મુનિશ્રી યશોવિજયજી (વર્તમાનમાં આ. શ્રી યશોદેવસૂરિજી) સંપાદિત નાની-મોટી પહેલી જ વાર પ્રગટ થતી ચોત્રીશ કૃતિઓ આઠ પુસ્તક પ્રકાશનો દ્વારા સં. ૨૦૩૮ સુધીમાં નીચે મુજબ પ્રકાશિત થઈ ગઈ.

*

१. ऐन्द्रचतुर्विंशतिका । २. वैराग्यरति । ३. स्तोत्रावली । ४. काव्यप्रकाश । ५. आर्षभीयचरित, विजयोल्लासमहाकाव्य, सिद्धसहस्रनामस्तोत्र । ६. आत्मख्याति, वादमाला बे, न्यायसिद्धान्तमञ्जरी, विचारबिन्दु, यतिदिनकृत्य, तेरकाठिया વગેરે નવ કૃતિઓ. ७. स्याद्वादरहस्य ત્રણ ટીકાઓ સાથે प्रमेयमाला આદિ. ૮. १०८ बोलसंग्रह, अढारसहस्र शीलांगरथ, श्रद्धानजल्पपट्टक, कूपदृष्टान्तविशदीकरण, कायस्थितिस्तवन આદિ પાંચ કૃતિઓ.

९. यशोदोहन-ઉપાધ્યાયજીની તમામ કૃતિઓનો પરિચય.

टाईटल-भरत प्रिन्टरी, दानापीठ पाछळ, तळाव, पालिताणा